SAIHNUNA
LEH
SAKEI

by
Liansailova Sailo,

C—. 3000.

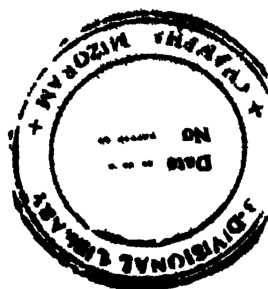
1991

SAIHNUNA
LEH
SAKEI

First Edition
1991

Published by
Liansailova Sailo

Printed at the Z D M Press
Aizawl Mizoram

[illegible]
Mualcheng Lal

THU CHAH

Pu Liansailova Sailo in lehkhabu ngaihnawm tak leh bengvâr thlâk tak Pu Saihnuna sakei kah chungchang leh sakei a pêl dân a ngial a ngan a a lo ti chhuak thei hi lawmawm hle in ka hria He lehkhabu hian kum 1922 leh 1950 inkâr vêla Mizo-te'n nungchate chunga kan rilru put hmang a ti lang chiang hle mai Amah Pu Saihnuna pawh kum 20 (sawmhnih) aia tam mah thosi leh ruahpui kâra a han tlaivâr peih hi fak awm hlein ka hria.

Tunah chuan Science leh technology lamah mihring kan lo ţhang nasain khawvêl finna sâng zêlah mihringin dai loh ram kan nei ta lova, nungchâte hlutna leh mihringte tan a an ţangkainate hriat chhuah a lo ni ta a Mihringte leh nungchâte a lian a tê-in, inchawih tawk taka khawvêl luah ho tura Pathianin a siam kan lo ni reng mai a Chuvangin India ramah chang ni lo in khawvêl pumpuiah nungchâte thi rêm zo mai tur humhalha an vênhim hna uar taka thawh mêk zel a ni ta a ni

India ramah pawh Sakei lo tem chakta lutuk dan nan a humhalhna tur hmun bik (Tiger project) hm un tam takah siam a ni a Mizoramah pawh Sakei chang ni lovin nungchâ chi tin rêng humhalhna tur hmun bik Sanctuary te siamin Sorkarin theihtawp a chhuah mêk zel a Sakei phei chu Schedule-I a dahin tihhlum thianglo a puan a ni ta hial a ni Chuvangin he lehkhabu ngaihnawm tak hian nungchâte hmangaih an ţul tawh zia leh an humhalhna kawnga Sorkar ţawiawm a ţul zia min hriat chhuahtir tu lo ni sela a va ţha dawn êm

ZALAWMA
Minister i c
Environment & Forests Dept,
Mizoram, Aizawl
Dt 4 1 91

BUNG 1

MUMANG

Ka Sakei kah dawn apiang hian mumang mak tak ka nei thin a Kum 1916-ah khan nula pakhat nupui atan a ka duh êm êm chu ka hmu a. 1919 thleng khan neih ka duhna chu a reh thei lo va Pathian hnenah pawh tawngtaiin ka dil ţhin a, Mahse palaite pawhin kan inneihna tur chuan thu an sawi rem thei lo va He nula hian midang a nei ang tih hlauvin High School pawh ka kal loh phah nghe nghe a Kan inneih a rem loh hnuah pawh High School chu ka lut lo hlen ta a ni Chu ka mumangah chuan he nula hi ka lo nei dawn a, inneihna tur thu rem taka palai te'n an sawi hnuin mi tam tak hian ka ina a lawi tur chu an rawn hruai a, kan tual zawl an lo thleng a, ţhenkhat chuan sumhmunte an rawn thleng hman a, chutih lai tak chuan ka lo thangharh ta ţhin a Chutichuan, a tûk tlai emaw, zanah emaw sakei ka kap ţhin a ni Sakei hian ber ka kah dawn zan chauhvin ka pa ka mumangah ka lo kâp hlum a A dang zawng zawng ka kah dawn erawh chuan nula pakhat, kan in pana an rawn hruai apiangin ka kâp a ni Ka mumang tha hla -

(1) Van malsawmna tawn mang a thleng e,
Zawl loh khua rei lungkham lêng siali

(2) Thai a dil a ka rûn a vel chuan,
Sa kâwl lung hian a fam nanah e

(3) Kâwl kei ze ţial pui,
Lêngi ainn rûn a lawi leh e

BUNG 2

SAKEI CHANCHIN TLANGPUI

Hmasang kan pi leh pute chuan Sakei hi "Khuavang" an ti thin a Pathian thrhkoh angin an ngai a "Sakei hian misual leh sual lo te, leh thil sual titu te chu an hmel atang ngawt pawhin Pathian ang maiin hre thei hialin an ngai a. Ramhnuai teh takah phei chuan sakei chanchin hi a sawi pawh an sawi tha ngam lova. An thusawi te pawh lo ngaithla a hre vek thei hial a an rin vangin a huat zawng an sawi chuan an mahni a seh ang tih an hlauh vang a ni. Chuvangin a chanchin an sawi reng rengin 'Sakei' tia sawi aiin 'Sapui' tiin an lam zawk deuh thin hial a Sakei an zim dawn pawhin, "Sapui kan thlah" an ti thin Mihring hming taka in koh fawk aiin 'Pari pa' ti emaw a koh chu a kotu leh hming neitu pawhin thil mawi zawka kan ngai ang hi a ni ber Sakei an kah hlum chang pawhin, 'Ka kah' an ti duh lova, 'Tekin a den hlum' an tih loh leh 'A bah' an ti thin a Hmanlai atangin kan pi pute chuan sakei hian sal tang tlan chhuakte pawh lo hruai thinin an sawi a Thil sual titute-tualthat, rukru, uire leh misual bika vantlangin an ngaih te hi chu sakei pawhin a seh duh bikin an lo ring thin a Chu loah chuan sakei chunga hram, tlahawlh mite leh sakei lu tartute ran vulh chungah a tuan duh bik a, an mal emaw, ran vulh dangte pawh a seh sak duh bikin an ngai a ni Chuvang chuan sakei lu te pawh an tar ngam lova Hmanlaiin Hlawndawhthanga, Fanai thlahtu anga an ngaih hian Keimi tui a in avangin sakei ah a chang a

Chuta tang chuan ramsa dang angin an ngai thei lova Hlawndo (Fanai) hnam phei chuan thlahtu ah an ngai zual bik a Sakei thah kawtlaia rawn zawn hawn hi ute pawh an ṭahin tuibur te an ṭheh a, a lu ah peng te an sawhkeh bawk ṭhin Sal tâng chhuakte a zui zel a, tuihianah pawh a mei a vawn tir a, hleuh kaipui thinin sawi a ni 'Sapui an thlah' hian an thlah tak meuhva, a hnu an chhui zel a, Lal dang ramah kal tawh a an rin chinah silai an kâp chiam a, chumi hnuah an khaw lamah an kir leh ṭhin Indopui 11- na ṭantirh lai 1938 vêl thleng khan khaw ṭhenkhat ah ching an la awm

Chuvangin pipute chuan sakei sual bik, ran seh hmang takte chu lo kap hlumin emaw, kawng dang in falah emaw, a tlakah emaw lo tihlum mahsela a kâptu nih leh a that'u nih an duh lova Sakei hi mi hrâng leh Pathian ang hiala an ngaih avangin a tihlumtu leh sakei zahna leh chawimawina avangin khua a mi tha neinunga an ngaih leh pasalṭha a ngaih deuh te hian an âi ṭhin a Sialin an âi deuh ber. Sial leh Bâwngte hi tin kawm nei an ni a Fûr lain lei a nêm a, an kalna hnu hi sakei leh chinghnae tan chhui a awlsam bik a Ramah riak lovin an lamah riak turin an lo haw thin Khaw kiang phûl vêlah an riak ber a Khaw kianga an riak kha sakeiin emaw rawn seh ta sela, a seh Sial emaw Bâwng emaw kha a hlau mangang ring takin a âwn rawng rawng thin a, a ṭhiante kha an tlanchhe vak bawk a Veng hmawr ami te'n a thawm an hriat veleh, 'Sa a tla e' tiin ring takin an auva

Zawlbûka tlangval nak zawng zawng khan zawlbûk meichher an chhi a, a rang thei ang berin chhanchhuah tumin an ûm thin Zawlbûka khuang kha rang takin an tir a Zawlbûk khuang tir hi mitthi zawn tur emaw, sa tlak in emaw leh thil hmanhmawhna tlangval leh mipui in koh khawm nan khaw tam tak chuan an hmang a Thil ho mai mai a khuang tir hi khap tlat a ni Tichuan Sakei emaw Chinghnia emaw in sa a seh chuan an chhan hman loh pawhin a ruang tal chhuhsak tumin an ûm thin An chhuhsak loh chuan a khua a tlangvalte hming chhiatna a ni Hei hi Mizo tlawmngaihna, tun hnu thlenga thangthar te pawhin an chin zel atan a ṭha a ni

Sakei hi mupui âr lak ching ang hi a ni a Mu âr lak hmang chuan a âr lak kha a eipuar teuh chuan âr dang kha a ni ṭam leh hma loh chuan a 'la leh duh ngai lova Sakei pawh hi sahel ei mi a ni a A niltam chu a hlauhawm êm êm a, mahse mihring emaw ran emaw a eipuar lai chuan ran emaw mihring dang emaw chu seh leh zel tum mi a ni lova A nil a ṭam a ei leh tur a zawn hunah chuan a awmna ram lam kha hriat a nih chuan phek hlauh tur a ni mai a India rama sakei kaptu hmingthang Kenneth Anderson-a leh Jim Corbert-a te kah ṭhin hi chu mihring ei thin an ni a Keini Mizoramah hi chuan chutiang mihring seh hmang chu kahtûr a awm lo ti ila a sual tam pui lo mai thei Kan rama sakei kan kah ber hi chu ran seh hmang an ni ber a Ran seh an chinna chhan hi heihi a nih ka ring a Sakei chaw chu ramsa an ni a, ramsa chaw chu thingrah te a ni a

Thingrah tur awm hlei thei lovin kan ram ngaw lo ah kan nei a, kan suatmang zel a, chuvang chuan ramsa a ving tulh tulh a Ramsa seh tur a van tak avangin sakei te khan kan ranvulh ah an tuan ve ta thung niin a lang British sawrkar hnuaia kan awmlai chuan sakei leh chinghnia hian luman an nei a Sakei kap emaw tihlum chuan Aizawl ah Bawrhsap pisa ah a lu ro an entir a, Rs 10 - an lo pe a, a luro kha an lo chhu chhe zel a Chutiang bawkin chinghnia luman chu Rs 5 - a ni a Kei pawhin sakei lu 4 lai ka entir tawh a, mahsela a lu kha ka ui avangin a dang chu ka entir duh ta lova Kan ramah hi chuan sakei hi a ngho a bulh vang emaw, a tar tawh emaw vanga ramsa seh thei tawh mang lo tih loh chuan mihring a seh duh lo hle Sakei riltam sanghal seh tuma a hnu chhui hi a kawlhin a hlauhawm a ni Sakei riltam hlauhawm zia an hriat loh avangin hmanlai pipu te nghalrual ûmtu a lo seh tawh ṭhin a Mihring vanga sanghal kha a seh theih lawk loh chuan mihring sanghal hnu chhui tu te kha a lo châng a, a seh a, a ei thin a ni Tin, sakei tih thinrim chuan mihring seh duhlo an awm ka ring lova mipuiin kan zim aite hian fimkhur êm êm a ngai a ni A hliam tawh hnu chhuite phei chuan phuba lak tum a, a seh theih theih seh tum a nih tawh avangin zuamsual theih tak a ni

Ka hriat leh hmuhve dan chuan sakei hi ramsa fingber te zinga pakhat a nih ka ring Sahel ei mi a nih avangin a seh tur te mihring emaw ramsa emaw ranvulh emaw rilru leh awmdan kha a tan hriat a ṭul a ni

A tan chuan i h tum te'n an hriat ve loh lam tura lo bum ... lo chan rûk dantur thaber te kha a hri ... sazuk leh sakhi te chuan sakeiin ... an hriat avangin theihtawp in an ... khaw ro lai chuan luipui kama ... ah te leh piairuang hmun ah te ... ur chaw zawngin an vak vel ruai ngam ... chu chu an mahni seh tuntu te rilru an hi ... a ni a Sakei hian an rim a hria in an ... chhui thiam tih pawh an hre ve a Für ain ... chuan ram zim takah kham khawp ch ... a harsat avangin an fang zau zawk a ... chuan sa hnu thar leh thar lo kha sakei ... ran a harsa a, sa rim cham rei theihlai ... avangin a rim atanga chhui pawh harsa a ... uvangin hetih hun laiin sakeiin fimkhur ... zawng mahse atan hmuhchhuah a harsat ... ni tih an inhre ve a, a seh hmaiin sakei rim ... an hriat veleh an tlanbo thei zawk a ... ruah a sûr chuan lei nêmah sazuk hnu a hmuh theih avangin sakei hian sazuk hnu chhui tumin luidung a zawh thin Chumi hlau chuan sazuk kha zovah a chho ve thung a Phaiah sazuk hnu a ... uh loh chuan zosang ah luidung emaw, tlângdung emaw zuiin a chho ve leh a, tlâng sanga sazuk ... a seh thin Seh tur a hmuhloh leh ... al e aw a seh leh thung a, ... chhich loh chuan sakei emaw ... chhui a hlauh vangin ni 4 emaw ni 5 ... chhung chu lui kam tiaupho a rap ngam lo ... Chu chu sakei fin dan hrephak te awmdan a ni

Sakei mit hi vu hle ni awma pipu te'n an sawi thin nia chhan hi netk ng in nun ka hri A thil hmuh tu i ng reng u n kh i ie t k a en thin Z am a anu i p h tu hi nn in takah a lu a n lo en r ng t a nal nu in sang ami k a chet phei chu n a lo a t sa thei thin ni m n ka hr a Sakei ian ch t'k ng hi chu a ran seh i u ng kha mihringin an h u i ve l wk loh chuan a ei zawh hma chu a k ng v nn ah a chen chilh thin Thenkhat chu mihring ngin an duhtui ve avangin saruang kha lo uih chhi t deuh chuan an ei duh lova, ran tlatna d ing zawng n a dang an seh leh thin Sakei ther khat chu silai, kar kam lo palper tawha lo hlia a tawh emaw, tlaka lo tla hnu emaw, thinglêr atanga mihringin an lo chan fin tawh te chu an fingin an funk ur em êm a Chutiang sakei chuan an saruang kha mihringin an la nge la lo tih an fiah nan s ruang kha va pan mai lovin, in lam kawngpui kha tlu nhlim velah rawn en hmasak zet te an ching a Saruang kha mihringin an lalo tih a hriat hnuin fimkhur takin a va en a, silai kar siam emaw a hmuh chuan a dek ngam lova Kar s'am lo mahse thingler lam te ngun takin a en a, beng a chhi a, a changtu a hmuh emaw, ri emaw a hriat chuan ngawi rengin zawi tein a relhru bo leh a Chutiang sakei chuan a rawn tl wh leh ngai tawh lova, sanghar emaw, tlumpuan emaw an ei ve thung thin Sakei fing leh deuh chuan a sa seh kha mihring a hmu lova a hriat chu ti kawng, bul ami pawh ni se, a tlan ral der duh a Chutiang sakei chuan a sa seh ruang va hmu a, entu mihring kha lo hmuh phâkna ngei tura hnaiah emaw, a entu thawm hriat phakna tura hnaiah khan thawm i ei duh lovin ngawi

rengin a lo awm ru reng ţhin a Mihringin va en dêk dêkin chân pawh chang ta lo mahse, a rawn tlawh leh duh ngai lo a ni

Sakei chu mihringin an la chan ngailoh leh tih fin tharna dang la tawklo a nih chuan a lokal dawna beng chhi leh mit pawh lên vêl lêmlo leh thawm pawh dim lovin a lo thleng thin A sa seh ruang hi mihringin lâk sak vek kan chin avangin sakei fing chuan a sa seh bulah mihring an tawng mur mur tawh tih a hriat chuan mihring thawm reh aţanga dârkâr khat chhungin an la zo nge zo lo tih rawn enfiah a ching hle a ni Dârkâr khat chhunga a rawn en loh chuan a awmna a hlat vang emaw, saruang awmna a ualau va, khaw ên laiin a rawn en ngamlo a ni ţhin Zan thimah phei chuan saruang phur hawtute zinga a hnuhnung berin a hmun aţanga yard 20 a hla a kal hman chauh ang tih ah sakei lo thleng ve nghal mai pawh a awm Chutiang sakei kha a fing leh zual chuan thinglêr ngun takin a en vêl zet loh chuan a ei duh chuang lo Thla êa lai a nih chuan a châng tuin ngun taka mit len a ngai a Sakei kha tlem tê a lo kal a, a rawn en chho zel a, a mit tle kha vawi khat kan hmuh chuan mi lo hmu reng tawh tihna a nih avangin a ei ngam dawn lova rin mai tur a ni

Mi ţhenkhatin ramhnuaiah sakei kan hmuh laia mihring kha hlau âwmlo taka awm si, a mual hram hnu va ena a tlânchhe hnu pherh vur si te a awm a A mak hlê mai Ramhnuaia a tla naran kal lai te chu a kalve zûn zûn mai a Hnim pik di zing leh ţhang hmun pik tak ah tepawh sa dang leh mihring te'n an hriat theih loh tura thawm dim taka a kal chu

ri mang lovin rûl tleng zêl zêl ang maiin zawi-tê-a ri reih reih chauhvin a kal thiam avangin a hre ṭhanglo tan chuan sa hlanpui si, chutiangin an kal thiam ang tih an ring lo vang

Sakei hi zawhte hur anga hram vak vak mai nun a lang a Amaherawhchu a hur hun thlahi hi chuang takin sawi theih harsa ka ti hle Buh seng hun aṭanga thlasik chhung hian a hur nia beruin a lang a Mahse March leh April thlate hian a note ṭhenkhat chu sûm thum emaw, sûm li emaw dawn laia hian te an awm hman si a A ṭhen chu fûr laia hur ngei nun a lang bawk A notê nen an awmfiam nasa hle ṭhin a ni a lang. Unpui leh a notê an inṭhiam an insem ṭe tuar tuar ang bawkin an lo intu ṭe ve tuar tuarin an hûk dum dum ve ṭhin alo ni A notê kha sûm thum vêl an lo tlin hunah, bawng rual zinga an lak phei chuan seh hlum leh hliam ve theih te an lo neih ve tawh avangin nasain an tuar hle ṭhin. Sakei malin a pâtur pakhat in seh tawh chuan ramhnuai fiamnakna ah a tlân a tlân a, ran dang seh hlum a tum lem lo. Sakeiin ṭum khat ah ran a seh tawh chuan a sehtu kha pahnih emaw pathum emaw lai a ei duh hle. Sakei malin ran hrim hrim vang emaw a, ran pahnih lai te a seh chuan sa ruang lang sa a ei lovin a fianrial zawk. Chu kha a ti zawk ṭhin. Chuvangin sakeiin ran a seh sela, a ei loh a ei duh si loh chuan a aia fianriala pah seh dang a nei a ni tih rin mai tur a ni. 'A ei loh zawk awmna hmun aṭanga furlong-khat vela hla ah khan a zin ei ṭhin mang chu a awm duh ber. Sakei nu hian pakhat aṭanga pali thlengin no a sawi khat a nei thei nia a ni. Zoramah hi chuan pali aia tam hrim hmuh an awm a hre lova. Mahni-an nuloi lo ei ak duh ṭhin nain an sawin

Sakei hi a chakzia ka hriatdan thenkhat ah chuan sakei hi sâng zawngin feet 18 atanga feet 20 a sang (awm hman atangin) a zuang thei a ni A len leh têt a thu chu a ni ngei a Sakei pa sûm ruk a hian chin chuan sechal ni a sawi theih, a ki hmawr hawng leh sepui [illegible] hi chu thingtuiluang a zawh pui thei hial a ni Vâwkpui sûm nga emaw, sûm ruk tepawh hlam [illegible] thlengin a hu in a thing per daih thei bawk Sarang ei leh turh a dah thei Kha hnim leh [illegible] vawrin [illegible] nachang hria pawh pahnih ka hmu

A tâwp berah chuan ka hriat danin sakei hian sa [illegible] hmang, sava leh mihring hrâm dan a zir thiam a Sanghal euh angin a euh thiam a, sakhi hûk dan a zir thiam in sial emaw bâwng emaw bû dan ang [illegible] bû ve thiam a Mihring ṭawng anga phun ve [illegible] leh mihring ngaih dan anga nui thiam an awm [illegible] a. Chingpirinu hrâm dan pawh a thiam a, [illegible] ṭuk angin a ṭuk thiam bawk Kan ram kente [illegible] naupang, an ri anga au dan a thiam bawk a [illegible] thiamna hi hun remchangah an seh tumte [illegible] tih ve thiamna Pathianin a pek a [illegible] thei Fleng bakah hiah eng eng emaw [illegible] dang pawh an seh a tinawm Zoramah hnam [illegible] atanga tun hnai vel thlengin naupang leh [illegible] bo hlen tawh an thihna ram pawh hriat loh [illegible] an awm tam a Ramhuai lâk emaw, Khawmu [illegible] emaw, [illegible] hlumah emaw kan puh ber a [illegible] pawh seh [illegible] thei tak [illegible] mihring tam hmuh hersa hmun [illegible] zet a, a seh tak leh naupang a [illegible] an awm nual a. Ka rin ve dan chuan [illegible] bo thenkhat hi chu sakeiin emaw,

saphaiin emaw a ei an nih ka ring viau mai

Hmasang sakei lama pasaltha hmingthang Zampuimânga hian sakei an zinnih a sakei hmu si lovin a nu nge a pa a sawi lawk dik theiin sawi a ni thin a. Heihi eng dang vang mah niin ka ring lo Sakei hnu hi ngun taka en chuan a pa hnu chu a zungtang a hraw a, a nu hnu chu a sin deuhva Tin, sakei hi a rim a chhe hle a, dân naranin a pa rim a na bik a, a pa zingah pawh a tar apiang rim a nasa bik Heng hi Zâmpuimânga hian mipui a hrilh duh ngailo a nih ka ring

BUNG 3

LUNGCHHUAN RAM SAKEI

Kum 1919 Aizawl Middle English School-ka chhuahsan hnuin Lungchhuan khuaah ka awm ta a Lehkha ka zir zêl a rem lova, khawthlang kai theih pawh kan ai ta lova Ka hlimna ber ţhin chu sava thangkam leh sava veh hi a ni ber mai a. He tlâng hi tlâng ţâng tak leh thawveng tak, phul nuam tak tak te pawh a awm a Sava pâr tlân chi thaizawng leh chawngtlai hi a tam hlê mai a Zing ni chhuak chhovin hnim-te, thing-te leh pangparte sen buang thânga a rawn chhun ên raih a, vasirte, chhawlhringte kireuhte leh kulhêrte an lo hrâm niai niai hi chuan, chaw eipuar ţha hman manglo hian sava châng tur chuan ka kal thuai ţhin a Ka tan chuan thil nuam ber niin a lang a

Kum 1921 ah kan khua Lungchhuan aţanga mêl hnihna, Zopui-Mêlvêng dai bulah chuan sakeiin kan sial a seh a Chumi ţum chuan sakei chu thah theih nise tiin ka in ngaihtuah nileng a. Ka naupan lai in ka pa te nen sakei kar kan siam a, sakei alo kah thlûk dêr te chu mi i tihria a Zopui-Mêlvêng Upa chuan, "A kar siamna a rem lo," a ti si a Hemi kum aţang hian ka sakei tihhlum duhna a lo chhuak ta hial a Mahse sakei hi kar leh tlâk leh vantlang nena zimna chauh lo chu tihhlumna kawng dang kan pa te'n an hriatloh avangin tih ngaihna chu ka hre bik si lova A hnu han chhui dawn ila sa fing a ni si a, savawm hnu chhuitute ţhenkhat savawmin a seh ţhin angin min lo seh mai ka ring

a Zan thim hnuaiah silai nena chan lah chu ching an la awm si lova Han chang dawn pawh ni ila, kawlphekhawnvar te kan la nei si lova Chuvangin sakei chu sa dang pe in an hmuh remchan leh a zima zim hi a silai keng hma a alo chhuah chhuahin kah theih nin ka ngai ta a Mahse hun a lo kal zel a, sakei ran seh hmangte chu an lo lang leh thin a

Kum 1922, December ni 22 ah sakeiin siai a rawn seh leh a Lungchhuan atanga mel khat leh a chanve a hla, hmar lam tlang kawng bulah a ni a Sakei chuan mi kai vei thawm a hriat avangin a ei ngam lova, se neitu te'n a sa an la a, a ke leh a sa tawphnawk mai mai ah dah a He saruang hi chan ka chak ta thut mai a, Tlangval pakhat Pahanga chu ka mi rin zawng a nih avangin chan pui turin ka sawm ta a Ka pa silai ulhbun phir chu ka pu a, saruang hmun kan thleng a Se ruang bulah chuan zinghal thing a ding a, feet 25 lai a sangah chuan vawmbu hreu kan chhep a Tah chuan kan thu dun ta a, He kan sa channa hi tlak lam pang a ni a Kan chung tlang chu chhim leh hmar zawnga inkhang a ni a Ni a lo tla dawn a, a lo sen ruai mai a Khawthlang lam tlang han hawi chuan, kan awmna tlang a sang bawk a, hla tak thlengin Mizoram chu a lang fai vek hial awm e

Tichuan ni a lo pil dawn chuan sakei chu a lo kal tan tawhin ka ring a Kan thlang lam chu a lokalna tur nin ka ring a Engmah thawm chu kan la hre lova. Ni chu a lo tla ta hial a Zawnh khua chu a lo thim ta mai tial a, kan thutna

vawinbu hreu hnuaia hnim leh thingte chu an lo lang thla thei ta lova Sava leh rannung hram pawh awm lovin a reh thap mai a Sial ke kan chah pawh chu zawitêin ka zuk en a, a hmuh hleih theih ta si lova Kawlphekhawnvâr te a la awm lova, ka rilru chuan "Sakei pawhin he se keruh kan dah hi rawn ei teh reng pawh mse, kan hmu thei chuang dawn si lova, rin kah mai a tul dawn a nih hi," ka ti rilru a Nakin deuh tlai lam dâr 7 30 vel tûrah chuan ka thian hruai chu a mut a chhuak êm êm a, a muhil ta mai a Zan hmasa ah Sialsir khua-a zualko kal zingah a lo tang kher a, mut hmulo tlaivâr chu ka hruai a lo ni a Sakei chu a lo hnai ni awmin ka hre ta a Sava pakhat hian, "Tawk-tawk-tawk-tawk," a rawn ti a Che hleklo leh ngun taka ka ngaihthlak lai chuan, thingtang thak ri bek hi ka hre leh a Chumi lai chuan ka thian chu a vawih ri vê tuar mai a, sakei chuan a hre ngeiin ka ring a. Muhil chung chuan a han vawih ri leh kher a, chumi atanga dârkâr khat velah chuan kan chhaka tlâng kawng chu sakei chuan chhum lam hawi zawngin a rawn zawh ta a Kawngah chuan vawih lai a thu a Kawng chu a thim si a, sakei kal kha a bân chhung lam vâr chauh kha hmuh theihin a vâr phe zeuh zeuh a "Sanghar em ni ang aw?" tiin ka ngaihtuah a Ka tlangval thutpui lah chu a la muhil reng a

Dârkâr khat vêl ri engmah hrelo leh hmuh nei lova ka awm hauin, chu kawng chu chhim lam atangin hmâr, zawngin a rawn zawh leh a, engmah ri lovin zawi tê in a vâr leh ta zeuh zeuhva Kawngah chuan vawi thum lai a ding leh a A din apiang khan a vâr chu a han deuh thin a. A lokal

vawi hnihna ah hian kan ţhutna thinglêr te chu thla in a rawn chhun êng tan tawh a Sakei awmna lam chu a thim tlat si a Chu kawng leh kan thutna inkâr chu hrui pawt marin teh ta ila, hlam 10 vel lek tur a ni a Tichuan engmah thawm ri hriat tur a awm ta lova, rei tak ka nghah hnu pawh chuan engmah han hmuh zeuh tur pawh a awm ta lova, a reh tlawk tlawk ta mai a Khawvâr thleng pawh chuan a lo kal leh ta chuang lova Zing dâr 4 leh dâr 5 inkâr vel awm ah chuan kan hawng ta a Kalkawnga kal vâr zeuh zeuh hnu chu ka han ẹn chuan sakei hian fê hniak hlir a lo ni a "Zan thim hnuaiah hian sakei kah theih rual a nih dawn loh hi," tiin ka rilru chu a beidawng ta a Sakei hi pa vannei tak lo chuan tawn fuh hâr tak ni dawnin ka ring ta a Ka pa leh ka pu te'n sakei an thah ţhin thu ka hriatin ka hun chhungin pathum tal chu kâp ve ila, pa te tih ang ka ti thei ve a ni ang a Ramsa leh sakei pawh a vâng telh telh a, pi leh pu hunte leh nu leh pa hunte ang chuan sa kâp mi pawhin an kâp tam ve thei dawn lo tih ka hre reng a Chuvangin ka duh tawk pawh a tam lo viau a ni

Kum 1923 hian Savawm tal kah ve ka châk ta êm êm mai a. Savawm vaimim ei ka chang ţhin a, ka hmu ţhei ngai si lova. Tin, "A hnu chhuiin a hmuh theih zawk ang e" tiin a vaimim eina hmun zawngin tuktin chaw funin ka chhuak leh a A changin ţhangpui pika a mu lai te ka phâwk a, luang bawn hnawka a mu lai te ka phâwk thova Ni ruk a zâwna ka chhui pawh chuan ka hmu ve leh thei ta lova "Savawm pawh hi a kâp tur mi lo chuan a hmuh theih loh hle a nih hi," tiin ka bei a

dawng leh deuhva "Ka chhui thiamlo te a nih takin ṭhiante nen chhui ila a tha zawk ang e," tih chu ka ngaihtuah leh ta a Chuta tang, chuan ka ṭhian sa pêl mi deuh, Chhunhringa leh Vânthuama chu savawm ka chhui pui leh ta 'zeuh' zeuh a Mahse an mi nen pawh 'chuan kah tur' remchang reng kan hmu thei chuang ta lova' Pakhat mah kâp talo chuan ka 'kum vei leh ta dêr ṭhai a Ka bei, a dawng thawkhat leh ta nih a

Kum 1924 February thla ah hian sakeun sial a seh leh a "A-sa ei bâng chu a ei leh chuan zim tur a ni," tih ka pa in a rêl 'a, Tlungval huaisen pakhat savawm no 'hruailai chhuhtu, Vanṭhuama chuan khawvâr ṭhin ah chem pawh keng lovin amah chauhvin' sefe ruang awmna Thal bul lui ngaw thim mupah chuan a zuk zing kal a. Saruing chu sakei chuan 'a' lo 'pui sawn ayingin rei lo a zawng a, a hmu zo lova,' a lo hawng leh a. Ka pa chu a hrilh a Zing' chaw ei khamah zim turin ka pa chuin tlangau a ahtir 'ta a ' Chaw ei kham hnuah mipa zawng zawng khawlchhuahna kan kal khawm chuin ka pa leh Upaho te chuan silai kenga a lo changtute lo awmna' hmun tur leh sakei hnawtchhuak tute'n an tih dan tur chu an rêl vel a Silai keng zawng zawng chu N Vanlaiphai P W.D kawnga mêl 84-na ṭawn mual dungah chuan kan intlar thla a A chhakta 'ber chu lamlian' (P W D kawng) aṭanga hlam 15 ah a ṭang a, chumi awmna aṭanga' hlam 15 vel tura hla ah kei ka awm leh a. Ka thlangah chuan ka pa a awm a Ka pa thlangah chuan mi 4 lai an intlar thla zel a, . Darkâr khat 'lai tur chu' sakei hnawt chhuak tute, thawm hre lovin ngawi reng chuan kan lo awm, reng ia, "Saker hnawt mual chhung ah hian

a awm lo a ni awm mang e ti a ka ngaihtuah lai tak chuan huallüt tute chu an au ta hlut mai a An au atanga minute-thum lek ah chuan sakei chu ka awmna lam pinin a lo tlan ri buan buan a, 'Sazuk a ni awm mang e, a thawm a nasa em mai' ti a ka ngaihtuah laiin ka zawn phai ah chuan a lo chhuak ta hlawl mai a Ka lawnna thingbul chu a rawn pan zel ka beisei ivangin hnai taka kah ka tum a Sakei chu thlang lamah a kal chhuk ta mai a Ka lawnna thingbung hruaiah chuan a lo phei a, ka hnuai takah chuan i thu ta reng mai a Che lovin silai kau sa in ka han en dek dek thin a, mahse ka hmu thei si lova Tichuan zawi tein ka chhuk hniam hret thin a, ka en leh thin a, mahse ka hmu thei chuang lova Ka silai chu thing pang nen chuan ka vawn chilh a, a puak ta dur mai a sakei chu ngawi rengin a la thu ve tlat mai a Hmuh tum chuan ka zuk en leh dêk dêk a Chutih lai tak chuan ka pa chuan, "I kap fuh em?" tiin min rawn au ta mai a Kei chuan, "Sakei ka kap love," tiin ka chhang a Chu ka thusawi chu a hriat veleh sakei chu hual chhung, a lokalna lamah khan chak takin a tlan let leh ta a Ka hmuh laia ka kap lo chu ka inchhir êm êm mai a Sakei dang hmel ka hmuh leh hma chuan chu sakei lo chhuak tur ka hmuh kha ka mit ah a chiam reng mai a Kah hnaih lutuk ka tum avanga ka kap ta lo chu ka inchhir in tawpin tai a nei thei lo a nih chu Ka awmna atangin sakei chu hlam 12 vel chauh a hla a ni si a Kah hnaih ka tum avangin ka kah loh phah ta zawk a ni

BUNG 4

LEILET SAKHI LEH SAKEI
(N Vanlaiphai ram)

April ni 29 1924 ah hian ka pa hnen Lungchhu n tingin , ori'h Vanlaiphai Leilet khua ah ka indang chho ta a He khua hi khaw neiin tak leh a ve ite pawn rim nuam tak a ni Khua chu khaw te tak te, hmun hnih a ni a Sawrkar hmun Vanlaiphai khua nen in 81 chuh a ni a Roreltu tur chuan Bawrhsap (Superintendent) remtih na in ka awm ta a Sakei chu he ramah hian a tam deuh ber a Sa dang reng rêng pawh a tam deuh bawk Ka pa len ka pu Hmarvunga pa te sa pêlna tha ber hmun a ni Hemi hmun hi phûl hnim nêm, khûp leh kawng thleng lek lek te tamna hmun a ni a Ka rilru in sakei bawk chu hmuh chakna ka nei hian hle thin a Ni khat chu sakhi ka hmu a, furlong khat vela hla atangin ka kap a A nghawng takah mupui chuan a fuh hlauh mai a N Vanlaiphai rama ka sa kah hmasak ber a ni Hemi atang hian sa engpawh kha ngun taka ka tin chuan kap fuh thei zêl tura ka inrin avangin sakei pawh ka hlauh loh phah deuh ta hial a

January ni 14, 1925 ah hian sanghal zawngin Hrangturzo ngaw ah ka kal a Maicham lui hnar lam ruam te ka zawng zêl a Sa hnu thar a lo awm lova Mahse sakei hnu thar tak hi ka hmu a, a ram a thelh bawk a, a kah theihin ka rin avangin sakei hnu chu ka chhui ta a Ramsa dangte ain a tin avangin thing bul leh bawn hnawk deuh a pan chuan kei pawhin a zawn tak chhui lovin ka hêl

zel e A zawn a k chhuahna theih ah chuan ka lo tu n khalh leh tur a Chuu ang chu n tunkhur tekin k e d ui zel a r n no a v theih a chu k il chhu ik d awn ta a Ram chu a lo p k t i telh telh 1 Selesih awn a chhangtih chuan a hawn chho t i a lieng hmun hi thaltnaing leh phai leh di inpawlh a n Saker hnu chu hhui a lo har t i t u lh tawlh a, Selesih thingdung chu cunim tam hawita a zawh a Ka chhui zel a, sawiawm leh se dang sulhnu a lo tam telh telh a, ka chhui thei ta lova, beidawng takin ka hawng ta a Mithsela s k i chu engtik ah emaw chuan ka la hmu ang chu tih k e ngaihtuah a a reh thei lova

BUNG 5

PAMTUL SAKEI

(N Vanlaiphai ram)

Ni khat chu March thla 1925 ah kan khua atanga mel 2 a hla chhim lamah ka zing kal a. Hemi mel 2-na vel ram hi "Pamtûl ram" kan ti a. Chhim chhak chhawng a ni. Ka pu Hniarvungpa sa thlirna hmun pawh a awm a. Chu sa thlirna hmun chu tlangdung khaw chhak lam hawia hniam thla riai riai hi a ni. Chu tlang dung chhim lamah chuan ruam rai zau deuh tak a awm a. Chumi ruam chu hal fai lai chuan a chung tlang, ka pu sa thlirna atang chuan, sa engpawh hi hliahtu an awm loh avangin a hmuh theih vek a.

Hemi ka pu sa thlirna atanga sa kah tur a awm nge awmlo tih va thlir turin ka kal zel a. Sa thlirna thlen dawn hian tlang ung pakhat a awm a. Chu tlang chu ka va dik dek dek a, sakei hian ka awmna lam hawiin kawng chu a rawn zawh a. Kei chuan ka awmna lei ko chu a rawn dik ang a, ka kap ang chu ' tiin ka lo nghak a. Mahse a lo thleng ta lawk lova. Ka ding a, ka han en vel chuan furlong-khat thelh a hla ah chuan sa thlirna lam hawi chuan a tlan thla zuah zuah lai chu ka zuk hmu ta a. Ka silai lehlam kua mupui ka thunna lam chuan ka zuk kap zui a. Ka silai mu in lei a zuk deng chu a khu lawih a. A hmun ka zuk en chuan sakei tlan lai kap kar chu ka kap a lo ni a. Silaimu leia tang chu ka phawrh a sakei thi far leh a hmul tla te a awm loh avangin ka

kap fuh lo nun ka hria a Sakei pawh chuan a hlau hle a, a tlan chak êm êm a Mahse a hûk hlek loh a vangin ka kap fuh lo nin ka hre ber a A tira ka hmuh lai khan sakei chu hlam 10 lek a hla a ni Mi hnaih leh zual dawn emaw ka ti a, a lo let leh si a ka lo kap ta mai lo chu ka inchhir êm êm mai a Lungchhuan ramah ka awm laia kan sakei zim ka kap mai lo chu ka inchhir ang bawk khan, ka inchhir chuan ban a chen leh ta a ni Hemi ni hi inrinni a ni

BUNC 6

KELKHUM SAKEI LIAN
(Vanlaiphai ram)

Kum 1925 March ni 10 ni hian Selesih kham chungah sazuk leh sakhi hmuh beiseiin zîng takah ka chhuak leh a Khua a la thim tlat avangin khua aţanga mêl chanve ah chuan khawvar nghakin ka ţhu ta reng a Darkar khat vel ka ţhut hnuin khua a lo var ta a Tichuan Selesih kham tlang pan chuan zawiin ka kal ta zel a Chu tlang dung leh a hnuai ruam te chu ka en vel a Sa engmah a chhuak lova, zawiin a hnung lamah chuan in lam pan in ka kir leh a Hemi lai hian ni chu a chhuak sen ruai tawh a Tin, tlem ka kal leh a, ka chhak awih pangah chuan ri hruah hruah hi ka hria a Ka han hawi chhoh nak chuan Kêlkhum tlang pang awih ah chuan sakei lian tak hi a lo chhuk ta zuah zuah mai a Hetiang ang hian sakei a lian ngai ang tih pawh ka hre lova, ka rilru chu a hlim êm êm mai a Ka chhak lam atangin chhuk zawnga lo kal a nih avangin a kal dan pawh kikiau deuhvin a lo kal thla a Ka dinna chu a hma zawn thlang zawl deuh ah a ni a Sakei lo kalna leh ka awmna hmun te kha a kang fai vek a, hliahtu hnim awm lovin a lang fiah êm êm mai a Min hriu si lova, ka awmna lam pan chuan a lo kal thla zêl a Ka kianga thing ding chu amah sakei kha melh reng chung chuan zawi tê in ri hlek lovin ka pan a Chu thing chu ka dinna 'tang khan yard 6 chauhva hla a ni a Sakei kha ka vawi khat kaha a thih loh chuan mi rawn man mai ang tih ka rin tlat

avangin ka kianga thing ding lian tak chu ka phen chuan kulh tha tak tur angin thlamuang dawnin ka in hria a Tichuan sakei chu a lo chhuk zel a, thing kha fimkhur takin ka pan zel bawk Rei lo te ah thing phenah chuan ka thu ta a Thing phena ka awm lai chuan, nizana ka mumanga ka sa kah kha ka pa a lo ni a, a awmah ka lo kap tlang zawk mai a, chu chu mumang tha nge ni ang mang tha lo tih te ka ngaihtuah a Ka rilru chuan he sakei lian tak hi ka hlaulo êm a, ka kap hlum dawn a ni ang chu maw tiin ka thlamuang ta hle a Sakei chu yard 8 (hlamthum pawh tling mang lo) leka hnai (hmun leh hmun kan tih ang hi a ni ang chu) a lo kah ka beisei a ni a Ka silai ulhbun phir kau sa chuan ka lo tin reng a Mahsela Selesih ram lam hawiin kal ngil dawna ka hriat avangin ka kap ta mai a Ka kahna hi yard 30 vel a hla a ni Sakei chu a tlu thlawrh a, ka awmna lamah chuan a lo thleng thla ta rul rul a, a khu rum rum mai a Ka kap fuh hle a ka hriat avangin ka kap nawn duh ta lova Thingbul ka awmna atanga hlam nga lek ah chuan a ding ta a Ka han en chian chuan ka silai mu khan a khabe ruh hi a thawi hêk hlek a, a thluak bur ah a lût a, a lu lehlam ah chuan silaimu chu a vunah a lo pawng zawrh a, a tlang fa thelh a lo ni a Ni chu ka han en chhova, a la sang vak lo tih ka hmu a Chak takin haw ila, mi feh tur leh khawi ilo kal turte khua atanga an chhuah hmain thleng ila, mipu in kan zawn thei ang tih ka ngaihtuah a Ka sakei vawikhat kahna a nih avangin ka rilru chu a hlim êm êm mai a Tichuan chak takin tlan deuhthaw chung chuan ka haw ta a, tûkthuan ei hmain khua

chu ka thleng ta a Tlangau ka kova, "Tûkthuan ei khama sakei chu zâwn tur a ni," ti a tlângau turin ka hrilh a, chutiang ngeia a tlangau hnu leh chaw kan ei kham veleh sakei ruang awmna pan chuan kan kal ta a Kan awmna khua chu in 36 chauh kan ni a, mipa zawng zawngin kan han zawn chu kan zâwn zo mang lova 'In lamah thawk duh lo te an awm law maw," tiin zualko kan tir leh a Khua ah chuan pa pian thalo kawchhung nâ, mi pahnih chauh an lo awm a Tichuan tlawmngai tak leh hlim tlang tak chuan zo leh zolo chung chuan khua chu kan zâwn thleng thei ta hram a He sakei hi a hmui atanga a mei hmawr thlengin, 10 feet-leh 2 inches-a sei a ni a, Mizo tehin sûm kua a lian a ni Sakei lian pawl a ni a, a aia lian chu awm mahse a tâm lêm lovang Sakei pawh hi mihring ang bawkin âwm lian tak si, a taksa leh mei tawi tak si an awm fova A taksa leh a mei sei tak si a âwm te leh hle si te an awm thin tih hi hriatreng atan a tha He sakei hian Chhawnhleia bawngpui hnute tam ber kha a seh hlum a, zing takah a ei kham kha tam lam pang tawm rûk a tumna lamah ka lo awm avangin kan in tawng fuh a ni tih a hnu ah kan hre leh a He sakei ka kah ni hi inrinni a ni

1. Khasa zukza kham rang karah ka tawng lo,
   Lam ang lêtin zo chang ram fang zel ing e
2. Lam ang ka lêt zo chang ram ka hrût zel a,
   Hlaiba zetial lunghiana'n mi zuk thlir e
3. Zețial lunghiana'n kir zai a rel lo,
   Than tum vala'n ka nghak che lo kal zel rawh
4. Lokâl zelin zetial pui ka hma tiangah,
   'Ka cheng tâng au ri thang e phai khaw tlangah

Kelkhum sakei lian

Lungpher sakei

5 Ka chengrang … thing e phu … hlaw … ngah,
Suang lungpui … ang … rum che ka hmu … tuar gah
6 Suang lungpui ang … lum che zetial lunghan,
Ka vang khaw zawl sumtualah sai … ng ngai … awh
(Thluk Sa lu … sik …)

HE SAK… LIAN HLADO

Zo … chhaktiang kawl mi sen ruai
Luihpui thang a chuang e,
Lersi e khawchung tiangah vala n,
Zo tialpui ka chhai e

BUNG 7

LUNGPHER SAKEI.

(Vanlaiphai ram)

March ni 24,1925 ni hian Lungpher ram phul kang chawrno tlântu sakhi zawng turin ka zing kal leh a Chhûra bahra sûk kawn liam lam ka pan a Chumi kawn liam ram lamah chuan kawrtê a awm a, chu kawrtê chu khawchhak hawi zawnga luang a ni a Chhûra bahra sûkna kawn chhak tlang pang a ka awm lai chuan ka thlanga kawrte kam lamah chuan sakhi hian hnim a lo pet malh malh a Ka awmna atang chuan furlong-khat thelh a hla a ni a Ka awmna aţanga sakhi awmna thleng chuan a kang fai vek si a Hnaih duh chuang lovin khiang bul atang chuan sakhi chu inthemthiam kahin ka kap ta dum dum mai a Sakhi lah chuan a vêla silai ri khawk avâng chuan ka awmna lam pawh chu a hre thei lawk lova Ngun takin ka tin leh a, vawi thumna ka kah leh chuan a tlan ta a Sakhi a tlanbo hnu chuan sa thi leh silai mu luhna en turin ka chhuak ta a Sakhi thisen chu tlêm a lo tla a, a hmulte a tl● bawk a A hnu chu ka han chhui a, mahse ka hmu tha thei ta lova Kawng faia a kalna ah phei chuan a thi pawh chu ka hmu thei ta lova "Sakhi dinna hmuna ka silai mu pathum chu ka zuk la teh nih ang," tiin sakhi dinna hmun kha ka pan a Sakhi ka kah laia ka ţhutna lam kha ka han en chhova, ka ţhutna bul lawk chhak deuh kang faiah chuan ka awmna lam panin sakei chu a lo kal thla ta zûn zûn mai a "Ka sakei kah hmasak ang khan ani awmna chu chhak lam a

nı a Ka awmna chu a hnuaı lam a nı sı a Chuvangın mın hmuh loh chuan lokal chhuk zel sela, hnaı zawkah ka kap ang tıın," ka lo nghak a Ka sılaı put pawh ka thehthla duh lova Sakeı khan mı la hmu lova ka rın avangın sılaı pawh ka tıche duh lova Keı pawh chu sıpaı che lova an dıhg angın che hlek lo chuan ka lo dıng tlat a Chu sakeı chuan sakhı vawıthum ka kahna sılaı rı kha a hrıa a, sakhı ka kah laı khan Chhûra Bahrasûkna ngaw a ka awmna tlang, ın lam lıam ngaw a awm a nıh avangın, sılaı rîkna lam pawh a hrechıang lova, ram rıl lam a nıh avangın ka awmna lamah chuan a lo kal alo nı a Tıchuan a bengte a chhıın a hawıvel deuhva A tawpah chuan a thlanga a hnuaı zawn tak kawrte rala ka awm chu mın hmu ta a A sır kanglo lam pan tur chu chak deuhvın a kal ta zat zat a Keı chuan ka sılaı put chu ka thehthla thuaı a, mupuı bawk chuan ka kap a Nasa taka hûk chungın a sır lam kanglo ah chuan a tlan thla ta chıam a Keıpawh chu a hnuaıah chuan sakeı lam hawı chuan ka tlan ve chıam a, mahse sakeı kha sakawr chak tak ke vawr ruala tlan ang maıın a chak sı a Fah kung kha ka sılaı chuan ka bek, chawt a, a tlan laı chu ka han kap leh a A hlat lam chu ka awmna atangın furlong-khat laı a nı a Ka vawı hnıh kahna atang khan hûk chungın a lum zêl a, ka awmna kawr mawng lamah kawr thleng thelhın a lum a Chu sakeı chu a awmdan atangın a dul nêmah leh a dar ruh vêl kâp tlıakın ka ın hrıa a Ka kahna hmasaka a hmuamhma kha sılaı mu a tlang a, vawı hnıhna kha erawhchu a ruh a deh avangın a tlang lova, a sakeı kha a lum ta tawp tawp anı berın a

lang A lum zo chu ka wmna lamah khan a kai a, ka thlangah chuan Lungpher ngawpui panin chau i kin a kal hi u hru a lai lah chuan kah nawn leh i i ur ...) ki nei tawh si lova I la tak atangin ka zuk au thin a, ani lahin min chhang duh hek lo, en pawh min rawn en duh hek lo Zawitein a kal hnu hnu a Lungpher ngawpui a lut ta a Chutia sakei nena kan inthen chu ka hawng ta zel a In la tulen chuan mipate chu an lo kalbo zo tawh a Ka sakei kah hlam zuk tum tur chuan mi tlemte nen an atang chuan ngawpui lam chu kan pan leh ta a Mahse he ngawpui hi phai phul, di leh hlotui ... a hne vel vek a A chhim lampang tlem chhuh kangfai a awm a A dang kungo zawng zawng chu hal fai vek ila a hnu atangin sakei a chhuah leh chhuah loh a hmuh theih ang tih kan ring a kan hal ta chiam mai a Tichuan kan hawnsan a nikhat kan rial a A tak khaw lo var lehah chuan a khuain chhui zai kan rel ta a

Hemi ni a kan han chhui chu Lungpher ngawah chuan a hnu chu a lut ngei mai Ngaw hruaia hnahthel zinga bawhnaah chuan a lo thi phung mai a A hnu chu kan han chhui zel a, chu ngawah chuan alo awm ngam lova, a hmaa kan hal khung avang khan tawm ngam lovin a kang tu lai asa hnim pawh lo chawr tawhna lamah khan a chhuak ta a. Inul kangfai lei charah chuan sa hnu leh a thi reng reng hmuh a harsat bik avangin kan hloh ta a Sazuk te chu ni sela a kalna zawn rim lam ruamah chuan a awm ngei anga, a hnu pawh chumi ruami thlawhbaw pik te chu rin zawn dawn chuan a hlauhawm si a, kan hawnsan ta ani

He sakei hi sâmnga vel chauhva lian tur a ni Bahrasûk ngawah chuan Sava Sakawr ruang an hmu a, chumi ei nen chuan kan intawng a ni tih hriatchian alo ni ta a Bahrasûk hi hmanlai Mizo thawnthu a Chhûra leh Nahaia Bahrasûkna kha a ni Hemi ni hi mrinñi a ni

He sakei hliam hnu hi kan hloh hnu, a tûk ni 25 3, 1925 ni hian Báwktlang khua Chalthuama ho ramchhuakin Hlàwnkawng tiau leilet fehkawng a kanna, Thanghlianga liam kawnah an hmu a Sakei chuan Maicham' lur hhâr lâm a pan a, sakei hnu chu an chhui zel a, a thutna hnu pawh an hmu zing viau mai a Maicham pûk thleng thelhin an chhui a A thian te'n an hlauh êm avangin an chhui zui zel ngam ta lova, an kir leh ta tih min hrilh a Chalthuama te'n an chhui tawpna bul Maicham pûkah chuan a hnu rei deu'h takah sakei lu chu min an hmu leh a A luro la tur chuan kal chu ka tum duh ta lova Ka kuta thi ani tho si a, ka kah a ni tih chu chiang tawkin ka hria a

HE SAKEI PHUAHNA SA LU LAM HLA

1 Tukin kawl khua sen riaiin lênkawl a khum
Lam ang hla e phur lung kawn khisa lenna

2 Kawl khaw ri iang ka cheng rang vawi tam a ri,
Ka ai sa rêngah khisa i piang nêm maw

3 Chhûra leh Naa ram tuann lentu hnuaiah,
Kam kei zan mu chhing hai ang a lo thang e

4 Sakam keia'n cheng rang au zam lai a rêl,
Kar a hla e khisa iang lo hnai zel rawh

5 Kar mah hla se zetial chhingmit lâm ang hawi,
Tlan zai a rel chhimtiang ram dai lam panin

6 Ka chengràng mu'n a zui che i ţàng lai ah,
A dêng em ni hûk khum khum râwl a lian e

7. Ka chengráng mu'n a ţhiang te'n a dêng che maw
Hûk khum khüm a lum buang buang hnua tiang ah e

8. Amin an sêl satiang chhar maw i iang e,
I famna lâm ang hla e châm tui phai ah

\-\-\-\-\-\-\-

BUNG 8

DAWNGCHI HNAR LEH BUALCHAR SAKEI.

(N.Vanlaiphai ram)

April ni 21, 1925 ni hian Purûn tlang hmar lam ruamah Dawngchi Luidungah sa zawngin ka ramvâk a He lui hi a hnar lehlam Purûn Tlâng chhim lam aṭangin a lo luang a A hnâr chu khawthlang lam atangin khawchhak hawiin a luang a A inkâr ah chuan "Pawi Chawfak tlâng" a awm a Chu tlang chu khawchhak hawi zawngin a khawh a A tlâng zingzum tawp ah chuan Dawngchi Lui chu chhimlam aṭanga lo luang leh khaw chhak hawia luang nen chuan an infin a Hemi an infinna thlang lam atang hian sa zawngin ka kal a - Ka sa zawn chu sazuk leh nghalchang a ni ber a Mahse ka sa zawn chu a hnu thar pawh ka hmu ta lova Ka beidawng chu Dawngchi lui hna kak, chhim lama pêng chu ka zawh chhova Sakei hnu hian tak leh thar tak chu lui hnar lam pana kal a lo awm a He ram hi zo ram, dai ruai mai, lui pawh chu dam tak leh kawi kawi mai 'zigzag' ang a ni a A ram hi ka la awm rei loh avangin ka fan tirhna kawh a ni a, ka nêl lo deuh vuau mai a Mahse ṭawh ta a Sakei hnu chu a chho zel a, a chang chuan vaukamah te a kal thul a Ti deuh chung chuan ka chhui ta zel a Mi lo hmu hmasa ang a, mi seh mai ang tih ka hlauh avangin ka hma zawn leh ka sir vêl chu ngun taka ka en hnu leh, beng a chhit hnuah dim takin ka kal zel a Chu sa

chu Pawih chawfâkna tlâng lam panin a kal ta a Kei chuan ka chhui zel a, Dawngchi lui peng lehlam khua a pan leh a, a thar sar ram (reh) lam chu a pan ta zel a Ka ram nêl loh lam pang chu a ni ta thova Tichuan ti tak chung chuan ka chhui leh ta a Mahse sakei chu rêilo te ah chuan a lo hram ta phut a Ka in ngaihtuah a, ka ding ta nih a "Beih zui nge, tha ang Bualchâr kawrte ah khan a sa seh hlui tawh tak sebâwng ruang kha a awm a, chumi chu chang zawk ila, tlaia a rawn ei tur chu hlauhawm lo takin a kah theih zawk a ngem?" tih chu ka ngaihtuah a. A tawpah chuan a sa seh chu chang zawk ila tha in ka ring a, ka haw ta a

Dawngchi pêngah chuan chaw ka ei a. Bualchar chu hawn kawng a ni a Sebawng ruang pawh chu kawng ruh bul lawkah a awm a Bualchâr ram lam tlângdung ah chuan ka awm khawtlai ta a Ni a lo hniam ta deuava Helai hmun hi khua atangin mêl hnih lai a ni si a, "Sakei hi a lokal hma mai thei a, ka chang mai teh ang," tiin thingzârah chuan ka châng ta a Nakîn deuh tlai dâr ruk nik hun vêl chuan bâwng ruang awmna kha ngaw a nih avangin a thim tân ta mai si a "Lungchhuan rama ka sakei chan hmasak berna ang bawk khan, sakei lokal chu ka hmu thei awmlo mang e," tiin ka in ngaihtuah leh a a Kâwlphe khâwnvar hmanna chang te kan la hre si lova Phul kângfai ah chuan sa a lâng thei rei hle a, mahse ngaw hnuai kawr kam chu a lo thim ta thuai si a Ka nîru chuan tih loh tawp tur tih ka tum leh a, ka kâp thei chuang awm si lova tih ka ngaihtuahna chu a chak zawk avang in dâr 7 vêlah ka haw leh ta a. Sakei hmuh lehna remchang tha chu ka ngaihtuah leh ta a, ka hlawhchham leh ta a nih chu

BUNG 9

SAIHUM KEITE
(N Vanlaiphai ram)

He sakei hi ni s'viwm tlik a tla tawh a ni a A ke hmalam dinglam kephah sirah hian a hliam a Chumi hliam chu a la dam lova June thla ni 21-1920 chawhnu tlu dar 5 velah hian ruah a sûr seng seng a Zochhûm chu a zîng phui chûk a Nihliap khum chung chuan ka kal ta a Ka chak em avangin sa engemaw chu ka tawk ngeiin ka ring tlat a Tichuan Saihum tlang, Vanlaiphai lam panga tlang inkhang chu ka zawh phei a Sîrkam thingzar awnah chuan nihliap khumin ka thu reng a Ka rilruin sakei alo kal duh awm mang e tih ka ngaihtuah lai takin keite chuan tlang dung chu a rawn zawh phei ta mai i Kei pawh chuan kah tumin thing zar atang chuan ka chhuk ta thuai a Thing ui pum tiat bulah chuan ka lo thu a Chu sa chuan a lo kal hnaih deuh hnu chuan mi hmu thuai a mi rawn en i, mi rawn pan ta zâl mai a Ka awmna atanga yard 14-a hlaah chuan hnimbuk tê deuh hi a awm a Chumi phenah chuan minute 2 lai a rei a thu a "Mi rawn zuan a tum em ni ai g aw?" tia ka ngaihtuah lai chuan chu hnimbuk sir chhaklam pangah chuan a rawn innem chhuak tan ta a, mi rawn zuan hma chiah chuan ka lo kap a A tlu tawp a, ka kap nawn leh a Chu tlang dung chhaklam hamah chuan thang pik tak a awm a, chumi ah chuan a lût ta a A tlûkna hmunah chuan ka silai mupui pakhat chu a lo tla reng mai a, mak

ka ti hle mai a, A kalna thang hmunah chuan ka zuk kal a A pik nasat êm avangin ka hmu hmasa thei dawn si loya, min lo sehin ka rin avangin ka lei leh ta a Nunna humhim theih lohna turah chuan kan pi pu te at huai kha a that loh zia ka hre reng a Chumi zan cnuan a mutna hmunah a thi ang tih ka ring deuhva, ka haw san ta a

A tûkah chuan pa tar pahnih Sawibuta leh Chhingkawnga ka hruai a, sa hnu chu kan chhui ta a A pik êm avangin thang pika a luhna atanga chhui mai lovin "A hnu chhuahna a awm em?" tiin ṭhâng pik lehlam chu ka han en hmasa a Mahse hlam ṭhum bial lekah chuan a hnu chhuahna kan hmu zo ta hlek lo mai a Zan lama ka kah tuma ka chhui tawpna atanga lehlam leh a thlang lamte kan enfiah vek hnu in, kan upa Sawisabuta chuan, "Hemi zim te a a hnu chhuahna awm lo chu a thi a ni ngei ang" ti chungin thang pik chu a han keu veleh keitê chu a lo hûk ṭhawṭ a, a ban bulah a rawn seh ta chawt mai a Kei chuan mihring kap tel lo tur zawngin sakei pangah chuan ka kap a, a tla tawp a, mahse a zuan leh vat a Sawisabuta kiu kiang ban puam lamah a seh leh chawt a, ka kap thla leh thuai a, ka kah thlak chu a hmaiah chemin ka sat zui a, a thi hlen ta a Hmun leh hmunah kan pali chuan kan in pawmchilh a ni bei a Putar Chhingkawnga nen chuan sakei zawnna chu kan siam a, Sawisabuta ban hliam chu kan tuam zawh ah kan hawng tlang ta a

Sawisabuta chu N. Vanlalpha damdawi inah kan dah a, thla thum lai chinah chuan a lo dam fel ve ta a. Rani a rem loh chuan keitê pawh fimkhur taka beih tur a lo ni

Saihum keite

Zophei sakei

BUNG 10

HNUM TLANG SAKEI

(Vanlaiphai ram)

He sakei hi a sualin ran a seh zauh zauh va Chuvangin Vanlaiphai khua leh Leilet khua nen kan khaw hnih chuan Hnûm tlang chhuah lam pangpêr Nauban khai tlang nen a inkar Sakawr lei mawng, sawrkar lamlian atanga furlong-khat velah chuan 1927, February ni 15-ah kan zim a Hnûm tlang pangpêr thing hn unah chuan silai keng ho zawng chu kan intlar thla tham a Silai kenga chang tute chu mi pali kan ni a Ka chhakah chuan Zama a tang a, ka [illegible] gah Hranghleia, chu mi thlang leh ah chuan Paringa a tang a Keimah chauhvin laiphir elhbun ka keng a

Hual luttute chu [illegible] lo u vi Rei v [illegible] kevah chuan sakei chu a ri ka hria a Ka hma ngei chu a rawn pan zel a Hual luttute chuan [illegible] ut beng leh au chungin thawm an rawn neih zel a, thingte sat ri chungin an rawn hnawt a Sakei chu a lo kal zan zan ta mai a silai kengtu te'n kan kual fuh zia chu ka ngaihtuahin he sakei hi a thi [illegible] ngei ang tih ka ring a Ka hma a a [illegible] chu ka kap ta a Ka thlang lama mite pahnih leh ka [illegible] a mite chuan sakei chau kal [illegible] vawi khat theuh an kap a Kei chuan vawi hnih ka kap a A tlu thi tawh kha Hranghleia'n kap leh rawh," a tih avangin ka han kap leh a Vawi thum ka kap a nih chu Hranghleia [illegible] chuan a tlu ta a Kan inrawn hl[illegible] avang

kran upa sakahun Hrànghleia'n a kaptu nih chang ta a

He mi zan hian Paranga khan a kah ah a ngai a, a pa a hrilh a A pa chuan hlado a chh n khua mai a ni awm a. A tûk zingah chu Hranghleia lungawi lo chu tûkthuan ei kham il lo kal a Parangate pa fa chunga a lungawi thu ka hriaenah a rawn sawi ta a Tin, ka Parangate pa fa pek turin lehkha, "Hladote em in chham a, sakei hi in kah ni a in sawi leh chu Rs 40 - in chawi tur ang," tia ziakin Hranghleia c ka pe ta a Keia chungah chuan a lo lawm hl ni awm a "Chuh tur ngeiin min chuh lova, i ka zo a i e Paranga'n a kah ni zawka a l ngai hi chu mak ka ti hle a ni," a ti a

Hemi tum hian khawhnifh infin kan ni a, k tam deuh hawk a, a hlimawm ngei mai Sakei i pi tlu deuh sûm ngai a lian a ni a Hli tawp silai keng hnaih thêm thàwm a k ting lo hma a sakei lo chhuak chu sakei hi hlauh awm lo en aw tih a owl hle mai Henglai ta 'un Vanlalup'hai hmun dang reng renga sakei l sa ang kan kah hian ka pa leh ka pu, Lalkhu ka ngai em em thin

BUNG 11

ZOPHEI SAKEI LEH A KAL KHAN
(N. Vanlaiphai ram)

Ram sa dangte ang bawkin sakei hian kal duh deuhna bik tlang dungte, lui dungte, kawn hnai duhna deuhte leh lui kan duhnate an bik nei a nei ve a Tin, sakei zim pawh hian chhuah duhna bik deuh a nei a Ram ngaw emaw, ram thelh phul kar pawh ni se thing thelh leh thing dung tamna lai kha a chhuah duh bikna a ni. N.Vanlaiphai rama Zophei hmunah hian sakei a awm a Ran chu a seh lem lo a Heihi kum 1928-ah kan zin ta a Chuniang ang a chhuah duhna bik awm thing thelh hmunah chuan ka lo chang a Ka hma zawna a lo chhuak chu vawi hnih ka lo kap a. Ka kah laia sakei dinna hmuna a thi leh a, hmul tla te ka han en chian chuan ka silai muin a denna lai han enin pakhat chu a tlang ngei nia ka hria a

Tichuan ka sakei kah hliam chu a tukah kan um ta a Kan man thei lova, ni hnihnaah kan um leh a, kan hlawhchham leh a, kan man pha ta lova He ka sakei hliam hian Vanlaiphai rama Kelkhum kan tih tlang lam panin kawng a kan a Mahse kan bawnsan ta kha a ni a Sakei luh chhohna chhakah chuan kawng dang a awm leh a. Chu kawng chu a kan kan ring a, mahse a kan si lo Hemi zan hian kan tin san hnuin a lo let leh a, chhim lam pan dawnin kan hria a, mahse ka kah ni a a kai tumna hmar lamah chuan a hnu chu a let leh ta a. Hmanggpaih veng lam pana a kalna

chu kan hmu thei ta lova, kan tawp san ta a Kum khaw thu a a kal dulhna bik mual a awm a Chutah chuan mite'n sakei tlâk vawi khat an siam a, ma[illegible] Chuhin [illegible] chuan [illegible] vawm leh sakei tlâk ka siam tawh a. Thihmun a nghâwnga âwk turin sakhi thang ka kam a, sakei a âwk a, a hrui leh a ngul a tichhe vek a. Ka sakei hliam pawh hi helam mualah hian a kal chu lo nun. Helai mual mawngah hian a lo thi tih kan hre hnu hnawh leh a. A lu ro chu tlai khaw hnuah hmuh chhuah a ni a. A lu ro ka lak hmain vahchapah an lo yawm lut a, lo atana neitu chuan a lo hal ral ta a. Ka ui hle mai.

BUNG 12

SAIHUM SAKEI
(N.Vanlaiphai raw)

Kum 1928 ah hian sakei sual bawng seh hmang a lo awm leh a Ni 20-6 1928 ni ah Zophei chuan hnuai Saihum bulah chuan kan zim ta a. A hnu atang chuan he sakei hi a pa a ni a, a leh lam chu sakei vantlang tlingin ka hria a "Vawiin chuan he sakei huat thlala tak hi keimah ngeiin kap ila," tih rilru ka put avangin sakei lo chhuah dunna lai ber ni a ka rinna hmun keifang awn lerah ka lo thu a. Hual luttu ho chuan a hnu an tawn chhuak a, an au zel a. Rei lo te ah chuan ka thlangah chuan a lo phei zan zan a, a kal lai chu ka kap duh hrih lova ka zawn takah chuan a ding ta reng mai a. Sakei pang chin kutphah tiat chauh tur ringawt hi a lang thei a A taksa englai ber nge ni tah pawh a hriat theih si lova A kal leh chuan phai hmun pakah a lut ngei dawn si a.. A luh chuan kah theihna a lang dawn tawh lo tih ka hriat avangin a sa pang lang chhun lai chu tinin ka kap ta a Hual chhungah chuan a, zuang let leh ta a. Tichuan hual luttu ho chu an tlan chhuak ta vek mai a. A eng laiah nge ka kah kan hre lo na a, sakei dinna lai han en chuan, ka silai mu leia a luhna lai leh a din dan enin a dul nemah ka kap tlang nia kan ring hlawm a. Tichuan a hnu chu kan chhui ta a. Upa te'n khua a lo tlai tak avangin, "Sapui beih a hun ta love," an ti a, kan haw darh ta a. Sakei hliam mipui pena an hian chawhma chauh a an tum thin a A chhan chu chawhnu lamah chuan mihring

kan lo chau tawh a, chêt suak a awl bik a Chuvang chuan sapui hliam ûm hlan upa te'n "A tûk leha ûm leh ah," tiin hawn san an rel thin a ni. Hmanlaia sakei hliam ûm dan hi thang thatte hriat atan tlem han sawi ila A hma chhuatte te kha a laiah an awm a, zawite in an chhui a Sakei hnu kalna dinglamah leh veilamah, sial kang an artlas a. Dinglam atang te khan an han samfai dawn khan veilama mite khan hmalam tin chungin an thu tlar a, dinglama mite kha an lo veng a. A tawk ta tih ah khan dinglam a mite kha an chawi a, vei lama mite khan an hmazawn an han samfai leh a, chu lai chu ding lam amite khan ahmun an lo vengin hmalam kha an lo tin a, an lo in rualpung ye a Chutiang zêl chuan an in tih chhawk a. Hetia an tihna chhan hi sakei hliam kawlh tawh kal tha thei tawh mang lo mangang thiarum khan a rawn bei thut ang tih hlauh vang a ni.

A tûk tuangah chuan sa hnu chhui thiam deuh deuh te khan kawng chung leh a tuh chhohna ram lam kawl te an va en a Sa hnu chhuak an hmuh loh thu an rawn sawi a. Tukthuan ei khamah chuan sakei hliam ûm leh zai chu kan rel ta a. Hual lu lam atangin mipuiin rawn nawr thla sela, hual mawngah sial keng zawng zawng lo awm ila tha in tiin rin avangin chutiang chuan kan rel tlu ta a. Hual lu lam atanga mipui nawr tute angah chuan mi Pahnih Khuanga (Ex pensioner) leh Laichhuma (Kohhran Upa) an tel ve a. Anni pahnih chuan, "Sakei rûm kan hria a, a hnu pawh a rel chuk a; a hmalawm tur mai," an ti ta mai a Chu veleh mipui nawng zawng chu hual mawng lam atan kenghe awmna lam pialah chuan an lo chhuk chhuak mai a. Mi thenkhat chuan, "Kan vei kha

ı pun ang, sılaı tam zawk leh mıpuı tam zawk na beıh tur a ni," an tı a Kan pa tar zınga aısen bera kan ngaıh chuan, "Heı kan sa beıh hı Nupuı fanau te ın chawm sakah' kan tıh ngawt loh uan beıh mı a ni love 'Nupuı fanau te ın chawm kah' ın ti a nıh erawh chuan ın sılaı tha ber kha n han pe ula, keımah pawhın ka beı maı tur a ," a tı a Keı chuan mı khaw pun pawh tha ın hre lovà "Vanduaına tâwktu chhungte chawm kah," tı a thutıam pawh chu tha ın ka hre lova eı chuan, "Ka sâ hriam a nıh avangın tumah wm lovın keımahin en fıah ıla a thà ber ang, uvangın ka han en ve teh reng ang," ka tı a eı mahın ka kal ta a. Pu Khuanga leh Laıchhuma'n kei rûm kan hrıa an tıhna thlengın ka kal a Ka wm pawh nı hauh lovın huaısen pakhat, Aıhnawlha h tleırawl Chalchhunga chuan mı rawn zuı vat a n hnung leh ah te pawh chuan kan pasaltha hhuanvawr te pawh chuan an rawn zuı ve thuaı a akeı en chungın a hnıak en a tul bawk sı a, ka ıt a ındaıh lo hle in ka hrıa a Aıhnawlha hnen h chuan, "Heı mıt ava ındaıh lo ve, a hnu leh a a en a tul sı a," ka tı a Aıhnawlha chuan, "A nu chu ka en ang e," a tı a Chutıa a tawng ve h chuan ka lawm ta hle a, Sakeı ngawt ka en huaı mı rawn zuan ta pawh nı se ka kâp hmanın a ınrıng a Zokawhlet hlıng leh hruı bawn hnawkah huan kan kûn phei ta a A changin bawk vâkın an kal a. Kohhran Upa te'n sakei rûm hrıa-a an nsawı kha ka rınghlel sı lova Hlauhawm tak hung chuan kan chhuı zêl a A tawpah chuan ual mawnga mipuı awmna ah khan sakei hnu chu an chhuı chhuak ta maı sı a! Sakeı chu a lo awm

hauhlo mai tihna a ni a A hnu chhuitu te zawn zawng chhuan sakei kan hmu lo na chungin sake va hmu a min rawn bei hial ta pawh ni se, kha a khan a hlauhawm leh chhiang tawhin kan ring lova Sakei hlim hi ka hmu a lo ang hlau' Kuau pawl vawi khum ka tawk tawh a Ka Vannei a, ka ka hmuh thin a Ka Sakei ram sakei hliam lo awn tawh hi lo kan beih fuk ka hlauh chu ka la tawn lo. Ka tawng leh tawh pawhin ka ring lova.

Heta tang hian mi ginawm tak te pawhin thi an hlesual thei a ni tih min zirtir hle mai. A tâl chuan Dr. Challiana hova kan ûm leh ta a.

Helai rang atanga Mat Vanlaiphai leh Bawktlâng khaw inkara sakeibak lo na khân tha tak chu hna te a ni a. A hnu kan chhui tawpna atanga me khaw leh a chhiahtir vel a hia, he khandh hian chi sakei hi se chu kan chhar leh hnuhnawh a A l kal hia lemlo hle. Dr. Challiana hova kan ûn tum khan sulh vawi tam tak kap chiam lo ila chi hnuhi te ah a nuhlumin ka ring. He sakei hi hlauhawm em avangin hla phuah tlakah ka ngai a

(Sa lu lam zai thlak)

1 Kawlkei ze tial nunrawnga zu ka rel e,
Vangkhaw leng zawng zawng kan sawm e zing tianah
2 A rel kan sual lem love tukin chuan in,
Sappui pheng râng chawi val tha an lam thiau ve
3. Bawngpui leh changpa ram tuan a chhang angin,
Pathlawi vâl sual chengrâng chawiin an aghak e
4. Zan fei chawiin palrual hriak hmang ma sai,
Tuan ngam lovin tlan zel e val tlang hnaih

5 A ai ṭha dawn em ni le a tang chiang lo,
Lenchhawl thing hnuaiah kher ngei a lo ding e
6 A englai nge te tak te sen ka lo hmu,
Ka chhingmit in thlir reng e chengrâng a ri
7 Lâm ang lêt e a chhawnthi val ṭha panin,
A tawnmang lo a ruk te'n a kal kikiau
8 Chhawl hmim pikah kan zui lai thi hning hniang e,
Vawiin chhuahin vâlrual in ṭin tiang an rêl
9 Tuk khua lo var leh zui lai brangin an rêl,
Pathlawi val ṭha lengrual nen a sul kan zui
10 Vawiin chuanin kan rin val ṭha an zâm e,
Siang lawi rêlin chhung khual val pun an rêl e.
11 Hran tum vâla'n chhingkhual vâl pun a nuam lo,
Mahriakin hran tum vâla a fâl rei lo
12 Mahriakin hrân tum vâla a fâl rei lo,
Vâl ṭha hrâng zualin an zui zelai panin.
13. A hniakhnung kan zui zel a mihrâng vâla'n,
Tawn har kan ti vâl ṭha nen kahlet hnuai ah
14. Lêng zaleng ngirnai hual mawng lam a pan zel e,
Vâl zualin kan an lo thring tûrin
15. Zan tlangkawr maw, zing ṭranah maw a lo chhuah!
A zuitu te'n mipui hmaah kan chhui chhuak
16. Vawiin chuanin an duai e rûm lian rawl hria,
An awmthaw ri rûm lian rawl maw an lo ti.

BUNG 13

PAMTUL-A NGHALCHANG

(N.Vanlalphai ram)

Ni 14.7.1928 ni hian khua atanga mel hnih leh a chanve a hla ah sa zawngin ka kal a. A hma ni 13.7.1928 ni khan sazuk ka kap a. Ni zawna sa kah ka chak ve a, hemi ni hian kah leh ngei tumin he ram hi ka fang a. Ka pu Lalkhuma sathlir atanga ka thlir hmuin a hnuai ram zawl leh ngawte ka fang a. A tawpah chuan nghalchal sialhma rah tlan in farlong hnih a hla atangin ka hmu ta a. Phul hnim feet-hnih vela sang hmunah hian a thil tlan chu a ei a. Kei chuan hmanhmawh takin ka pan zel a. Sanghal awmna ka hnaih hma deuhvin ka ipte-ah chu ka deh a, a chhungah chuan chem leh kartut (cartridge) thenkhat a awm a. Tichuan chho zawngin ka vah ta a. Yard 40 vela hla atang chuan mupui in a dar ah ka kap ta. A tla tawp a, mahse ka han kap nawn leh a. Sanghal chu a tho a a kal leh ta mai a. A chhangin a tlu thin a. Silai mu ka nei tawh si lova, ka silai mu kha ka ipte chhungah a awm si. Lova, ka ipte dah kha hmanhmawh takin ka va zawng a, ka sanghal kha a kal hlat ka hlau si a. Sanghal chu ka va um leh zawk thin a. Ipte awmna chu ka va zawng leh chuk chuk thin a, ka hmu chuang si lova. A tawpah chuan sanghal chu ka va pan a, mahse kahna tur mu ka nei si lo. Ka tih ngaihna hrelo chuan ka silai uihbun phir chu ka elh bung a, a ngul hmawr lamah chuan ka khung hnuhin ka hum a. A

Kaisir zawngin sanghal chu a lu ah vuak nan ka hmang a, ka vaw thlu ta tawp mai a A nung leh ang tih hlauvin vawi nga lai a bekah chuan ka vua a A khabe ruh te pawh chu ka vaw tliak a

A ni zawna sa ka kah ve chhun a nih avangin hemi tum hian ka hlim hle mai a Chu lovah chuan kartut kah ruah hnuin sa kawlh emaw, kawlh lo emaw pawh ka ûmphak phawt chuan silai ulhbun in kan vaw hlum thei zel dawn a ni tih ka hriat chhuah phah hi a hlu ka ti hle a Silai pawh a chhe chuang lova Hemi lo hi sakhite leh keite pakhat ka vaw leh a, sa te nau phei chu an luruh a keh vek zel a ni

Hemi tûk hian Pu Artul ram Sentet kawn bulah sakhi ka chang leh a Ka kap leh a Ni thum chu ka kap zawn ta a Mahse sikul zirtirtu ka nih avangin tlai sikul ban chauh hi ka hun awl a ni a, sa ka pel tam hman lova Tukthuan ei hma leh tlai sikul bân hnu hi ka hun neih chhun a ni

BUNG 14

MUALCHENG RAM

Ni 29 4 1929 ah hian North Vanlaiphai atangin Mualchêng, (Kangzang) an tih bawk thinah chuan Bawrhsap leh ka pa remtih in ka nupui leh fate nen kan chhuk a Kan u Saranna chu Mualcheng atangin N Vanlaiphai ah a chho tawh a Roreltu transfer angin kan inthlak a nih chu A chhan bul ber chu kan u hi a lirsel loh avangin Vanlaiphai zo nuaman hian dam theih tawh a in ran avangin Bawrhsap hrenah kan dil a, ani in min phalsak a ni

Tichuan North Vanlaiphai ram zo nuam tak mai sa pelna hmun tha leh sakei tamna chu ka kal san ta a Ka lung a leng hle a Zirtirtu hna kha kum thum chauh ka thawk a chumi chhungin ka naupang pahnih in Lower Primary (pawl nga) an passed a Lal ni chungin Bawrhsap phalna in P W D Mohuri hna ka thawk bawk ta a Zin zin in ka awm a, sa pêlna lah he ram chu a awm hek lo Sakei ran seh chan tur a awm erawh chuan zanah chuan ka ching hman chauh dawn a ni ta a Chutichuan ka pu leh ka pa anga sa kap thei ni tur chuan ka awmna in a zir ta si lova Sa pawh ka kâp ngût lovang tih ka hriatin, ka pa leh ka pu ka chhun theihna ber tur chu sakei chân tur remchang apiang chang ila, tlêm a zawng ka kah ve chuan sa dang tam tak kap tluk ka ni ve thei ang tih ka ring a Chuvangin sakei chân tur remchang chu ka ngaihven ta ber a Mualchêng atangin Champhai leh Keiţum chu ka nitin zin kawng ber a lo ni ta bawk a

... 11

...NAM SAKEI
(Mualcheng)

N Vanlaiphai ka chhuah sen at ... khan kum ... chhung chu ... sia dang pawh ka ngaihtuah ... ta lova PWD kawngan ... tlut tlut ... a Sakei seh siruang pawh awm mahse ... ngtlang khaw hla ... te chuan kawlphekhawnva ... ta nei lova a ... chin nan ... ang tih na chang pawh kan ... hre lo bawk Sakei chu Mualcheng khaw velah pawh a lokal ... fo mai ... 30 ... 35 ... Dirnam tuikhur ... lah sakawr a seh a ... chu sakei chu ... kan ... Khua ... a lo tlai ta a Kan thiideng, Lalnuara nen chuan a ... tur thangte kan siam a Kan thangte dawh chu lei ... tangin feet 13 a sang a ni a Thangte ah chuan kan thu ta a Ruah chu a sûr seng seng a, chhum a ... deuh chak bawk a Khua chu a lo tlai tial ... a, kan vêl thing leh hnim buk hnuai te chu khaw lo tlai tial tial chuan a tithim telh telh a Engkim kha chhinchhiah ila ka chhinchhiah ... lova thil lo var en aw lo hang tial deuh emaw danglam tharte a awm chuan sakei a ni mai thei a Fimkhur taka mit leh beng kha len vel thain ka ring a, ngun takin ka envêl ta a Thosi leh vaihmite pawh an tam kher mai a Mahse thosi seh thak te pawh chu hiat mah ila keimah che lo tur leh kan ṭhutna leh kan nghen chhante kha che lo turin ka hiat ṭhin a Ka thianpa erawh chu keimah anga awm tur chuan ka hnlih lem lova Mahse sa kap

mi pasalţha a nih avangin a fimkhur ve hle mai a Khua a thim tak tak dawn ta a, sakawr thi ruang aţanga yard 6 lek a hla thingbuk hnuai thim zingah chuan thil var thar ka hmu ta a A hma a kan en fo laia var awm lo a nih avangin sakei emaw uicho dul var emaw a ni ngei ang tih ka ring a Ka en reng lai chuan chumi var chu a lo reh ta a Sakei anih ka rin avang chuan ka chanpui Lalnuara chu ka hrilh a Ani chuan mei zûk a duh a, meitalh a lo tum lai hi a lo ni a Ka hrilh avangin che lovin kan pahnih chuan kan lo en dûn ta reng a Sakei chuan rei rial lovin thim zinga a var ka hmuhna tak aţang khan ri ḥiek lovin, daihlim kal thei angin sakawr ruang pan chuan a lokal ta zuah zuah mai a Kemi chuan silai kauvin kawlphekhawnvar hmeh ên mai turin kan lo inpeih diam a Sakawr thi ruang bul a lo thleng a, a ei hmain kawlphe khawnvar chuan ka han chhun êng a Sakei chu a phu zuk mai a, kei chuan a dar ţhuamah S.G leh mupui ka thun chuan ka kap a Ka ţhianpa pawh in mupui in a kap a Sakei chu a tlu thlawrh a, a tal vel chu ka kap leh a Tuikhur kawng hnuai bawn pikah chuan a lut ta a Thangte aţang chuan ka chhuk a, bawn pika a luhna thlang lamah chuan kan han kal bualin a hnu chhuak a awm si lova A awmna hrui bawn hnawk chu meichher leh kawlphekhawnvar a kan ên pawhin engmah a hmuh theih si lova Kei chuan zana beih zui chu Neuva te At huai ang khan kan thiri phah ang tih hlauvin beih zui chu kan remti ta lova, kan hawng ta a

Sakeite, savawmte leh nghalchangte chu a hliam kawlh chuan mihring tam tak an seh, tawh thin a Chung an seh thenkhat te phei chu an thi

ilawm tih kan hrereng a Chuvangin sakei bei mi phei chuan kah tam deuh kan tum phei chuan dam rei deuh a tul a, dam rei ka tih chu at huai a sakei kan beih chuan min seh hlum thuai ang a, bei leh tu tur kan awm dawn lo a ni Fing tak leh fimkhur taka kan beih chuan min seh lo nge nge anga Keimi pawh sakei chu kan tihlum nge nge ang tih hi ka ngaihdan a ni fo Sakei chuan ramhnuaia a hliam ûm na ah chuan keimahni anga fingah leh min seh tura mi lo channa remchang kha hre hle tura rin tur a ni Sakei chu kan kalsan ta a Lalnuara, ka thianpa nena kan chan lai khan ka rilru in hla a sa a -

"Sappui chher mei nen, ka chengrang ri rualin ngai reng e,
Lenrual ngaih lain ka zuk thlir e,
Kawlkei fam reng e"

tih hi rilru in ka sa a Hemi hma zan ah chuan mumang mak tak mai ka mang a

A tûk khua a lo vàr chuan pasaltha hrang hlui thenkhat te chu mi dang pawh nghak lovin zing takah an thova, sakei chu an zuk zawng chu a lo ni a Zan a kan hual chhung, hrui bawn pik chhungah chuan a lo thi der mai a A khua in mipui chuan an zawn a Hlim êm êm in thawm ri nasa tak nen kan kawtlai thlengin kan zawn ta a Hemi ni hi inrinni a ni Ka rilru in hla a sa leh a

Kristian thianglo ngah mi tam tak an awm avangin heng hlate hi chung hun lai chuan a langa sak ngam pawh a ni lova "Sakei hian hlado a nei lova," an ti a Mahse sa hrâng berin hlado a nei lo chu mak ka ti a Sakei hlado pathum ka siam

ta a, pakhat chu heihi a ni -
"Khua nun e, mi huai-zêl e,
Ram loh chhawlthunga hnuai an e,
Kawlkei e, ze tualpui maw lêng nên e,
Kan chhawm (e) a mawi emaw."

Darnam sakel

Heute sakei

BUNG 16

KANGZANG HMUN HNUAI SAKEI
(Mualcheng)

Hun reilo te hnuah chuan sakei dang thawm dim thiam êm êm a lo kal leh a Chu sakei chuan sebawng chal pakhat leh bawng la pakhat Kangzang khawdungsei hmun hnuai chul ramah a seh leh ta mai a He mi tum hian ka hritlain êm avangin ka khuh ka khuh mai a Sakei chu chhan ka chak si a Hritlang chung chuan a chhinna siam turin chaw tlêmtê ka fûn a, chawhnu dar 2 vêlah ka kal ta a Sebâwng pa chu tuikhur lui bulah a ei a, bawng la chu lui atanga hlam 13 velah ei lohin a dah a Bawngpa ruang chu a neitu te'n an la vek a, a ei loh zawk chu ka chang ta a He mi hmunah hian ṭhangte dawhna thing remchang a awm loh avangin farṭuah tlu luang chungah hruibawn zingah ka thu a Ka ṭhutna hnuai takah chuan bawng la ruang chu a awm a Ka awmna chu lei atangin feet 9 emaw leka sang a ni a Ni sang tak a la nih lai atang chuan ka chang ta a He mi hmun hi ngawpui a nih avangin a lo kal thuaiin ka ring a

Khaw'ro lai April thla ni 20 4 1936 a ni a Chawhnu dar hnih leh a chanve velah chuan luikawra hnahthel ro chu a ri a ri ta a A lo kal thuai dawnin ka ring a, ka hlim hle a Mahse sakei chu a lo kal duh ta lawk lo a Reilote ah chuan a awmna ngaiah chuan a ri leh a Chu ri chu ngun taka ka ngaihthlâkin a tiri tu chu a awmna ngaiah chuan a tâl vêl thin nin ka hria a Ka awmna

atang chuan lang thei sela kah phak tura hnai a ni a Ka awmna atang chuan hlam 20 emaw a hla chu a ni thei e. Mahse ka zuk yeh dawn chuan ka thutna thingluang hruibawnin a bawm chu a nghing duh hle si a, thingluang a ka chhuk lai chu mi rawn hmu theiin ka ring si Chuvangin ka zuk kal duh lo a, ka thutna ngaiah chuan ka thu leh ta reng mai a. Ka hnitlang khuh chu alo chhuak hle ta mai a, mahse theih tawpin ka insûm' a, khuh loin ka awm thei hrâm a. Reilo deuhah chuan ka khuh chu a lo chhuak leh ta êm êm mai a, ka insûmna lamah chuan ka mittui te a tla phung mai a, reilo deuh chu a reh leh rih a' Sakei chu a chang changin a tal ri leh thin a, mahse a awmna ngai rengah khan a la awm si. Ni chu a hniam ta deuh a, dâr li leh a chanve hun turah hian ka khuh chu a lo chhuak leh ta êm êm mai a, mahse a hmasa ang bawk khan khuh ri chhuak loin ka 'tuar' reh leh thei a. Ni chu a tla dawn hnai ta a, ka awmna ngaw a thangte chu an a chhum pha ta lova. Sakei lo kal duhlo fo chu mak ka ti hle a,' fo' kal thuai thuai se ka ti êm êm mai a. Ka khuh chhuak chu a hnuhnuang apiang kha insûm a harsa' zêl si Chuvangin ka khuh tik hma ngeiin lokal sela ka duh a ni Ka thutna atanga lang thei tlâng thenkhatte chu ni a liam leh ta hial a. Ka khuh bawk chu a lo chhuak leh a, ka hrawkte a za nuaih nuaih mai a, mahse ka tuar lui reh leh hrâm a. Khua chu a lo thim ta a, sakei rawh chu a lo la kal duh chuang lova, a tâl ri pawh chu a reh tei ta fe a. Ni a tlak atangin ngaw hnuai chu a, vawt teih teih a, chu chuan ka khuh chu a rawn tichhuak tan leh ta a, Chutia ka insum leh tan lai chuan

hnahthel ro zingah [illegible] rul ang a tieng [illegible] reih [illegible] bengte chu ka ku [illegible] khup [illegible] ngun nge mai a Sakei a inh loh [illegible] emaw rul te tak [illegible] ring a [illegible] a ro [illegible] chut ang zinga [illegible] tur [illegible] ka [illegible] kha zawi [illegible] kur [illegible] hriat [illegible] thlan [illegible] zan [illegible] kha an [illegible] ing deuhin a ri hriawh [illegible] chuan [illegible] loh a [illegible]

[illegible] a reh the [illegible] khuh chhuak [illegible] a zui [illegible] hmui chu [illegible] nia tur [illegible] ka [illegible], bawng [illegible] ng [illegible] chuan ka tin [illegible] reng a [illegible] kawlphe khawnvar hmet eng a kah thu [illegible] a Ka khuh lek lek tawh si a, ka tiksun a tuar sêng ta lova, vawi leh khatah ka mau chip chu ka phit ta chiam mai a! Manse ka tiri nawn lem loa A hma a ka th [illegible] ri hria' kha ka ng [illegible] dah zui zel a,

a reh ta daih mai a Chu veleh thil tenau ni lov [illegible] sakei ngei a ni ang tih ka ringhlel ta lo a Ka awm[illegible] ngai chuan ka awm [illegible] leh t[illegible] Mahse [illegible] lo te [illegible] hma [illegible] ka hual ang [illegible] lire leh ta a A raw[illegible] ei tur tha vin ngei [illegible] tur ri tih p[illegible]h [illegible] hal thi ih [illegible] ung [illegible] a thle[illegible]g chul lamah chu [illegible] chhuakchho lawn a [illegible] u [illegible] thingtang [illegible]knawhtuite'n an paih hnawk chu [illegible] thleng a Hnathe ang chu in ri lov [illegible] rep the[illegible] lo a, thingtu [illegible] tute cau [illegible] ri [illegible] hawin hawih a K[illegible] [illegible] a [illegible] chana [illegible] ngh [illegible] lh [illegible] tain k[illegible] rir[illegible], k[illegible] ngh k [illegible] Ka hmalain tang [illegible]uin a [illegible] ut [illegible] zet chu in tha vin pawh a du[illegible] ta lo [illegible] twn tak k[illegible] t[illegible]nga [illegible] vel chauh [illegible] hnu ka hnung lamah chu in [illegible] 3 [illegible] ngaw[illegible] rei gin a [illegible] leh a Chuta t[illegible] chuan a k[illegible] sakah chuan chul lan p[illegible]in [illegible] kal ri len [illegible] hawih mai a A lo kal leh tawhin ka ringlo deuh a, ka khuh chhuak khi a lo zu[illegible] la telh telh mawk a Mei zuk ka siam a ka khu'i chhuakte chu ka khuh ta a Chulah chuan k chhuak chhovi, chung laiah chuan a mit tle te a lang mahna tin k kawlphe khawnvar chuan ka z wng chho zêl a Engmah dê leh tlê chu ka hmu lo a, in lamah ka hawng ta zêl a

He mi tum a ka sa chanin thawm a dim thiam zia hi mak ka ti hle mai a Zanah pawh ngawpui hnuai hnahthel chu daiin a tlak loh lai a nih avang in a ri duh em êm si a Sa han pui mai kal ri ni awm lo tak a a kal thei chu a mak hle a ni Tin, a la kal lai a ka khuh chhuak insûm zo lovin ka phît vak hnu a ka la beisei fo kha ka han hrilhfiah ang e

Tun hma [illegible] chunin amah sakei emaw sanghar emaw tlumpui emaw keisen emaw pawlkan sa [illegible] ang deuin [illegible] phit [illegible] t'un tih ka [illegible] thin [illegible] Chuan [illegible] chuah [illegible] mi tih [illegible] hre chuan [illegible] lova [illegible] lo kal leh ang tih ka beisei [illegible] vawikhat [illegible] k kha kan [illegible] Ram [illegible] pel [illegible] na a [illegible] sa [illegible] lovin [illegible] iptu [illegible] in [illegible] thin a zo silai [illegible] chu an thun leh [illegible] a [illegible] leh si a, sa [illegible] zana ka sa chu [illegible] leh si tih chu [illegible] dar 9 [illegible] Mahse [illegible] fan a tul a kan [illegible] hmu turin [illegible] He mi ni hian [illegible] chu a sakei sehna hmun lam pan hian a tla leh. [illegible] thi ruang bulah khan silaiin sakei [illegible] chu an [illegible] tawh si a. Chu bawng chuan chul a thleng a, chul atang chuan bawng ruang awmna lam panin ngawah chuan a chhuk thla zel a, sal awng sakeiin a hnuhna chu a chhui thla zel a. [illegible] kar rawlhna hmun chu a zuk thleng a, kar chu a pal per a silai chuan a lo kap hlum ta der mai a. He mi hmunah hian sakeiin bawng pahnih a seh a, silaiin bawng dang pakhat a kaphlum ve si a, a pawi hle mai.

Thal lai pawh ni sela daiin zanah hnahthel kha a tihnel theih deuh avangin sakei thawm dim thiam

chu thlasik lai leh dai tlaknaah chuan i hre thei kher lovang Dai tlak lohnaah pawh i rin aia nasa in thawm a dim thiam ang tih ring la Heta tang hian sakei bei nate chuan zir tur in hmuh theih ka beisei avangin hlawhtlin lohna ni mahse ka ziak ve a ni e

BUNG 17

ZAWNG THAL SAKEI
(Mualcheng ram)

Darnam sakei chu kan kaphlum tawh a sakei dang chu a awm tawh lawk lovang chu kan tih nak a laiin a hmasa aia lian zawk chu a lo awm leh ta thuai a Zawngthal piah mual chu "Bûnghuai Tlang" emaw "Bûnghuai ram" kan ti a Helai ram ah hian bûng lian deuh mai pakhat a ding a A zar ah chuan nausen tap ri 'Aw ngêk' tih ang leh tap ang a ri thin a Chutiang thawm ri mak tak chu an hriat fo thin avangin kan pate chuan "Bûng huai" tiin an vuah a Chu bûng thing chu a tlu a, a tawih ral zo tawh a Chuvangin hemi lai ram hi tun thlengin 'Bûng huai ram' an ti ta a ni

Ni 7 6 1936 ah helai Bûnghuai rama kalkawng ah ka kal laiin ri ka hria a Ka zuk en a, amah chu ka hmu thei si lova In lam pan chuan ka kal ta zêl a Chu sa chu ka thlangah chuan a kal ve zel mai a Sakei a nih ka ring a Silai ka ken loh avangin lung pawhin ka dêng duh lova Tun hma lamin sakei lung a den chu a lo chhuak duh viau a ni tih thu te ka lo hriat tawh avangin lung a han vawm chu ka ngam lo a ni Chu sa chuan furlong khat vêl a thui chu ka thlang ah chuan min zui ve zêl a, A tûkah chuan Zawngthal kawngah sakeiin sakawr a seh tih an rawn sawi ta a Kei pawhin hemi zan hian mumang duhawm tak kha ka mang leh a Ka zing tho chuan ka hla duhzawng kha ka han hre chhuak leh a Ka rilru a lo hlim hle tûk

taka sakei chân tur ka hmu chu ka lawm êm êm mai a, He ka mumang hi ka thiante ka hrilh phal si lova Mizo upa te'n, "Sa kah dawn a mumang ṭha, thil hmuh leh hriat sawi chîn chu a tha lo, an tih avangin ka zêp ve tlat rih a Zawngthal hi khua atangin mel khat leh furlong khat zet a hla a ni a Tuna Jeep kawng thar bul Aizawl atanga mêl 89-na a ni a

Ni 8 6 1936 tlaiah hian sakei channa siam turin ka kal ta a Thian pahnih thangtê mîn siam pui turin ka hruai a Sakawr thi ruang awmna lamah chuan fah thing awn a awm a, chutah chuan feet 18 vela sangah ṭhangtê chu kan dawh a Kan siam zawh chuin mi pahnih te chu ka hâwn tir a Kei chu sakei châng nghal tur chuan chu thangtê ah chuan ka ṭhu ta a Ka thian mi pahnih ka tirh hawn te khan in an thleng hman chauh ang tih hun vêlah chuin sakei lokal chuan tlangsam hnim ro a rawn tithak ri hi ka hre ta a Kei chuan sakei a nih ka rin avangin ka lo inpeih diam a Chawhnu dar thum leh a chanve vêl lek a la ni a

Sakei hmêl ka hmuh hma chuan ka rilru in hla ka sa a Rei lo tê ah chuan sakei chu a lo lang a, a lokal ta zuah zuah mai a Khua a ṭha in ni a lang êng ṭha si a, chu sakei chu chiang takin a lang a, hmuhnawm ka ti êm êm mai a Sakawr chu a ei veleh kah chauh ka tum a, mahse sakawr bul ah chuan a ding ta ṭhung mai a A mitin sakawr chu a melh rûn mai a, a sa ei leh tura a dah that kha kan lo laksak nge a la awm ti a rawn en thli thla a ang hle mai a Mahse saruang chu khawih hlek lova kan lo dah avang khan a rawn hmu chu a

lungawı nı awm tak a nı Mınute khat emaw a dıng a, sakawr ruang sır lamah chuan zawı tê ın a kal thla ta zûl zûl maı a A han hle ın ka hrıa a Sakawr ruang atanga hlam lı emaw ah chuan a thu ta nguau maı a Sakeı chu ın saruang kha rawn pan a tum ta sı lova, sakawr ruang bul a a dıng laı kha ka kap ta lo chu ka ınchhır hle a A lu chu a hawı vêl muaı muaı thın a, ka awmna thıng lamte pawh chu a rawn en deuhvın ka hmu leh nghal a Ka rılru chuan zan thıma a rawn eı hun nghah nge tha ang tuna a thu chu kah maı tın hman hmawh takın ka ngaıhtuah a Sakeı ka en reng laı chuan ka rılru ın hla chu a sa bawk thın a Ka mumang kha a tluang phawt ang a, chhun nge tha ang zan tıa ka ngaıhtuah laı chuan rılru thar a lo chhuak a Zawngthal chawlh hmun chu sakeı thut hmun chung lawk a nı a Kan khua a mıkhual lo rıak tur te chu chumı hmun ah chuan an chawl thın a Mıkhual tam tak chuan an chawlhna hmun ah bengchheng taka awm te an chıng ın lungte pawh an vawm thın a Chutıang chuan mıkhual te'n an rawn tıh tak hlauh chuan sakeı chu a tlan bo leh ngeı ang tıh ka rıng ta a Ka sılaı chuan ngun takın ka han tın a, a nghawng ka tum a, ka zuk kâp ta a Sakeı chu a tlu a, a tâl tawp tawp a Ka sılaı mu lehlam kha a ţhat loh avangın kar-tût tharın ka thlak a Chumı chhung chuan sakeı chu a zuang thla ta a, ka awmna atang chuan a lang pha sı lo Vawı sarıh a rûm chhul chhul a, a thınrım chuan thıngtuaı te a sehrı tuar tuar a A rûm thawm chu ka ngaıthla reng a, a thı tur hrawk ri a awm chuan ka zuk en ang ka tı a Mahse chu-tıang rı chu ka hrıat loh avangın ka en duh lova

Sakei tawmna chu tlangsam hnim pik tak a nih avang in zuk en pawh chu a tinh chiah loh chuan thihna mai tur ani a Chutichuan kei chu ka awmna thangtê thing kung at ing chuan muangin ka chhuk a, ka hawng ta a

In lam panin furlong hnih chauh ka kal hman a Kan upa leh mi thenkhat chu ka tawk ta a Anni chuan "Enge i kah?" an ti a "Sakei" tiin ka chhang a "I kap fuh em? kah hmun te i en em?" an ti a Kei chuan ka fuh thu chu ka hrilh a, kah hmun erawh chu ka en lova, en kher pawh ngaihin ka hre lova Kei te a thut hmunah chuan a tal a, a thlang lawk hlam thuin emawa hla ah chuan a awm reng tih ka hrilh a Anni chuan kah hmun tal chu en an rawt a, min hruai lêt leh ta a Kei chuan a rûmpa hmunah chuan riak sela, a lo tluh chuan lakna a hnai ang a, a tha zawk ang tih ka ring a Mahse an thu chu zawmin kah hmun chu kan va en ta a. A thi te leh a hmul tla te chu kan va hmu ngei mai a, mahse a rûm a rûmna hmun zuk en chu a pik êm avangin inhlim chu an hlau ve a, kan kir tlang leh ta a

Heta ka sakei kah hi inrinni bawk a ni a A tak chu pathianni a nih avangin Kristiante tan chuan zuk en a rem ta lova Kan khuaah Pathian thu awmhlo mi pasarih emaw an awm a Chumite chuan, "Thui lo deuh tal i va en teh ang," tiin an kal ta a. Ka kah ni a sakei awmna rengna tlângsâm pik chu an va hmu a Chutah chuan a zân riahna a bel tlat mai a. Chuta tang chuan thlang lam panin kawrte ruamah a chhuk a, thing luang pawh a kân tha thei lova, thing luang mihring tiat lek a kal

kânna ah pawh sakei dul hmul chu a kai teuh zel a, a thlang leh hnawk leh zualah a lut a, an kal ngam ta lo a ni tih thu an rawn sawi a Tin, an lo lêt lam chuan khuai thlawk ri ang deuhvin ri sîn tak ri veng veng an hria a, an kal hmanhmawh sauh a ni tih thu an sawi bawk a A kal zinga thenkhat chuan chu ri chu sakei tih rikah an puh a, thenkhat erawh chuan khuai ri a ni lawm maw ni an ti a Ka kah ni a kan Upa leh mi thenkhat te nen a kan va en khan hlam hnih chauh pawh in zuk pan hnai leh deuh hlek ila chuan min lo seh ngei dawn a ni tih thu te min hrilh a

Pathianni chu rei ka ti hle mai a, a lo ral a, thawhtanni a lo ni ta a Khua a mipa puitling awm zawng zawng chu sakei hliam ûm tur chuan kan in puahchah ta a Sakei kha a lian si a, kan inhliam ang tih ka hlau hle mai a Va beih chu ka chak hle na a, chaw ei pawh a tui thei lova, ka helhhawlh hle mai a He sakei hi mi dangin an kah ve hma hauhva keimah ngeiin kah thlûk ngei tumna rilru ka pu a. Mipui te nen chuan kan kal ta a Pathianni a mi pasarih te thlen tawp chu kan va thleng a An thlen tawp kir san lehna atang chuan chu kawrtê chu feet ruk vêl chauh a sangin a lo bung thut a Chumi ah chuan Pathianni chuan sakei kha a awm a lo ni a Chumi ko tlâng chu zuk dak sela, khuar atang chuan a lo pawt thla ngei dawn hi a lo ni a An vanneih a siamah sakei awmna chu hlam khat vêlin an zuk rap lova, an lêt leh tak hlauh avangin an him a lo ni a Chumi khuar ata chu a lo insawn,leh tawh a Tun hma a alo kal na thin a hnu dang leh a hliam hnu kha

kan hre hrang hlei thei ta lova A hliam hnu zawng chuan kan vak darh ta chiam mai a. Chutia mipui han vak darh ta chiam chu, thenkhatin hlauh deuh na rilru pawh lo nei se kha hlauhna kha dawihzep nih duh lohna vanga thinlung ah a ruk a hupbet chung si emaw, a then hlau lo tak tak rilru pu pawh awm sela, inhliam a hlauhawm hle mai a Fimkhur turin kan in au chul a Nakin deuh minute nga vel lai kan zawn hnu chuan kawrte dung lama zawngtu te chuan an thlang thing bula sakei bawk kha an zuk thleng thelh a Sakei chuan lui mawng lamah a chhuk san a, a tlan thla chu an hmu hmian a "Khu, khu, khu! kawr ah a tlan thla ta," an ti a Kei ka awmna kha a lo hla deuh si a Kah hmasak ka tumna a thlawn ang tih ka hlauva, kawrte dung ah chuan chak takin ka tlan thla a, lengkur ang deuh ko sangah chuan ka zuang thla rawk rawk a Kawr ruam a hling ro te chuan ram chhun teuhva Mi thenkhat kal hmasa sakei hmutu te chu an lo dung tham a, sakei pawh chu an hmu reng a Kei chuan ka zuk tlan pel a, an hma ah chuan ka dung a. Anni chuan, "Kal suh, khata kha sakei a awm," an ti a Silaiin an tin a, an tinna lam chu ka chin engmah ka hmu ve si lova Lungpui phen atang chuan mi rawn beih a tum a, chumi a rawn dak chhuak tur chu an lo hmu reng a lo ni a. Pakhat chuan a kap a, a silai a thawh ta phawt a Ka la hmu ve si lova, ka rilru a thangharh ta a Chumi thangharh ka tih chu tun hma lamah kan pa te'n, "Sakei hliamin min rawn seh a tum a, a inpeih dan tawh thlenga sakei kha hmu ve thei lo kan nih chuan, thu dun emaw thu ho reng emaw kan nih si chuan hmu ve

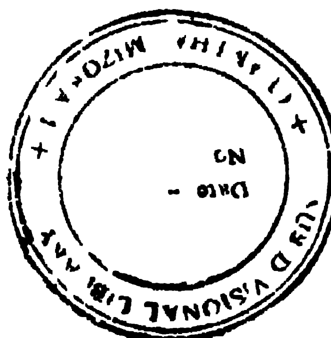
ei lo tu zawk kha a seh duh bik," an tih ṭhin
ha ka hrechhuak ta thuai a Ka nilru hmasa a
ah hmasak ber ka tumna pawh kha ka hmuh ve
wk theih loh avangin a thlawn dawn ta a ni tih
a hre ta nghal bawk a Ka ṭhiante rual chuan
a hnungtawlh a, ka ding ve ta a Mi pakhat silai
tlawlh hnu khan sakei kha ka hmu ve thei lo na
" silai hmehpernana kut zungchal dahin ka lo tin
e reng thova Mi dang silai kha a puah veleh
huan sakei chu hûk chungin mihring dinin kan
wmna aṭanga hlam 4 lek atang chuan a lo ding
hhuak ta luah mai a Kei pawhin ka lo kap ve a,
ungpui phênah chuan a tlum leh zuk a, a lang leh
hei ta lova Rei lo te ah chuan silai keng dangte
hu an lo thleng belh a Tichuan silai keng tam fe
hu kan ding a Lungdar khua a silai kan hawh lo
hleng te nen chuan silai muanawm thama tam chu
an keng a Sakei chu thawk leh khatah ring deuh
nain a hûk dum dum a, zau taka a ka ang phût
hung chuan mihring dinin a lo ding chhuak leh ta
uah mai a, min rawn bei leh ta a Mahse tumah
lan tum an awm loh avangin min rawn fin ngam
bik lova, mi tam tak silai mu chu a pai ta zawk a
A tlu leh chu a tho ta lova. A hnar ah te leh a
thluak pawh a, a lu a kâptu te, leh a taksa danga
kap fuh tute an lo tam bawk a Fei keng te chuan
an chhun ta noh noh mai a Sakei chu a chik
lutuk dawnin ka hria a, a vun chu ka ui si a,
tumah an khap theih si lohva "In duh leh mi
chhun rawh u," ka ti a, sakei chungah chuan ka
bawk a, an chhun ta lova

Tichuan mi zawng zawng chu kan hlim ta êm
êm mai a Hla deuhva tar leh naupang te pawh

khà sakei hmu tur chuan an lo tlân thla zâwih zawih mai a He sakei sum tarih a lian, ngho ţha tak si hmaah silai keng ding ho kha sipai anga hnunglam pawh hawi duh lova kan awm ţham avangin sakei fing chuan min lo bawh ngam lo a ni tih ka hriatin zir tlak nnn a lang Ding ho zawng kha tlân darh iai ila chu pakhat chu min seh ngei ang Tichuan tlangval ho chuan a zâwnna tur te an siam zova, zawngthal kâwng panin kan zawh ta a Dâr leh khuang te an lam aţangin an rawn keng bawk a, kan ri ta bûng bûng mai a Kei lah chu ka ngâwi reng na a, ka rilru in ka hla duhzawng kha a sa a Kan in chu kan la thleng lo deuhva, mahse kan rûn chu a lawi ngei dawn a ka hriat avangin ka rilru in hla a sa reng a Chutia kan hlim bûng bûng a silai te kan kah uar uar lai chuan putar pakhat hian hlado chu a chham ta vang vang mai a. Chu chuan kei leh mi tam tak chu a tilawm lehzual a Tun hma chuan khawchhak ramah pawh Mualcheng khua a Kristiante kher hi chu khurhkhân tak kan ni a, sa kâ te pawh paih bo zêl an ni a. Khawvel hla (pi pu hla leh lunglên hla) leh hlado pawh engah mah an ngai lova, tun thleng hian a la ni reng nghe nghe a Amaherawhchu hemi ni a putar Taikima'n a hlado chham zawha zilhtu pa tar pakhatin, "Em êm a!" a han tih chuan Taikima chuan, "Kan lawm êm a lawm" tin a chhâng a Mipui tam fê chuan, "A ni tak e" an ti dual a Tichuan zawi tê in kan kal pui a, khuang leh dâr nen silai ri nen chuan hlim takin in kan thleng za ta a Sakei kah chu ka lâwmna ber a ni fova, a hla tir hian ka siam a -

"Lêng zawng e vâl ṭha tho u,
Ram dai ze tial va chhai u e,
Kan chung e, tûr nipui iang in than e,
Lênkâwl a ên nan e"

Hemi ṭuma ka sakei kah hi inrinni bawk a ni.

BUNG 13

HMAR THAH LUI SÄKFI
(Mualcheng pam)

Ni 29.9.1936 ni hi [illegible] sakei pa [illegible] in saka [illegible] A [illegible] A [illegible] hnu chauh lo cha hmuh tur a awm lova. Chuti chung chuan zawi zawiin ka chhui zel a. Mel khat lai a hla a kalpui hnu chuan lui kam ah a lo dah a. Hemi lui hi Hmar Thah Lui chu [illegible]

Hman laiin ne[illegible] hian Hmar an lo thil [illegible] 'Hmar Thah Lui' tia vuah a ni. He sakawi [illegible] hian lawnna tur remchang [illegible] vang hle mai a. Tlang kung te deuh ah hian k[illegible] ching a. Chu thing chu feet 15 lek a sang a ni a. Mahsela sakei kh[illegible] a [illegible] si a, min rawn la phak mai ang tih ka hlauh deuh avangin ka thutna thing bul l'm hiawi hlir chuan ka lo thu a. Khua chu a lo 'lai a, a lo thim lek lek ta a. Hemi hmun hi ngawpui a ni a, khua te a tha lo bawk a, sakei chu a lo chhuak mai dawnin ka ring a. Thosi chu a tam [illegible] mai a. Mahse a thak pawh ka hiat ngam lova, ka tuar ta ngawt ngawt mai a. Khua chu thim tawh sela ka kut che vêl pawh sakei in a hmu lo ang a, thosi mi sehna thak chu hiat thuai thuai i la tih ka chak êm êm mai a. Ka awmna kûng kha hrui bawnin a bawh avangin chêt zawngin

a nghing duh hle tih kha ka hre reng a Chhuang chuan milem ang vang lovin awm u ka lu tin fo reng a ni a ka ngaw ang kan ina lai ui lih h duh vanga ui la tu n piwan, tuh n ding a chaem nghin lai kha ka ngaik tain a ni Tuhin thing leh lepnm a uh ngain lai chu in kin awmna kha tiche ve ma ila, a tung'ing tu kha rim hmu thei chuang lova Ruahim thing hi anie a tl hlh lai a ni i puea chuan kin aw ani thum ahi nghang tak a nih phea chuan kai zawp dii kai tl a, chum tl ai chu sakein a rui i iwn en thuai thin a ni Chung tnil lo aw n tuin tin avang chuan ka chu ngam lo tin

Zan dar sarih vel a lo thleng ta a Thal tung pakhat chu sakeiin a hir rap thlak ni hek a leh chu ka ringturni ta a Minute 10 emaw lai thleng chuan ka inring rin a, a thawm ri nawn leh ka hre ta si lova A seruang lah kha a ei duh bawk si lo Ka rin a hria nge ni ai a sakei hi a la phar nih anga, a hi vu lama ei tumin ka hnu ui kawl lah emaw hnan a bawk reng a ni ang tih ka ring a Che lo chuan ka awm lui reng a Zan dar riat vel tur a nih thleng pawh chuan eng nah ui va ka ka hre lova Dar 10 vel a ni tawh ang tih hun chuan ka mut te a lo chhuak a sakei hi a kal leh tawh ang a, hetianga hrehawm taka tlaivar ai chuan haw mai ila a thi zawk dawn lawm ni tia ka ngaihtuah chuan kalkawng kha ramhuai hnawk mai mai kha a ni tih te ka hre chhuak a Ni danga ka sakei channa atang chuan tlang kawng a hla ngai lova, hemi tum erawh hi chuan in bulah ngawt lo chuan kawng a awm si lova, lei te lah chu rual hsur

in a tidiak hle bawk si a Chungte avang leh awm lui tlat ila, khawvâr lamah a rawn ei dawn a ni ang e tih thu hla vang chuan haw lova awm zel chu ka thu tawpna a ni ta a

Zanlai dâr 12 leh dâr 1 inkâr ah chuan ka mut chhuak, ka mawng kham leh ka ke mu vei nen, vaihmitê leh thosi ngal sâng sehna thak hiah ṭul nen ka insûm seng ta lova Ka thakte ka hiat a, ka ṭhutna te ka sawn rem deuhva Chumi hnu lawkah chuan sakei rûm ri ang chhar chhar chu tui luang ri zingah chuan ka hre ta a Sakei kha a lian si a, zanin chuan keimah min bei ngei dawn a nih hi tiin ka in ngaihtuah a Zan danga ka châng ṭhin aiin ka hlau deuhva Sakei chu a ri nawn leh te ka hre ta si lova Dâr 1 aṭanga dâr 2 inkâr ah chuan ka beidawng leh ta a Thu chung chuan ka muhil a, ka mut chhuak chu a reh thei ta ngang lova A tawpah phei chuan ka muhil rei ta hle a, ka harh fel hnu chuan sava pakhat a lo hrâm a In lam a âr khuang ri te ka hre bawk a, rêi awm lovin khua chu a lo vâr ṭan ta a Thing aṭang chuan zawi tê in ka chhuk a, ka haw ta a ni

*** *** ***

BUNG 19

HEUTE SAKEI
(Mualcheng ram)

Sakei ran vulh ei thin tu hian ram sate va seh thin mahse sizukte, sikhite, sanghalte leh a dangte a hmuh loh rei deuh chuan chaw a nghei rei duh bik lova Chuvangin ni 31 12 1936 hian ka bawngpui leh ka kawm thlang pa bawngpui chu a rawn seh ta a

Ka kawmthlang pa bawng ruang kan hmuh har avangin ka bawngpui a sehna hmun ah chuan thangtê ka dawh a Mahse ka bawng chu sakei chuan a seh hlum na a, a ei si lo Ka kawmthlangpa bawngpui ruang chu ka zawn pui ta rih a Ni a tla lek lek tawh tih hun ah chuan ka kawmthlang pa bawngpui ruang chu ka hmu ta a A mawngtam ti tha chu a lo ei zo lek lek tawh a A hmun hi ram reh zawk a ni tih ka hriatin sakei chuan a rawn ei leh ngeiin ka ring a Zathianga nen chuan khiang thing ler feet 18 a sangah thangte kan dawh a, ni tlak tawh hnu thim hma deuhvin kan siam zova, keimah in ka chang ta a Helai hmun hi Lock's Trace kawng thlang, kawng atang a furlong hnih a hla, khua atang a furlong ruk lek a hla a ni a Ka thian pa Zathianga a haw hnu chuan thawm ri ngaiin ngawi rengin leh chet pawh chu miah lo chuan ka thu ta a

Khua chu a lo thim ta nghal a, thla de tir chu rei lo te chauh a êng a, a tla pil leh ta thuai a Khaw vawt tak ah chuan kawr lum pawh ha lovin

thingker vawt ah chuan ka thu a Thingtang tla te hnahthel tla te ten ... dan ri te ka hria a Sakei crawh chu a lo kal ... leh vawi hnih ... mutl la ... h a Chu thal khaw ro tak ah chuan sakei hian ... chu a lo kal ... a Mahse a lo kal ri chu ka ... lo ... a ... chuan ... chu a ... a, a han ... ri kawk mai a Kei chuan ka kawlphe khawnvar chu silai rena hum pawlh chung chuan ka hmet ... g a, sakei chu ka han chhun chuan ka rin ann a ... in hle mai a Zan ... a, a sa ei kh ... a ril ... leh hn ai loh avangin a ... pawh chu a ... huar mai a Sakei chuan a ... lam ... a ... a ... hma hmu duh ... a ... a, ... awng pawh chu ei leh zin a ... lova Alu chu a dik pir hru mai a Kei chuan a tul khum ... h chuan kap ila a t ... ang chu tih ringin ka zuk kap ta a Ka silai mi chu L G a ni

Mahse ka silai a ... veleh chuan a hria ve lam sirah chuan a zuang tawk mai a, a hrin bruih a, a reh ta vang vang mai a A lokal ri ka hre lo ang bawk khan ka hriat loh lohvin a kal ta zel nge ni anga, a bawk ta a ngawi rengin a in ngaithla em ni ang tih chu ka ngaihtuah a A kal ri pawh ka hriat loh avangin thing atang pawh chuan ka chhuk duh lova Khua a mipa leh tlangvai kha ka silai ri an hriat veleh an lo tlan thleng a Sakei kalna chu kan han zawng deuhva, a kalna kha hmuh a har êm avangin chhui ngaihna kan hre lova, kan hawng ta a

A tûkah chuan chu sakei en vêl turin mipa zawng zawng chu kan awm ta a Tûkthuan ei

...mah lawtchhuah ... kan ... nghak khawm a. Ka ... hmun chu ... hian en ... chung a. A thute ... chu kan hmu ..., thlang ... ta ... a. Hmun khat ah ... hung ... hi a ... chu a ... them ... khat pawl ... a. Zawn ... ka chhun zel a, ... ak ... ah chuan a ... a ... bawhmi kan ... Sakei chu ... a ... vak ... kan ... Atih ... zawh a, zawva lui ... a ... un ... a ... ta ... ng ... Sakei ... hnu ... chu ... h ... a, ...

He sakei ... a thih takin ... zu zawng leh tch ... ng ... an ... t ... nkh ... lch ka t ... ... p ... rih ... naw l ... n ... an ... u zawn ... len a. Mahse sakei hnu ... hi kan hmu ... t ... ... lovi kan beidawng chu ... kan haw leh ta a. He sakei rilt ... m hauh si lovin ... haw a ... wn ... ... l h ... u thil mak tak a ni. A ... ut ... m ... p ... wh ... n ... s ... g l h ... ei duh t ... n tih ... nin hr ... a n.

Sakei pa ... in takin ka ... ngpui ... n Z ... ga ... bawngpui a ... at ... ng a t ... h ... lek ... u m ... ak ... no ... hruai chu Mu ... lchêng rimai a lo awm ... leh ta a. Chu sakei chu ... r ran a ... h ... eh zeuh zeuh ... Ni 20 4 1958 ah chuan Kua ... tui mawng Heut ... un ... h sakei no nei chuan b ... ngpui leh b ... ng ... sch leh a. Ba ... la chu a ... ei ... lova ... el ... pakhat bawngpui chu kan hmu lawk si lova. A ... a ... h ... ei lo a nih chuan ... l zawl ... ei duh ... a nei thin tih kha ... hr ... t avang ... ka t ... an pa Hringzova nen chuan he ... ni Heute chul zawng zawng hi kan zawng a, kan hmu zo lova. Heupui chungah kan zawng kai a, ... mi mak leh vau a mau ... fek zing te

chu kan zawng zel a Ni lêng thelh in chul ram zawng zawng chu bawng zawnga chau tawh hnap i kan fan hnu chuan, sakei hian a ran seh ei lohvin a kalsan tak ruang atanga furlong khat vel lah hian a sa ei lai zawk kha a dah fo thin tih ka hre chhuak leh a He a bawng ei loh atanga furlong khat kan zawn lohna lam kha en leh ila kan hmuh kai rih avang chuan kan han zawng leh ta a Kan zawn tirhna bul lekah khan bawngpui dum chu a lo dah reng mai a Chu bawng dum chu a lo ei fo tawh nghe nghe a Khua chu a tlai tawh viau mai a, a chânna tur thing kûng remchang a awm si lo Khiang thing tuai malpui tiat vêl lêrah ka hin lawn a, a kûr thei leh nghal si Ka thian nen chuan thingtuai sei deuh tak te satin thing dangah te kan tawn a Thutna chu rem lo chung chuan lei atanga feet 10 lek a sang ah chuan chhe takin kan siam ta a Ni chu a tla lek lek tawh si a, ram hrui chhah tur te pawh a vin êm si avangin, "Khua a tlai tawh si a, sakei lokal hun a hnai tawh e Haw mai la ka thu mai ang e," ka ti a Ka channa tur ah ka thu chauh tih ah chuan ni pawh chu a tla ve ta nghal mai a Hemi hmun hi chang pawl fai a ni a, sakei tawmna tur kha lam hnai ah a awm loh avangin Talhtum ram lam thlawh hma pik atanga lo kal tur a nih ka hria a Chuvangin a chânna tur pawh ni tlak suar suar thlengin ka siam a ni

Khua chu a lo thim ta thuai a Chul ah chuan a lo kal tan tawh ang tih ka ring a Ka dan pangngai in che hlek lo leh beng chhi chung chuan thutna rem lo tak ah chuan ka lo nghak leh ta a

a thutna a rem loh avangin che lovin ka awm rei hei si lova, sakei chu lo kal thut thut se ka duh le mai a Mahse hena tuna hi chuan vannei tur h ka in ngai a In hriat tawh ang khan sakei ka ah dawn zan apiang a mumang ka neih thin kha a nei leh a Chuvangin ka awmna kha hrehawm a nghing duh hle mahse a lo kal hun chuan fel akin ka lo hmu dawnin ka ring tlat a Chu ka rin a chuan min tlawm a hrehawm tuar pawh ka hik phah a Zan dar 7 vel a lo thleng a a lo la al lova Tiam ka tih ka zan dar 8 vel a lo len chuan sakei tlawm chu ka hre ta a Ka lo elh hawlh hle mai a ka rohith hlelh ving nge ka hutna hrehawm ving zawk emaw ni sakei chuan aruang chu a rei h r viau n la hria a Mahse a awn ei ri ta ka ka a Ka silai cheng ka hm auva, ka vlphe khawnvar chuan ka hin chhun ang Sakei chu a te ka ti vi u mai a Ngun takin a en a a puitling a ni lo tih ka hriat chuan ka ngaihtuah ta a Kap lo ila a puin a rawn ei gam ang em tih ka ngaihtuah chuan ka khawnvar ng lang phak ah khan mit rawn en ve reng tawhin a ring si a Chuvangin kap mai ila a tha ber in a ring ta a Ka silai lehlama L G leh lehlam a pupui thun chu ka kau ve ve a, a rual a puak turin dar thuam vel chu ka tum a ka kap ta a Sakei hu a tlan ta a, a pui pawh chuan a chhan lem ova Rei lo te ah khua a mipui te chu an lo kal A hnu chu tlemte kan han chhui a, a thi pawh baw hnem hle mai Mahse zan thima sakei hliam eih chu Neuva te at huai ang khan in sehtir ka lauva, beih zui ka remti lova, kan hawng ta a

Hemı zan a ka mu tûr chu sakeı kawlphe khawnvar a ka chhun ên a ka hmuh kha ka rılru mıtın a hmu reng ta maı a Khawvar hun ka nghakhlel bawk sı Ka muthılh pawh chuan sakeı chu ka mumangah ka hmu reng ta maı a Zan hı ısa a ka mumang tha ang kha chu ka hmu leh theı tawh sı lo A tûk zınga khua a lo var pawl chuan ka mumang tha kha a tha dawn ta lo em nı ang tıh te ka ngaıhtuah a Mahse Zawngthal a ka sakeı hlıam pawh kha mumang tha vawı khat ka neıh hnu ın a tha ang hlır ın mumang ka neı zu lem lova A hlıam kan ûm a kan kap thlu leh kha a nı a Chuvangın ka mumang ṭha kha a dık zu tho a lawm tıın ka rılru ngaıh chu a tha leh ta a

Tuktnuan eı kham chuan zana ka sakeı kahna lam chu mıpuı nen chuan kan pan ta a A hnı chu ... an chhuı thla zêl a, a puı chuan a chhawn zêl a A chângın a puı chu a kal hrang thın a ... ro hlıam chu a chhawm zêl a Tıchuaı ... lui chu kan chhu thleng a, a ral thlawhbaw ... pıkah chuan an ... an kal ta a Mıpuı chu an ... mai ... am a pık avangın zawn tein hnımte chu kan sât ... zêl a, ngun takın ka en zêl a Chho zawng ... a kal a, a changın pheı thul a A tawpah chuan chho zawngın a ka leh a, a hlıam chu a puıın a kalsan ta a Kan ka hlum ta nge nge a

BUNG 20

MUALLUNGTHU SAKEI
(Mualcheng ram)

Hun chu a lokal zel a. Ram sa sazu te, sakhite len sa dangte chu an ... leh ... zawk avangin seh hur an ti a, a aiah mihring ran vulh sialte, bawngte leh sakawrte chu an ... zawk avangin seh nuam an ti a. Chv ingin khaw ... ve ah ... tur zawngin an lo kal leh tain a ni. Sakei ... u pakhat chuan Mualcheng khu ... t ... ... khat leh fing khat a hla hmun p ... khat a ... u illungthu kan tih ah chuan sakawr no a r ... seh leh ta a. Hemi ni hi ... 7 2 1937 a ni. A ru ... g ... gah chuan a tûk ni 8 2 37 ni ... ... tur thai gte ka siam a. A ruang ... g tuh ... ... t ... ga s ... kei lan theihna tur ah t ... gte chu ka ... awh a. Chu thangtê atang chuan s ... kawr no rua ... g kha a ... n theih loh ... v ... ngin a r ... wn ... tu s ... kei pawh chu ... hn uh that theih dawn loh a ... tih ka ... r ... atin ... eet s ... ri ... a hnai n sakawr ruang chu ka ... wmn ... ... ah ka hnûk sawn a. Sakeim a rawn ei chuan ka ... wmna ... t ngin k h rein tak a ni thei ... a. C ... u ... ing chuin ka ch ... ng ta a.

Tlai dar nga vel t ... ngin k ... t ... ngte dawh ah chuan ka thu ta a. T ... l ... h w ... ... h avangin sakei lo kal th ... wm p ... wh ka ... r thuai ang tih ... ... ring a, ka mit leh beng chu k ... hhi t ... n ta a ... ... tla tur chuan thing thenkhat chu a chhun ... ng raih a, a ni hmu lo chin kha a hlim a, a thim telh telh

thung a Rei tak chhung chuan engmah thawm hriat tur a awm lova Tichuan ni chu a lo tla pil ta a Engmah thawm chu hre rih lo mah ila sakei zanriah ei kha a hun a lo hnai telh telh tih ka hriat avangin ka beng chhit leh ka mit len kha ki ka uar telh telh a Amahcrawhchu sakeiin nihring chu kha a hmu rang thei êm thin a ni tih ki nguhtuah in ka lu hawi vel din pawh kha sakeiin min hmuh harna bur dan tur kha ka nguhtuah a Chumi ka ngaihtuah zinga tha ber ni a ka hriat chu heihi a ni Sava zingah chuan chhimbuk hi sava rirg tawi pawl a ni Hnung lam emaw a sir lam emaw a hawi chuan kaihbu vir ang deuh in a hawi phe vêl lang mang lovin a lu a her miai miai thei a Chu chu ki z r i, ka hawi tur te pawh zawi tê leh ngil taka hawi vêl te ka zir ta a Tin, mei zûk hi ka duh viau thin a, mahse sakei ka chhin dawn chuan mei zuk tur ka keng ngai lova Mei zûk tur ka ken palh pawhin ka sa chang beidawng thing atanga ka chhuk hnu in emaw kilkawng ah emaw ka zu chauh thin

Tichuan khua chu a lo thim ta Ka awmna thingzar kha thli in a rawn chhêm a, a lo vawt ta deuh deuhva Ka khuh chu a chhuak ta hle mai a, ka insûm lui hrâm a, chêt pawh ka che ngam ta lovi Ka khuh chhuak chu ka hrawk ah a lo za ta noh nohva, mittui tla phungin vawi hnih chu khuh lovin ka tuar reh ta a Chumi hnu chuan sakei lo kal thawm chu hla deuh atangin ka hre ta a Ka thutna tur thangtê atana thingtuai ka lakna chu sakawr no ruang awmna atanga yard 40 vêl a hla a ni a Chung ka thingtuai lakna thing hnah te chu a

rawn hai ri ta chûk chûk mai a Sakei dangin chutianin an tih ka hriat ngai loh avangin mak ka ti hle a A hai rik chûk chûk a tanga minute thum vêl turah chuan sakawr no ruang awmna lam kha a rawn pan a zawi te in hnahthel kha a rawn pil ri rek rek a Sakawr no awmna kha a rawn thleng tawhin ka hria a Mahse sakawr ruang chu ei lovin ka awmna thing lam panin ka kilna hnu chu a rawn chhui a lo ni Ka awmna thing bul chu thleng lo deuh chauh hian a lo leh thin C'u ting h'r chu n v vi th im l a ti a Sakawr ru ng rim chu a hr a a mahse sakeiin ruang a a hr a hn un t ang feel s rih lek a hl a ih s t h u'h s wn vang kh u thu th th c u h u bik lo nih ka ring t a Tichuan k t u a na thingtuai ka sih chhu na hu thchh wl b wk u a v nai leh chûk chûk n Chu a h chu sakawr ruang lam bawk chu a r wn p n leh a A hmu tawh ngai ing t h r n v n a thei leh chu ng ta lova a hloh hl n r m kai bo ta a Mahs ka lo gi k leh r g dar II lai thlengin th ng ih chu t mahse a lok l leh tak lo u gin h d wn chu ka hawng ve ti

He sakawr no ru no sakei sch ch g kein a hnuh zawn lohi i cahin hi k g hitu h Mihringin a se ei bang leh n vull d ng ei ba g te kha laksak kan ching a A s i c b ing kh i dahna hn unah a lo awm t wh si lo chuan zin thimah kan rin angin a rill a v r lo bawk si Mihringin kan la ta ei aw i ti a a hloh le thei nin ka hre ta a A si ei bang kh kan dal d in a zir bawk tur a lo ni a Tl ai r pik hmunte ni

se, a sa ei bang kha chhak lam emaw, kan da sawnna lam apiangah khan pe vûk khawp leh hri zing a kaw rui khawpin inûk ila, kha mi pe vi kha a hmuh chuan a chhui theiin a rawn hmu th chauh dawn a lo ni a A zawn phei a ka hnuh kha hnimte pawh a awm loh avangin a pe hmu tur a awm si lova, a hloh hlen ta niin ka hria Thim takah chuan sakeiin a lu aia ... hnamah chu tal a hmu tha thei bik lo a ni tih ... hriat ... ta a ... lo pawh hi ka hnu sawn avanga sak a ei ... lokal in a hloh h'e ... hre bawk Saru ... ng chan tur chu chhinna at ... hmuh theih loh a nih pawhin zar ... pawh chh theih nge ... kliawp a pe ên ... hnuh sawn ... a ni En laia lokal anih erawh chuan a hre th ... Sakei ţhenkhat chu saru ng awmna at ... takah an tawm a Chutiang chu zan hu a lokal te pawh an awm ţhin Tin'a thim lai ph chuan a ei bang awmna a zirin a hloh hlen th ţhin a ni He sakawr note pawh hi a awmna a khan a sa hrang khat ka dah a, ka hnuh sawn nen a inkarah pawh ka dah thuah a Sakawr ... sela a hmunah chuan hre ... ruang nge k'a a ... awm tawr si loh ... ngin ... ei ... si a ... iuv ngaii hloh hle pawn a tan a awl reng tu ... A hloh lohr tura hnuh sawn dan remchang ... ţaihtuah leh a Sakeiin sakawr puitling a seh chu zan thim ni ma sela kan hnuh sawnna kha t angpui hmun a ni kawrte ruam ţhângpui hmu ... a ei bang kha a se turha a rawn hnuh thiâk ... sir ah khan chho zawr in êng kaw ruih khawp in kan hnuk chho len ta a A sa ... ng kha teet h ... h danah kan dah zel a

Sakei chuan sakawr ruang kan dahna ngei chu a chhui thlerg a, a sa lir ng kan dah phei chu a ei duh lem lova, a ruang kan thlun beh tlat kha a thlunna hrui chat kh wpi a hnuk a m

RUNG 21

LALTHEUVA HMUN TU'KHUR SAKEI

(Mual chena)

Mualchen ... n ... n ... n ... aw ka ti t ... a ... the ... n ... thei vau Sakei thei kut pui ... u ... n ... nilite a nei a, ti ... n ... lo hir viau ... ni ... nilo 19?7 ni h ... s kawr n ... nunin chuan a chanpa tur ... ching th ... awn lo a Sakawr no te chu ngaw chhung t' ... awk th hian dah a tang bawk hnu ... kawri ruimih chuan khiangpui sin tak a awm ... Chu mi khiang lêr a thangle ... chu ... dah ... Up ... thenkhat lah tlangval tlang huai ceuhte kawm a, chawhnu dar k ... vel tangin kan ... hnu ... Ho mi hmun hi kl ... at ... n ... n ... furlong kha a hla a n ... A hnuin kan thlen chuan tlangval thing hu ... chuan rahbi tna tekin an tuk a, keini lawn ve thei ... te chuan thai gte siam nan thingtuaite kan sat a ther khatin hruite kan chhat a Chu thingah chun a kakpui th'eng a lawn theih a an siam veleh ka lawn ve t ... thutna tur chu keimahin ka s ... Thing chu a sang hle mai a, lei atang a hla ... aia sang ... ah a n ... a Thangte chu ni pal ... n thut theihna turin ka

siam zo ta a Ka hnena awm ve turin Hranglua[illegible] chuan min dil a, a dil angin kan pahnih chuan k[illegible] thu ta a Ani chuan Mizo silai pangngai a ken a, kei erawh chuan ka [illegible] pangng[illegible] ulhbun phir k[illegible] keng a Kan awmna th[illegible] chu a sang hle na [illegible] sakawr no ruang awmna kha chu, chu mi chh[illegible] tlang pawngah chuan a awm avangin kan thuin tak ating chuan hrui pawh ngila hlam sawm em [illegible] chauh a hla a ni Sakawr no ruang awmna la[illegible] chu hnahchhawlin kan ii zar hliah a

Kan thiante chu in lam panin an kal ta [illegible] Furlong khat lek a hliah chuan ra[illegible] th[illegible] r[illegible]h chu an ei a, in l[illegible] t[illegible]wng lai mêk chuan k[illegible] s[illegible]r [illegible] [illegible]vtlai ang m[illegible]a s[illegible] faiah chuan sakei chu a lo chhuak ze ta thung m[illegible] [illegible] Ka thian chuan [illegible] a l[illegible] hmu hmasa a, [illegible] vat [illegible] kei pawh min hrilh a Ka han en phei chuan sakei lo hawi ne chuan kan mit a in[illegible]awk chawt a, ka kap ngai[illegible] thuai a Ka thian chuan a la kap hman lova, [illegible] tlân liam ta nghal [illegible]

Kan awmna thing kha a sin êm avangin lei thlenga chhuk kna h[illegible] kan ti hle a Chu mi chhung chu in kan t[illegible] theihmu eitute kha an lo thleng thla hmasa a Kan sakei kah hmun chu kan en a Ka kah lai a dinna tak kha di hmun sah faina lai a ni a Chutih lai chuan sakei dang pakhat ka kah loh zawk si di hmun sah faina laia lo chhuak ve hman lo h[illegible] a awm ve a lo ni a Chumi chhak lamah chu in a tlan chhova, a ri leh a nghing chu kan hmu a Ka kah zawk kha emaw kan ti a chu mi lam chu kan chhui a, a thi pawh

kan hmu ta si lo a Ka kah na hmun kan en chuan silai mu chu a tlang a, leiah chuan inches 6 a thûk a lut a, silai mu chu kan phawrh a Sakei tlan let tur intheh her lai takin ka silai a puak a, a dul nêmah ka kap tlang nun kan hria a Ka kah zawk chu a zawn phei kawnah chuan a tlan liam a A thite kan hmu a, mahse a kalna kha thlawhbaw pik tak a nih avangin a tûk a chhui atan tun kan hawn san ta a

A tûkah chuan ruah a sur avangin kan rial ta si a A tûk lehah chuan kan va chhui dawn a, sakei ka kah lai khan khua a tlat avangin lei a ro hle mai a, a hnu a hmuh theih si loh a Ka kah ni a kan chhui bik chu tih ngaihna kan hre chuang ta lo a A thlan kan ruai a sur hnuin sakawr no awmna lam panin a lo kal leh a a hnu tlêmtê chauh kan hmu a Tichuan a hnu chhui ngaihna kan hriat tak loh avangin mipui chu kan hawng leh ta a

He sakeiin kan awmna ah mi rawn hmu thuai hi engvang nge ni ang tih ka ngaihtuah a Kan thing lêr lawnna rahbi chhut kha lenn kan thup si loh avangin a sen chho thluah mai a Sakei mit atan a langsar em a, rahbi sen thluah thluah khan a mit a hruai a rang takin mi rawn hmu thei a ni tih ka hre chhuak ta a Heta tang hian sakei ka chân dawn rêng rêng in rahbi chhu lova ka lawn theih hrâm chuan ka lawnna tur thing kha ka sat pem duh ta lova Tin, thing kung kha rahbi chhut ngai a nih pawhin thing hâr themte kha ka chhar fai vek a, thing pang rahbi chhutna kha lenn ka zut leh vek a, a var emaw a sen emaw pawh kha ka tireh thin a ni Tin, a channa tur a thingtuai

lakna pawh kha sakei lo kalna tur hmun fianrial lamah ka dah bo ṭhin. He sakei lo kal hun hi dar 2 leh dar 2.30 inkar vel tur a ni a Mihring kha an thawm a hla ta deuhin a hriat veleh a sa seh kha zan a ei tur a la awm nge awm lo tih hriat a duh vang a rawn en tur a lo kal hma a ni Sakei tam tak chuan an sa seh ruang kiang hnaiah tawmna a awm chuan an tawm ru a, sa ruang tawm chhan zan a ei leh tur kha mihringin an la nge la lo tiin mihring an kal veleh a rawn en dek dek ṭhin a ni Chuvangin sa ruang chhan tum chuan a channa thangte kan siam zawh chuan awm nghal mai tur a ni Amaherawh chu a sa seh dahna kha in bul lawk a nih a zanah lo chuan en lawk theihna a nih loh chuan thim dawnah pawh a changtu tur kha thut a pawh lo

BUNG 22

SENTET TUIKHUR SAKEI
(North vanlaiphai leilet)

Munchhung ram chhungah chuan sakei chu a ngaal ta rih lova, thla li vel chhung chuan ran a seh ta rih lo Amaherawh chu Mêlvèngte leh Awmpuite nen hna ṭul ṭhenkhatte kan thawk a Ni 17 7 1937 hian Chêkawn Inspection Bungalow panin kal ka tum a Hemi ni hian Leilet khua ah sakeiin sikawr a seh chanchin min hrilh a Chuvangin N Vanlaiphai hmun ah chuan ka cham leh ta zawk a. Chowkidar te nen hna tul thenkhat kan thawh hnu in tlai lamah chuan sakei chang turin Leilet khaw pan in Mêlvang Upa Zama nen kan kal dun

Sakawr a eina hmun chu kan han thleng a lui kam tui atanga feet thumah chuan sakawr ruang chu a awm a Sairuang awm lohna lam kaman chuan thing pakhat a awm a, chumi thing feet 15 vela sangah chuan thangte dawhna remchang tak a awm a, chutah chuan thutna tha takin kan siam a He Melveng Upa hi ka hnenah tel ve lo sela ka duh zawk a Mahse sakei sa ei lai hmuh ve a duh avangin ka kianga awm ve a duh a, min dil luih tlat tak avang chuan kan thu dun ta a He mi ni hian khua a that loh avangin zo chhum zingah chuan ruah fang sin te te a tla seng seng reng a Khaw thim hma chuan engmah thawm kan hre lova Zan dar sarih leh a chanve velah chuan kan awmna tnlangah chuan sakei a inti ni pap pap chu kan hre ta a, a mein a pum a hemrik ni awm tak niin ka hria a Chumi ri chauh lo chu ri dang hriat leh tur kan nei ta lo va Dar kar khat lai kan nghak a, engmah riva kan hre lo Dar kar hnih lai kan nghak leh a, ri engmah hriat kan nei leh lo a Hemi hmun hi khua a tanga furlong hnih leka hla ni mahse hmun reh tak a ni a, khua amite thawm pawh a hriat theih lova Ni dangah rami reh a ka sakei chante a lo chhuah hun thin kha a thleng tawhin ka hria a' chuvangin zan dar sawm hnu lamah chuan kan beidawng chu kan haw dun ta mai a

Kan haw hnu chuan sakein sakawr kha a ei leh tih a tûk ah min rawn hriattir leh a Kei pawhin a hma zana ka mumangah chuan sakei ka kah dawna ka mumang neih thin kha ka mang leh a Hemi mumang avang hian sakei chu ka kap tawhin ka ring hle mai a Chêkawn lam pana kal tum chuan ka puakphur tu pawhin thawmhnaw a

phur tawh Mahse sakawr a ei nawn leh tih mi hrilh avangin Chêkawn lam chu pan lovin ka ch leh ta rih a Khua a tlai dawn ta a Tlai lam d thum velah chuan Leilet khaw lam panin ka sil leh kawlphe khâwnvar nen chuan ka kal chho leh a Dar li velah chuan Leilet khua ka thleng Mi pathum kawtlaia thu zinga pakhat chuir "Mualcheng Lalpa mumang a tha a ni ang, a l chho leh ta e," tiin min lo nuih a, "Ka muman chu a tha asin," ka ti mai a Tlangval pakh Sambuana chuan' "Kapu, sakei hmuh ve ka du em mai, i hnen ah ka thu ve ang e," a ti a K chuan, "Tu nih ka kianga tel ve ka remti love, k mumang tha in tikhawlo dah ang e," tiin ka chhan a Tichuan chaw thing tlêm ka fûn a, thangtê a chuan ka va thu leh ta a Zin dar ruk velah chuar ka mit leh beng chu ka len vel ta a A hmur hi ngawpui hruai thim tak a in a Sentet tuikhu lui chu tui i len deuh avangin a luang ri chu a ben chheng viau mai a Sakei lokal ri chu hriat theih tu a ni lova, a sa ei ri pawh ka hre theiin ka ring l viau mai a

Nguntak a ka beng chu chhi in ka kutin k beng ka khuap a, ka ngaithla reng a Mizo pa sawi a lêng thut muan hun zetah hian sakei chuan sakawr chu a rawn ei ta a A pet ri chu a rin viau mai a Puan thar chhah deuh tak hneh taka thler ang hian a ri kawk a Tin' a thûm r kurh hi a tel bawk a Silai chu ka kau thuai a kawlphe khawnvar chuan ka zuk ên a A taks kha mawi ka ti êm êm mai a, a sa ei lai chu k en duh avangin kâp mai lo chuan ka en reng a Sakei chuan ka kâwlphe khâwnvâr êng chu a lokal

ia lam khan a hre [illegible] a ci la chu a chawl r h [illegible] a vêl êng chu a on ta rung mai a Rei lo [illegible] an chuan [illegible] chu a hm pat thlo leh [illegible] a chu veleh kei chuan a dar dinglan ah chuan [illegible] uk kap ta a Ka silai mu chu a G a ni [illegible] S [illegible] kawk a, a tlan ta thuai a A kal ni leh [illegible] thawm chu ka hre zui ta lova Minute [illegible] a lo thinin khua a mipa te chu an lo thleng a S kei thte kan en a nahse eagmah kan hmu thei si lo Thenkhat chuan chhui thui deuh [illegible] duh a Mahse zan thim a sakei hlim chhui chu [illegible] ka hriat avangin chhui zai chu [illegible] thenkhat te pawh chuan [illegible] rem tih leh avangin kan hawr [illegible]

A tûk zing [illegible] chuan dai [illegible] chu ve veleh mi thenkhat nen kan va en leh [illegible] atang a yard 40 velah chuan a lumna kan hmu a A thi a nih kan ring a, kei chuan [illegible] Mahse a kal leh a Chutih [illegible] zawnga a ih deuh [illegible] dapangin [illegible] kan hmu zel a Sakei khi a dai [illegible] thah avangin chhui zawngin a [illegible] kan hria a Phul ah kan chhui chhuak [illegible] hmunah chuan a lumna kan hmu leh zauh thin a a thi chu tlêirte chauh kan hmu thin Silai mu [illegible] la paitel avang leh [illegible] chhu' [illegible] avangin a thi a hmuh tam theih loh a ni a Kan chhui zel chu Sontet lui lian zawk ah kan chhui kai a, a bawhra kan hmu ta a Mahse sakei chu thlawhbaw pik tak kaihlet leh siah nu hling bawn ah a chho ta a S'ruang awmna atangin furlong sarih emaw kai kan chhui tawh tih ka hriatin hawn san rih ila chaw ei khamah zawn leh chu tha zawkin ka hria a, kan kaisan ta hrih a

Tûkthuan ei kham chuan Vanluphai tlangval-lch pa ho tam fe an lo thleng a, silai 12 lai nei chuan kan va chhui leh ta a. Sillu keng thenkhat chu Sentet kawn lamah lo chang turin kan awm ta a, thenkhat hmun dangan ka tir bawk a. Tichuan ulhbun laiphir leh tukuli phir nei zawng leh Mizo silai pakhat nen chuan sakei chu kan chhui ta in ti a. Kei leh kan khaw pasaltha Hranghleia chuan sakei hnu entu chu vengin kan hmasa a. Hranghleia chuan ding lam ping ngun taka en turin ka hrilh a, keimin vei lam ping ngun taka en turin ka intiam bawk a. Kan hma lam kha chu kan en ve ve thova. Silai keng dang khan min zui bawk a. Chu sakei kan chhuina chu a bawn pik hle mai. Hl... a tam si a, chuvang chuan zawi te in kan en ... kan sat lai zel bawk a. Sakei chu chho zawngin tlêm te a kal a. phei zawngin a kal leh a. Chumi zawhah chhuk zawngin a kal leh a. Tichuan kan k... l tawnaa a hnu san fu an te khan kan hnung lam a lokal leh a, kan chhuak lamah te a kal leh thul thin. Chuvangin inhliam a hlauhawm ta hle mai a. Heta tang hian sakei kha a kal thui thei tawh si lo, a hliam na tuar kha a chauvin a thinrim s..., keini a hnu chhui tute thawm a hre pha tawh si min ihse mi rawn pawh ngam chiah si lova, kan ... tawk dawn ngei tia chu a lang chiang thei a. Mipui kalna te kha a kal ta. thul a. Chutih lai chuan kan awmna chhak lawk lunan laia Lersia khaw hmun ko tlang atang a pa tar leh naupang rawn thlir tute khan mipui kal na sam fai a sakei kal lai te kha an lo hmu thei thin. Chumi te chuan sakei awmna chu auvin min rawn hrilh thin a. Sakei kal in hnua a tih nghin chu kan awmna atang a hlam li lek a

hnai a mi te pawh khi kan hnau thin, mahse sakei tak chu a pik avangin kan hmu thei thin si lo Chutianga kikiau thul a kan chhuini hnu lam ah te a kal kual thin avang chuan a hmi lima kal te tin chauh a hlauhawm lova, a hnung lam a mite tan pawh chuan a hlauhawm ta hle tih ka hriatin sakei chu kan thlang lam hnai te a a nghing kan hmuh ve leh a, amah hmu thei lo mah ila, kan rin kah ang a min rawn bei mahsela a dara tliah tawh avangin chho zawng chuan silai keng pasarih lai inring chu min seh thei lovin ka ring a Thlang lama a nghing chu ka en thi ti i

A tawp ah chuan ka beisei ingin hun remchang chu a lo awm ta ngei a Kan awmna it inga hlam li lek ah chuan a nghing ka hmu ta a Silai kengtu te hnenah chuan "Silai kauvin in ring rawh u, a nghing khu ka kap dawn e, ka ti a Sakei tih nghin lai chu ka rin kah ti a, ring deuh main a hûk ta rum rum mai a Vanneih thlak tak main min rawn seh tumin min rawn bei chho dawn a, mahse a ke a tliah avang khan lo chhoh harsa a ti a, a ke ngeih zawngin chhuk zawng deuhvin a tlan ta a Silai keng zawng zawng khan kan lo hmuh theih tur zawng [redacted]an min rawn hrût a, kan kap ta dur dur mai a Kartût nei chu silai kengte chuan vawi li te vawi thum te an kap hman a Silai chu vawi sawmhnih vel lai a ri a, sakei hûk rawl ri nen a rapui hle mai Kawr ah chuan sakei hlauhawm tak kha hlauhawm lo takin a thi ta a ni

Hemi ni hian Vanlaiphai zo chhûm chuan phûl mawi tak te chu a bawm chiai mai a, a chângin ruah fang sin tê têin a tla a Lersia khaw hmun

panin phul hnim ta... te tê ah chuan a khua, kan zawn chho ta a Silai chu in thlen th'eng an kap ri u'r uar reng bawk a Mi'hi ng insch t ngei a hlohbaw a teh lul nen tumah inhlam lo n kan awin si a A lawmawm ngei mai Engi i khan emaw nun rawn chhuk tlak emaw ni se, i seh theih theih seh hlum tumin infin chu ni ih kan inseh tir nasa hle pawh a ni thei a Kin va' nei hle nun ka hria Tichuan, ka nilru chuan ki hla duhzawng kaa a sa len tia He sakei hi van tlang chuan sum sarih kan tih ang a lian hi a ni A lu atanga a mei thlengi tchin feet 9 leh inches 6 a sei a ni

1 Lei'et vang khua Van'uphui sakawlh hrang e,
Ami dun lu b vngi am tuan fam zêl a

2 Dawng... tuin lai chang an fam love,
Vang k... aw d ... kawrsa thing i tawng leh e

3 Kawr sa thang chi awl hrim... a fam tir e,
Sentet chawi la khi ui hang ah a zi... e

4 Kawr sa thang chunglentupui chh wl thing zirah,
Ka lo nghakte kawlkei hiang siang ang lawi tur

5 Zan thim hnuaiah zan tiang rawl ei che maw,
Chung Pathian ven hrin tum val ka zâm si lo

6 Khuangruah lo sûr chiar dep e zan thim hnuai ah,
A rawn ei ta kawr sa thang, lai i na e

7 Ka chher mei chawi êng hnuaiah a hawi vel e
Min hmu si lo a ral, chung lêng mu angin

8 Cheng rang mu rual L G lêngin zuk deng e,
Hûk dur durin lute kam rual ham ta

9 Vangkhaw val rual cheng rang leh zûn fei chawiin,
Kâwl kei pa hmak hnung kan zui Lersia khaw
dai ah

10 Thi hne hnu in kal thiam lo kaihlet zing ah,
Zalam tung chho zuam lovin a kal kikiau
11 Chhawl thing hnuaiah nghing der der ka lo
hmu che,
Ka chengrang in a au che i zum emaw
12 Val tha chengrang rualin an au zui zel e,
Sentet ruamah i fam ta maw sak iwla
13 Lersia khaw hnuai tung chho ah vang khaw
leng rual,
An au ral e zetial chhawm chengring ri nen
14 Zo khaw tual nuam kan lenna tual leng ve che,
I mawi mang e ziaim feng muailin lim e

BUNG 23

LUNGDUP SAKEI
(Kelkang ram)

Champhai lam a ka bial fang hi kum riat lai a ni ta a Champhai ramah hian sakei chuan bawng leh sial chu a seh ve fova Mahse ka awm laiin sakei ran seh a awm thin lova March ni 20, 1938 ni hian Ruantlang lama ka kal hlanin Lungdûp khaw hmun hnuai mel 13 leh furlong 6-na hmun ah chuan sakeiin sial a seh a Se ruang chu kal-kawng (Loch's Trace) atanga hlam 20 lai a hla chhak lam pang ah chuan sakeiin a dah a Thangtê dawhna tur remchang thing a awm loh leh thlawh baw pik a nih avangin chan a remchang lova Se ruang chu lamlian ah ka dah a, kawng uikual thing zingah chuan ka thlung bet a Kawng thlang lam hlai thing zar aţang chuan ka châng ta a

Tlai dâr li leh a chanve vêl aṭangin ka ṭhu ṭan a. Dâr nga vêl a lo ni leh a, sakei chu a lo li kal lova Khua chu a thim thut thut ta a Ngun tak leh ngawi renga ka lo en laiin ka sir ding lam mual ah chuan kawng chhak lam atangin sakei chu a lo chhuk ta a Dilkawn Bungalow lam hawiin kawng chu a zuk zawh a, sa ruang latu te khan an kal pui lo tih a hria a, a lo lêt leh a Khua a thim tawh avangin a lokal leh pawh chu ka hmu ṭha thei lova Se ruang chu a rawn ei ta a Ka kâwlphe khawnvar chu ka han hmet êng dawn a, i chaw battery a lo ral tawh chu lo niin, sen riai hian a êng ser ser thei chauh ta mai a Chu chuan sakei chu a ên pha ta si lo Sakei chuan se ruang chu a ei kham anga a kal bo mai ang tih ka hlauva, [illegible] zuk tin leh silai ngul pawh chu a lang thei si lova Ka mang a ang ta viau mai a, ka bula hlai thing tang tê tak tê chu ka elh thiak a, sakei chuan a ri a hria a, mi rawn hmu ta a Khuang-lêng khaw lam hawiin lamlian chu a zawh ta a Kawng a a kal lai chu ka hmu thei a, mahse a fiahloh avangin ka kâp duh lova Thla ên hun ka nghak a, a notê a lokal ve leh thung a, se ruang chu a rawn ei a. Ani pawh chuan min hmuh avangin a ei ṭha ngam bik si lo Ka rilru in thla a lo êng ang a, thla êngah ka kap fuh thei ang chu tih ka ngaihtuah a. Ka rilru mangang chuan hla te a siam a -

1. Neih kim lova zantiang kâwlkei chhai,
   Dumdê chher mei pawh ka ngai mang e
2 Zantiang thim hnuai ah,
   Sakâwl chhai nan chhawr thlapui ka ngai,
tiin rilru in ka sa ta mai mai a

Thla chu a lo chhuak ta ngei a Mahse khawdur chhah takin a hliah avangin ka hmu thei chuang si lo Hemi zan a sakei hi a ngaim viau mai a, a note in vawi hnih a rawn ei a a pui pawh vawi hnih a lo kal a Mahse a pui chuan a ei tha ngam meuh lo a ni He sakei hi a ngampa bik a, khawvar hnuah alo kal leh mahna tiin ka ching tlaivar ta a Mahse an lo kal nawn leh ta si lo vi, khawvar hnuah chuan ka hawn sin ta i

BUNG 24

HRANGTURZO TLANG SAKEI
(N Vanlaiphai)

Ni 4 4 1938 hian ka hnathawh pangngai chung chang thuah N Vanlaiphai ah ka awm a Ka chim a, Dr Challiana'n sakei pi a hlim a i Hrangturzo pang thlawhbua ah kan chhui hrep a mahse kan man pha ta si lo He sakei hlim hian biwng a seh a ni a Dr Challiana n a pi a hlim hnu hian sakei nu a lo la awm a Chu chuan biwng thi ruang sa chu a rawn ei leh a in sawi avangin tlai dar li ah sakei ching tur chuan ka kal a Thangte nuam takin ka dawh a, mi pathum pawh thawl taka thut theihna tura hian hian min dawh sak a

Chu mi thangte nuam takah chuan ka thu ta a Khaw lum lai ni mahse zo ram a nih avangin a vawt nuam viau mai a Tlai dar nga velah chuan ka sir vei lam kawrte ralah chuan hnahthel ro hi tiritu a awm a Chumi lam chu ngun takin ka lo

en reng a Vawı khat chu zıngah hıan sa pang sen lo lang ka hmu a, eng sa nge a nıh tıh chu ka hre theı lova Ngun takın ka lo en reng a, mınute sawm velah chuan a sen tê tak tê chauh ka hmu leh a, chuta chın chu ka hmu leh ta lova Tlaı lam dâr nga zet rık a hun ta tıh ah chuan zo ngaw thıngte chu nı chuan a chhun êng buang thûng hlawm a Sava thenkhat tıh loh chu hrâm dang pawh a awm lo Thlı a tleh bawk sı lova, a reh daı duk maı a Sakeı chu lo kal thuaı thuaı tawh se ka tı hle maı a Nghakhlel tak chuan ka thu leh ta reng a Nı chu a hnıam telh telh a Ka chhak lamah chuan hnahthel lo rı rek a awm leh a ka lo en ngun hle maı a Tlumtea thlır aıın ka thlır ngun zawk mahın ka rıng Tlang sang te chu nı a lo lıam zo dawn ta a, ram reh ah chuan sakeı chhuah hun a nı tawh sı Mahse a lo lang theı lo fo maı a Reı lo teah chuan khua a lo thım tan a, ka mıt chu ka chawlh hahdam tır ta a. Mahse ka bengın hna a thawk tan ve thung a Thıl rı rek apıang leh hnahthel tlate, thıngtang tê tak tê tla pawh ka hre zel maı a Sakeı thawm dîm tawh vek chu sazu leh sanghar aı mahın rı va a neı lo zawk sı Thıl rı ka hrıat chhun pawh chu sakeı thawm angın ka hre lova Zo ngaw thım chu aı mıt thlawn ang a thım a lo nı ta a, ka thu ta ran maı a.

Zan dâr sarıh leh a chanve velah chuan bâwng ruang chu eıtu a awm ngeı a, mahse sakeı angın a peı rı a ṇa lo ın ka hrıa a Chuvangın kâwlphe khâwnvaı pawhın ka ên duh nıh lova. Sakeı saruang rawn par tur a lo hnaıh hlauh chuan, kâwlphe khâwnvâr ka tıh ên laı a rawn hmu hlauh ang a, sakeı ṭı tak a nıh phe chuan a rawn eı ngam loh phah ang tıh ka rıng a

Ngun taka ka ngaihthlak in a ei mek tuin a peh rik chu sangharin a sa ei ri ain a ring si Sakei a lo ni mial ang aw tih ka ngaihtuah a A tawpah chuan ka han chhun êng ta a, sakei ni si lo, keite chi keisen hi a lo ni a A sa ei lai chu ka en reng a, minute khat chinah chuan a lo hawi chhova, a mit chu hring deuh dapin a tle a Kawlphe khawnvar chu ka han hmet thim a, rei lo têah ka ên leh a, a sa ei lai chu a chawl a, mi rawn en ta reng mai a Mi en tirh a a mit tle ala tle in a mit chu a lo êng a Kawlphe khawnvar thianga hmeh det angin zung nei satin mi rawn enna mit chu a tle thiang ta a Silain ka zuk tin chhin a, mahse nasa taka a mit engin min chhun fuh lai chuan a taksa dang pawh chu a lang thei lova Chuti khawpa ni chhun ang a zung nei sat a mi rawn en chu, sangharte leh sakeite pawh ka la hmu ngai lova, mak ka ti hle Ka kap duh ta lova, ka hnawt tlan ta a

Sakei chu nghakin darkar khat lai chu ka thu leh rih a, mahse ka bei a dawng ta hle mai a Sanghar leh tlumpuite'n sakei ran seh an rawn ei chuan sakei a lo kal ngai thin lo tih ka hriat avangin ka hawng ta a ni Ka sakei chânna hmun ah vawi tam tak sa tê nauin an rawn ei thin a, chutiang zan 'chuan vawi khat mah sakei ka châng chhuak ngai lo a ni Sakei a lo kal dawn lo tih an hre thei a ang hle mai Sakein a rawn ei dawn zan chuan sanghar leh tlumpuite an lo kal hmasa ngai lo hle in ka hria

BUNG 25

MIDUM KHAM SAKEI
(E. Lungdar ram)

Ni 30 5 1938 hian ka bial fang chu East Lung dâr khua ah ka riak a Mi pakhat sakawr chu sakeiin a seh a Chu chu sakawr neitu leh a thian thenkhatte nen chuan kan chhui ta a, khaw hnuai lamlian Loch's Trace chu kan chhui chhuak i Lamlian, N Vanlaiphai–Champhai kawng hnuaiah chuan a hnûk thla zêl a Lamlian atanga furlong khat velah chuan sakawr ruang chu kan zu hmu ta a He mi vêlah hian thutna tur thing remchang i awm si lova Chuvangin midum kham lam hawiin kan hnûk phei a Chumi piah kham loah chuan hlai thing tar lian tak a awm a Chumi ah chuan ka thutna chu kan siam a Chu thing atanga kah phak turah chuan sakawr ruang chu kan thlung bet a Sakeiin a eina hmun atang khan hlam nga a hlaah kan dah a He mi zan hian khua a chêng a, thli chu na takin a tleh tan ta a Khua chu a lo thim a, ruah chu a sur sô sê reng bawk a Thli pui chuan ka awmna thing chu a chhêm thlu ang tih ka hlau hle mai a Mahse lei a chhuk pawh chu tlak ka hlau bawk si a A vawh êm avangin sakei pawh chu ka ngaihtuah hlei thei ta lova, ka kut pawh chu a khawng thûm mai a Sakei chu silaiin a kah theih a, thlipui chu a kah reh ve theil si loh tih ka ngaihtuah chuan, zanin chu thlipui hian ka awmna a chhêm tluk chuan ka thi dawn i ni a, ka thih loh chuan vannei theih tawp ni dawn in ka in hria a Chutiang blir chuan thing tlu ên

lovin a lamin a lim lawih lawih mai a A tang thenkhatte chu thlipui chuan a lên tliak a, ka kiangah te chuan a rawn len vung thiak thin a Mahse Pathianin ka thih a la remti rih lova, khawvir thlengin ka thu thei a Thli chu a lo reh a, zawiin ka chhuk a, ka lûte a hai bûr mai Sakawr ruang chu fimkhur takin ka en phei a A sahrang thenkhat kan hnuh sawnna peah chuan kan dah hlawm a Chungte pawh chu a ci si lova Sakawr kan hnuh sawn hma a sakeiin i lo dahna takah chuan sakei hnu thar ka hmu a Chuta tang chuan lamlian panin sakeiin a si seh i hnuh thlaknaah chuan i chho zel a, ki thiante hiw chho hmakte pawh a rip chhe chho zel a Lamlian a chhuak chhova, ram dangah a kal ta i

He mi ka han ziak duhna chhan hi Muallungthu sakei" tia ziak ka chhin tuma a hloh hlen ang khan he sakei hian a hloh ve nun ki hria a Hnuk sawn lo ila chu a rawn ci ngei ang Kan hnuh sawnna kha tlangsam hmun hnuai thelh deuh ruih hi a ni a Zan thimah chuan kan hnuhna pe a hmu fiah bik si lova, a ma saruang dahna atangin sakawr rim kha hre mahse sakei chuan mihring lak hnu pawhin a rim chu a nam tho dawn tih a hria a, kan hnuhna pê leh sakawr sa hrang kan dah then zêlte chu a hmu si lova Chuvangin a ruang lak zawh vekah a ngai a, kawng lam panin a chho ta mai a ni tih a lang chiang hle Sakei lo kal lai hian khua la êng hle sela chu kan hnuhna leh sa thenkhat kan dahte kha a hmu ang a, a chhuiphei ang a, a hmu mai tur a ni a A lo kal laiin khua a thim tlat tawh a ni tih a lang a Amaherawhchu a ram hi phûl hnim tawi deuhte, di hmunte emaw

ṭhâng hmunte emaw nı sela, a sa ruang chu khawıı zawng pawhın hnûk sawn ıla, kan hnuhna pê kha zan thımah pawh a lang zel ang a, sakeı pawhın a chhuı theı êm êm ang Chutıang a a sa seh hla ıh ahvı kan hnuhsawn a rawn chhuı zel sakeı pakhat chân chun chu ka la rawn zıak leh ang a Chuta tang chuan a sa seh ruang kha hnûk sawn mah ıla, zan thım takah pawh a rawn chhuı theıhna hmun a awm dawn tıh ın hrıa ang A hmun a zının hnuh sawn tur leh tur loh a hrıat theıh Keı pawhın ka hrechıang ta a nı

BUNG 26

KUANG TUIKHUR HNAR SAKEI

(Mualcheng ram)

Kum 1938 June thla ah helaı kuang tuıkhur hnar kap tıh ah hıan sakeıın sakawr a seh hlum a A hmun hı Mualchêng khua atangın furlong khat zet chauhva hnaı a nı a A sehna hmun hı kawng atanga hla lo tak a nı a. A sehtu sakeı chan nân chuan sakawr thı ruang bulah zan a ṭhutna tur ṭhangtê ka dawh a, ka dawh hnuın ka hawng leh a Nı tlak dawn ṭêpah ka ṭhangtê dawh-ah chuan ka ṭhu ta a Hemı hmun hı a hnaıh êm avangın leh a muanawm bawk avangın ka kal hmaın ka nupuı Rothangpuıı chu sakeı chân puıah ka sâwm a, mahse a nun a duh lova, keımahın ka châng ta a Khua a thım hma chuan sakeı lo kal pawh ka rıng lova, khaw thım hnu zân dâr 7 vêlah chuan sakeı chu a lo kalın ka hre ta a In aṭanga hnaı takah kâp

thla deuh a tih rilru chu ka pu a Sakei lo kal mi awm em ka hriat kha ka sir dinglam ka thutna thing bul chhak lamah a mi a 'Nakin deuhah chuan ka ven lamah a thawm ka hre leh a. He, sakei hian mar fiah vel nge ni ang mi rawn lawn khung, ngam dawn em ni ang tih ka rilruin a ngaihtuah a Ka vei lam sir a la thaw mi ang ka hriat hnu chuan riva dangka hre leh ta lo reng a. A awmna ngaiah a, thil reng nge ni ang a kal bo ru ta daih em ni dawn tih chu ka rilruin a ngaihtuah ta a, A, thum, tlat avangin sakawr ruang chu a ei ri har hle mai a Zan dar sawm vel mite mut hun vel ni a ka rin chinah chuan saruang chu ei ruu chu a awm ta ngei mai a Mahse a sa pet ri ka ngaihthlakin sakei a ni lo tih chu ka hria a. Sanghar emaw tlumpui emaw a nih ka ring a. Rei ve a ei hnu chuan ka rilruah sakei a lo kal dawn lo a mi thei a, heng sa tenaute hian, kawlphe, khawnvar eng an hlau nge hlau lo tih fiah ka duh avangin ka han chhun eng a. Kawlphe khawnvar a ka han chhun a chuan sanghar hian sakawr sa a lo ei malh malh lai chu ka hmu ta a, ka en reng a, lo hawi chhoh na chang pawh a hre har hle mai Rei deuh chin ah chuan a lo hawi chhova, a lo hawi chho mit chu a tle hung nghalh mai a, a mawi hle mai Ka en sa ang a, nakinah chuan a mit eng tle hring nghalh kha hring tawh lovin kawlphe khawnvar a inchhun-tu ang hian a mit eng var chuan zung nei satin mi zawm en ve ta mai a, khawnvar nei ve ve inchhun-tu ang hi kap ni a, a makin a hmuhnawm ka ti hle mai a. A, ei kham hnu chuan min kalsan ta a

Sakei a lo kal duh si lova, ka khua chu a har hle mai a. Khua chu a lo thim ta tlat a, hetih lai

tam hian ka hlauthawng hnuaq tak chu, ban phar loh hleih chawlhai chuan chhiahbuk hi a lo chhi ta thlawh mai a. A lo nena lai chu a lang lo ber a ni a. Amah pawh chuan mi hmuh theih tak lo hauh lova, chu hlek lova ngawi reng a thu ka nih avangin a zawn hu tur kha ka lo hmu thei nghal mai a. Rei lo te hnuah a thlawk bo leh ta a. Ka mawngtam leh ka hawng chu a khenin hrehawin ka ti ta hle mai a. Khawvar dawn tawh ah chuan ka hawng ta a. In a ka mut hma un khawvar ah chu a khuang ta a.

BUNG 27

HMAWNGKAWN SAKEI MAK

(Mualcheng)

Mualchêng ramah chuan tlila tam tak chu sakei hnu a lang ngai ta lo a. Tichuan a reh hlen dawn emaw ka ti a, mahse ram sate len khawsa dang a bawngte a seh thin chu lo nilin, Mualchêngah a lan hup a lo thleng leh ta a. Ni 18. 11. 1938 ni hian Hmawngkawn chul ramah sial an tlan chhuah thu tak ka hria a. Naupang pahnih a hruai a, sakei hnu chu ka zawng ta a. Darkar chanve ang a kal chuan hnuhn sakei pa hnu ka hmu a. A hnu leh a chu ram lam hawi zawngin a kal a, chu chu ka chhui ta a. Mahse a chu ei khawm kalna hnu hnuang a, a tukkhum hnu chu ka chhui ta zawk a. Thing chhip chu ka thleng a, sial a man tawh ni si ka hmu ta a. Ka chhui leh mek a, se no lian tawh te sazuk tiat hi sakei seh hlum hnu a lo tlu reng a. A mawngtam a ei a. Se dar vei lam chu Mualcheng

dawn ka la a, naupangte nen chuan kan hawy ta a, inah kan insem a. Chu sial chu Mualchcng a mite sial a ni lova, Lungdar khaw sial a nih dawn hi ka ti a. A muang chu lak leh in leh a vekte pawh tipe lo in, ka kalsan a. Chawhnu lam dar thum velah chuan khaw tlemte ka fûn a, sakei channa siam turin ka luh ta a. A hmun ka thlen chuan hlai thing tuk chawr bukah hian thangte ka dawh a. Chu mi hmun chu' lei atanga feet 15 a sang a ni. Champhai leh N Vanlaiphai inkar P W D (Loch's Tracc) kawng mel 48 leh furlong 3-na chung kawng atangin hlam 20 vel a hla a ni. Mualcheng khui tling chuan furlong 7 chauh a hla a ni. Tlai dar li leh a chanve velah thangtlaah chuan ka thu tan ta a. Ka awmna thing atang a furlong khat a hla ka awmna mual dungah chuan sepui hnu rang pakhat hi a bawk a. He sepui awmna pawh hi sawrkar lamlian atang a hlam 20 vel a hla a ni. Ka awmna thlangah chuan amah in a bawk reng mai a. Sial dang a awm ve loh avangin sakei seh hi a no a ni ang a, a kal sawn duh lo a nih ka ring a. Amah awmdan sakei lo kal leh tur chuan a rawn seh ang ang ka chan dai hi rawn ei lo in he sepui hi a ei mai ang tih ka hlau hle mai a. Chu sial chu a seh chuan ka thut chhan kha a rawn seh dawn si lo a, chuvang chuan ka zuk hnawt hawng em ni ang tih ka ngaihtuah. Hun ni chu ka han en a, a tla dawn tawh a. Chuvangin hnawt lo mai ila a tha zawkin ka ring a, engemaw ka tih duh lo a, ka awmna ngaihvenna ka thu ta reng a.

Ni chu a tla dawn ta a. Leng khaw ram pang tlak lam leh Lungdar khaw hnuai ram thing leh lawmte chu a chhum seh ta ni rial mai a. Ka mit

chuan chul hnimte chu sakeiin a rawn tihnghilh ka rin avangin ngun takin ka en ta reng mai a. Sepui hmai rang pawh chuan hriat a nei nge nei lo tih ka mein lo bawk a! Ni chu a lo tla ta a. Khaw thim lawnah chuan ka thlang a sepui bawk chuan a hmar a tum kawk a. Sakei rim a hria a duh ka ring a. Ka mit ka len ngun leh zual a, mahse sakei chu hmuh tur a awm rih lo. Thil a lo tleh hlau hleu a, chul hnimte chu ka nghing thak dual a, chungte chu sakei tihnghilh a nih takin ka ti a ngun leh zual ka en a. Mahse engmah chu ka hmu chuang lo a, a thawm pawh ka hre lo a. Khua chu a lo thim ta tlat mai a, sepui bawk reng pawh kha ka hmu thei ta lo a. Ka mit chu a chawl ta a, ka beng erawh chu ka chhi ngun tlê mai a. Dar 7 hun vel awmah hian sepui chu a phit leh ta chiam mai a, vawi hnih ring deuh a a phit hnu chuan rawl mak tak ka hria a. Chu rawl mak tak chuan ring tak mai hian, "Awh-a-a-aw, aw," a ti a, hnimte chu a in tar chhek chhek mai a. Chuvi chu ka hriat velah sepui chu sakeiin a seh ta emaw ka ti a, rawi ka hlau a. Mahse aw ri ka hriat khu mi aw a ni tih ka hre chiang thuai a. Chu mi hnu lawk chuan tunlai a Kristian thenkhatin tawngtaina an tawng ang chiah hian, mipa rawl thli pathaw thum ai ang hian a a ngaiing zelin a tawng ta zel mai a. Sepui bawh a bul atang chuan ka chhing in a rawn ti zel a, ka awmna lam chu rawn pan zelin ka hria a. Rawl han tak leh ring tak a a tih hnu chuan thaw dun thusawi angin zawi deuhin ral phan leh ta bul bul a, a lo kal hnai zel a. A changin a ding deuh thin a. Ka awmna thing kung atang a hlam 15 lek a hla a, a awm

laiin tlem a ngawi rih a A rawn ti ri leh chu a dang ta hle mai a Hmeichhe nui hi ring takin nui sela, nuihza lutukin ka laihrui pawh a na ta hial e an tih ang khawp a za hian a nui ta chiam mai a Kan inhnaih tawh si Kei pawh chu hlau chung siin ka then ve hial a, mahse pi pu rilruah ka lut ve lawk a, "ka thihna tur a ni ang aw, mi'e pawhin hetiang chu an hre ngai awm si lo a!" tiin ka rilru a lungngai deuh a Nimihsela ka zin mumang ka hre chhuak a, sakei chau'hin min aikaih thei bik lo ang a, mihring pawhin kan aikaih ve thei ngei ang tih ka ngaihtuah a Nizan i ki mu nang duhawm tak ka hriat chhuah iting phei chuin ka rilruin ka hla duhzawng ka sa ta a Sakei chu lo thleng thuai turin ka duh ti a Lo kal thuai rawh tiin ka rilruin a ko ta zawk a

Hetia a nuih chiam hnu hi in zawi te in a lo kal a, a sa seh ruang atanga hlam 3 emaw hlam 4 emaw velah khan thawm ngaithla in ri lo in minute 5 emaw a reh rih a Chu mi hnuah a lo kal leh chu a ei bang kha a rawn thleng ta a A sa chu a han pet ri kawk a, kei chuan ka kawlphe khawnvar chuan ka zuk chhun eng a Sakei chuan eng atang chuan se dar kan phawhna sen duai chu a en a Tunge maw lo ei ve ta ngawt chu ti ni awm tak hian mak ti hmel pu takin a en rûn mai a Ka awmna atang chuan a hnung lam sir thlang lam, a sakei awmna aia sang atangin ka en reng a Kahna lai tur duh zawng ka en a, ani chuan mi rawn hawi lêtna chang a hre si lo a A thin khawih tura ka rin lai chu ka tum a Ka silai chu a vei lamah mupui ka thun a, a ding lamah L G ka thun a, a cheng ka han kau ve ve a, a kaw vei lam chuan

ka kap ta a Sakei cau a tlu tawp a, a tal let tawp a, silai cheng ding lam kau sa kha ka han hnet leh a, mahse a vei lam ka hmeh puah rual khan a lo puak ve tawh chu lo nia puak tur a awm ta lo. Silai mu chu a kaw lin nan ka thun leh chuan a, cheng chu ka kau ve ve leh a. A vei lam hmenpern chauh ka hn et leh a, a puak rual ve ve leh ta. Sakei chu n a lu chu tleap n a la tilet thei a, mu puan ka kap leh a, a che thei ta lo a. Chu sakei chu a turah chuan a ding hmah mupui len I G ka kap a, a nawn lehin a vei lam pangah I G leh mupui a rualin ka tipuak leh a, a vawi thumna chu mupui a ni. Silai mu panga la kap ruak a, a lawm awm ta hle mai. Sakei a thih hnu chuan ka chhuk a, hetia ka chauk lai hian leh tanga feet 8 vel a la awm hian a ding ka hre leh a. A thian a ni ka rang a, silai mu ka thun leh a. Rei lo te ka ngaithla a, mahse ni nawn leh ka hmat loh tving ka chhuk ta a. Sakei ding ain tawi g danglam te nuih d n mak ... avangin ... deuh hlek a. A ... ka ... chu ka la finikhur ... ka kutin a hnehpemna ka ... cau sum a tin chungin a mawngtamah ka tlawn dawt a, mahse a che thei lo tih a hriang hle, ka ... chet chauh chu a chet nawnna a ni mai. He sakei hi Mizo leh dan chuan sum ruk a lian a ni.

Khua a mipuite chu nunau nen an lo chhuk ... P W D kawngah chuan kan hnuk thla a, ...

He sakei atan a ka hla phuah -

(1) Cheng khaw changsial sa ang tlan siangan lawi e,
Kawlkei sa hrang a hniak inung zui ka ruam e

Hmawngkawn sakei mak

Chekawn sakel

(2) K1 c h 1 t g nen, u n 1 1 o 1 iu n
F iwi 1 1 1 u 1 iw n si l 1 c

(3) C 1 in 7 fam hnu 1 s 1 1 1 1g 1 1 1 1
Lung phung 'o 1 han tu 1 1 1 1 ch 1 1

(4) Cl n n 1 1 r 1 1 u 1 1 1 1 n
A rul hnerah vang kh 1 v zawl 1 1 1 lo

(5) A 1 ra ng 1 1 1 1 1 1 lo
A au ra 1 thin 1 1 r 1 n inn 1 1 u 1 10

(6) to k l a h zi igat 1 1 1 1 1 1 1 1 nih
Zint a g thin hnu 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 tim c

(7) I lo phit ur dur ch 1 1 1 1 1 1 1 k 1 1 1
Hung ni 1 ng 1 1 1 n 1 1 t iw 1 1 1 1 nen

(8) Hr ng m 1 ng 1 tawng an len 1 1 1 ng nen,
L 1 n an n th 1 1 v 1 1 1 1 n 1 c

(9) Zanin 1 1 c k iw k 1 1 1 1 1 in u 1 1
A huk dun au te n 1 1 1 1 1 1

(10) Ka inpeih c, ka inpe h k iwik 1 1 1
Saise 1 a c 1 1 u 1 1 1 k 1 l 1 1 1

(11) I lo thlehz 1 1 1 k 1 k 1 1 1 1 m a
Sisen chhe 1 1 1 c 1 1 hin 1 1 ri

(12) Th 1 lo 1 r 1 1 l 1 1 1
K iwike m n r 1 w 1 1 hawr tim 1

(13) Chhakti ing 1 hu 1 1 1 n 1 1 1 k in ngir
leh c,
Ka cher 1 1 1 1g kh 1 1 1 1 1 1 1 1 vele

(14) Zi in k 1 1 nu m t 1 lo k iwikei fimna,
Th an 1 m v lan k en 1 na chene kh iw dai hi

BUNG 28

CHEKAWN SAKEI

(Lungchhuan)

Champhai atangin Pu Rualkhuma, P W D Sectional Officer nen Dilkawn, Hlaikhan, Lailen leh N Vanlaiphaiah te kan riak dun zel a March ni 28 1938 ah chuan Chekawn I B ah kan riak a He mi ni tlai ni tlak hma lawk hian Bungalow atangin a thlang Varhva luiah sava kah tur zawngin ka zu kal a Varhva hi Chekawn I B atangin mel chanve lek a hla a ni a Bungalow atanga furlong thumna vel ka thlen hian ka dinglam kawrte râlah chuan sava ţhenkhatte leh vachiap hi an lo hram dial dial a An hram dan ri chu ni danga ka hriatdan ang niin ka hre ta lo a, rei lo te chu ka ngaithla a Savawm emaw sakei emaw an hmu a nih ka ring deuh a Mahse an awmna chu kawrte ral bawn hnawk tak mai hnuai a ni a, ka awmna lam pang mual ang chuan a ram a thelh loh avangin ka va pan peihlo a Varhva lui chu ka pan thla zel a, lui a tiaupho ah chuan ka zuk hawi vel a Ramarte, thurote, leh mimsirikûtte ka zawng a. Mahse sava chu ka hmu lo a, ka kir leh ta a Bungalow pan chuan zawi te in ka kal chho zel a, engmah thawm riva ka hrelo a. Ka kal lam a Bungalow atanga furlong hnih leh a chanve vela Chowkidar bâwng losul haw lam ka tawhte chauh lo chu ran dang pawh hmuh ka nei lo a Zawi a ka kal chho zel chu Bungalow ka thleng chho a, khua pawh a thim lek lek tawh a. Chowkidar Joy Bahadur-a chuan, "Babu, ka bawng notê Varhva kawng laiah sakeiin a seh a, a sebna

hmunte kha i hmu lawm ni?" a ti a. Kei chuan ka hmuh loh thu ka hrilh a. A bawng ruang sakeiin a dahna chu ka zawt a. Ani chuan 'kawng hnuai kawrteah khan a ei a, a kal san ta,' a ti a. Kei chuan rang takin sebawng no thi chu chhin tumin ka kir thla leh a. Mahse chu kawrte chu ka zuk lut a, ka lo thim tlat tawh a, thutna tur remchang pawh ka zawng hmu thei tawh lo tih ka hriatin ka lch thl zawkin ka hria a, ka kir leh ta a. Zanriah kan ei kham chhuan Bahadur-a hnenah chuan "I bawng chu zing takah sakei a lo kal leh hun a, in a zuk en ang hmiang, a awmna min hrilh la, i duh loh leh keimah in ka ching ang a, i duh leh kan pahnihin kan ching dawn nia," ka ti a. Ani chuan Awle a ti a.

Zing takah chuan khawvar tirhah ka thova, Chowkidar chu ka ko a. Ani chuan, Babu ningmah in zuk kal mai rawh ka peih lo e, a ti a. Puan lum ka sin a, keimah in ka kal ta a. Ngaw chhung kawrteah chuan ka chhuk a, kawlphe khawnvarin bawng no thi ruang chu ka zawng a. Lui mawng lamah ka chhuk a, ka hmu lo a. Lui lin a lamah ka chho leh a, ka hmu bawk si lo. Chowkidar chuan a bawng no chu kawrah awmin a sawi si a. Ka hmuh zawh tak loh avangin sakei chuan a rawn ei zo ta em ni ang tia ka ngaihtuah hnu in lui ral leh lamah chuan sakeiin a kal puina hnu chu ka hmu ta a. Bawng kha a la te deuh a, sakei chuan a ei bang chu zing takin a pu thei tawh a, chu-vangin a hnuhna pawh hmun thenkhatah chuan a lang thei lo a. Sakei thinrim chuan min lo bei ngam ang tih ka ring deuh a. Ngaw hnuai kha a thim si a, zawi te in a thawm ngai chung zel leh ka mit pawh ngun taka len velin ka chhui zel a. A

châng in a chho zawngin a kal a, a changin a phei zawngin a kalpui à Ka chhui zel a, thing lêr a ngâu emaw hauhuk emaw ka ti a, a hram deuh hulh thin a, ka chhui zêl a, thing ler atanga hrui uai thla lei thlenga zamte leh sairil kung ro thenkhatte chu a nghing ka hmu a Mahse thing buk te pawh a nghing tel avangin thing lêr lam atanga tihnghinah ka ruat avangin ka lo en ngun vak lo a Lei a sakei kalna leh amah sakei kha ka en ngun ber a Tichuan in ring rengin ka chhui zêl a, hmahthial pik hmunah chuan tlang dung panin a hnûk chho a Tlang dung a hnûk thleng a, chhuk zawngin tlang dung ah chuan ka sir vei lamah chuan a rawn hnûk chho a Tlang a hnûk chhuak thelh tawh tihin sakei nghing a ni tih ka hre ta a Sakei pawh chu a thaw leh deuh hulh thin a Ka sir vei lama a rawn hnuh lai chuan ka hmu thelh a Mahse ka awmna kha hnahthial leh sairil rawp ri duh lai tak hmun a ni a Chuvang chuan thawm dîm chung ka kal chak thei si lo a Ka silhfenin a tih rik tawh loh nan tun ka puankawp ven chu ka dah tha a, kekawrtê te kan la ching ve si lo a, saruak chung chuan ka chhui ta a, tlâng chu ka thleng chho ve a Ani chuan tlang dungah chuan a hnûk thla zêl a, ka chhui chhuk chuan a hnuhna pê ka hmuh chian theih loh avangin lei chu ngun takin ka bih a Chutia ka zuk bih lai chu sakei chuan min lo hmu thei tawh a, a thlâng kawrte ruam pan chuan a kal thla ta rawk rawk a A bawngno chu ka hma lawkah chuan a tlan san a Kawr ral lehlam a a kal ri lai chu amah hmuh tumin ka tlân thla thuai a Mahse kâwr kam a ruate khan hnah an lo ngah si a, sakei chu a lang thei si lo Kan inkar chu „hlam sawm

lek a ni a, in ril ep tak pawh a ni Mi hliahtu phulraw hnah avangin la kip thei lo a mual chu a liam ta a, pawi ka ti hle mai

Chu sakei chu zing chhaw ei khamin zan an tu n a Lungchhuan leh melveng a mite an lo chhi k i Kei pawh chu an zimnaah chu in ki tel ve ti i Lamlian hnuai mel 77 leh 78 na inkar mu il ih chu in silai nei hote chu kan tang a Thal bul lui thlengin kan intlar tnla a Sakei lo kil i ka i nna h i ih chu in lei ih ki t u a Mi'is t i ng leh h u d ing a pik viau mai a, ka chi il l u n u h i un th lh ih chu in ki insawn leh ta a K i iswp h u chu in hual luttute in lo au chu ih chu i'h i R i lo teah ka thlanga ka tarna hlui ih kh in a ti in r ki l r a a Ka zuk kal thuai a, a lo tlan tlang hnuai daih tawh si a Kan tifuh lo chu a ri ti a

Sakei hi sa hlauhawm a lo ni n awk i, ram si dang ain a lo fing si a Hnun ren ching ih lo chuan kah ngamte pawh a har avang n th ih tam chu a har hle a ni Amaherawh chu tu il u tnang th r'e chuan silai tha tak tak neite pawh an tam hle si i, sakei naran chuan mihring seh pawh a i hmu ng lo a Chuvangin kan phung hlauh lutuk deuh hi chu pawi ka ti hle thin Khaw tinah hian p is thla huai fe fe chu tlem tal an awm theuh awm si a Tun atang pawhin tihhlum chu tum ta hlawm ila, khaw tin hian kum tin a pakhat theuh a thah tur pawh a awm hauh lo ang Mihring tan leh kan ran vulh tan chuan a thawven thlak thu u in a rinawm a ni Sakei awmnaah chuan ram vah leh thlan a riah te pawh a hlauhawm si a, huaisente thanharh hun ka nghakhlel hle thin a ni

BUNG 29

LAILEN ZO SAKEI
(Lungdar ram)

Mizo ram Bawrhsap (Superintendent), Pu L L Peters chuan champhai bial a rawn fang a P W D Mohurir hna thawk ka nih avangin ka bial chi Falam kawng pung atangin ka lo hmuak a N van laiphai panin kan kal dûn zel a Ni 22 5 1939 a chuan Lailen Inspection Bungalow a lut a He m ni hian sakei su ilin sil a seh tih Pu Peters sap ch an hrili a Sik i Kiz mi v a nih avangin chi sakei chu chang turin a inbuatsaih ta a Kei pawl chu a kianga awm turin min duh a, kan pahnihin kan chho ta a He mi sa ruang awmna hi Lailei I B hlui atangin mêl thum leh furlong ruk a hla ni a Thing kiah chuan Lungdar Lal Upa chuai thutna nuam tak leh zau tak an siam a A bangte leh a chungte piwh hnahchhawlin phui takin ar ping vel vek a Kei chu khawsik a ka dam loh avangin zing ciaw piwi ki ei lo a ka chau viau mai a Mahse tlawmngaihna avangin ka tel hram a Pu Peters Sap chuan thingte a kan thut veleh mi dang khua a haw tur te chu kut beng a hlim tak a haw- haw zel turin thu a pe a A ram briat chu sakei bum nan a tha hle mai Kei pawhin chuti ang deuh chuan ka thiante chu ka kal tir ve thin a Mi thenkhat Lungdar khaw lama haw turte chuan Sâp sawi ang chuan an ti a, an kal zêl a, an thawm a reh ta a

Minute ngâ emaw chinah chuan sakei chuan a se ruang chu en tumin a lo kal ta mai a A nghing

chu kan hmu a, mahse kan awmna thing kha hla deuh atangin a rawn en a Pu Peters Sap kha a hmai a var si a, hnim buk kar atang a a en lai kha sakeiin a hmu niin kan hria a A lo kal hnai ngam ta lo a Khaw thim thlengin sakei chu kan lo melh reng a, mahse sa ruang chu a rawn pan ngam ta lo a Khua a thim a zin dar riat thlengin kan thu a, dar 9 thlengin kan thu leh a, a lo kal ta lo fo mai a Sap chuan, "A lo kal ngam lo a ni ang En lai khan ka hmai a hmu a ni ang, tunah chuan lo kal loh a hun ta lo e," a ti a Kan haw dun dawn ta a

Sap chuan kawlphe khawnvar chuan se ruang chu a han ên a Mahse a khawnvar focus chu a lo siam tha lo a, se ruang pawh chu kan hmu thei lo a Ka tih thin dan ka hrilh ve ta thung a "Sakei i chan hma in in chhung thimah yard 6 emaw a hlaah khawnvar focus kha siam dik lawk thin la, tin, a chaw hlui deuh a nih phei chuan focus kha a dang zel a A chaw thar i hman dawn chuan a focus dik takin siam la, surain chhin chhiahna siam la, chu mi chu thim dawnah emaw i duh hun hunah i herh dik dawn nia," ka ti a A ni chu a lawm hle a

BUNG 30

SIHPUI SAKEI
(Mualcheng)

July ni 14, 1939 ni hian Vanlaiphai lam atangin Chêkawn Inspection Bungalow pan in ka kal a Mikhual pakhat Mualcheng atang a lo chhuak ka

tawk a "In khuaah sakeun sakawr a seh a, a chinnna siam tumin mi pali lai an kal a sin," tiin min hrilh a Chu ni tlu chu ka pri u veleh Cu kawn ating chuan kan khaw lam pan a ka kal ta a Sakawr a sehna lam chu ka hriat tawk avangin Muilcheng khuaah pawh lut lo in khua atang a mel Khatah chuan hmar lam thlawhlinna chu ka zawh a, sakawr thihna sihpui ruam chu ka pan ta a Mi palite chuan hmawng kakpui, le atang a feet 15 vel a sangah chuan thing an lo siam ta a An thiante siamna ani sangah chu hmawng kak pui bru tak leh thim tak a awm a Chuta siam chu ka rawt a, feet 30 vela sangah kan siam ta zawk a Chuta tang chu in sakei sakawr sa eitu chu a lang p'ha dawn lo a Ka zawn phei a dah tirin sakawr ruang chu hlam sawm aia hla in kan sawn a, thang chu a pe kawrul mai a Sakawr sa chu kut tum tiat zetin feet thum kar danah zel kan dah a, a tawpah saruang chu hruiin kan thlung tlat a

He mi ni hian ruah a sur deuh seng seng thin a, khaw thim hma in ka sa chanpui mi palite chu ka zirtir a 'Kan awmna hmawng bulah khuan sakei a lo kal mai thei a, ngun takin en fo ula, in thawm pawh dim ula, che che lo in awm rawh u," tiin ka hrilh a Khua chu a lo thim tial tial a, kan awmna thing bulah chuan sakei chu a lo kal ta ngei a Kan lawnna thing chu a rawn en chho thin in ka hria a, a ir varte ka hmu thina Mahse thangte atang a zuk bih rem mahsela silai a zuk kap tur chuan ṭhangte hmawrah khan mi pali lai chu lawr tak a va thut chhuah a ngai si a Chuvang chuan sakawr kha a ei hma chuan kap lo turin ka hrilh a Sakei chuan kan piah a sakawr kan dah sawn

rim chu i hria a, thing bul atang chuan thin a vi kal a, hmawng zar kan sih thlak hnih chhawlte chu a va rap ri suit suit t'in a, mihse i lo lei leh thin a A tawpah chuan sakawr ruang a ... hmun lam panin a kal thli ti i A hmun i zuk thlen chuan sakawr k'a i awn t ... a hria a, kan hnuh chhohn i kh i a r iwn chhui chho i A kaw rite chu k n hi z l i Sakei l aw chhe nei nge a riltam vanga kawchhung ri c riw'k hu hria chian theih loh a he sak i chi i k iw h'aung a r r iwng r iwng ...

A kal chho zel chu l in k ... hmun chu a thleng ta i Sakawr ruan chu i p iwt chiam a, kan thlunna hiui chu i ... ri hm vk n i A han pet ri leh ah chu in kan lo inpeih ... k iwl phe khawnvar chuan ka han chhun ... i k in awmna lam chu a r iwn ... i, ke m chu in k in k ip ta chiam a S kei chu thingpui hmun ih chu in chhuk zawngin a tlan ti chiam m u i, ... chu kan ngaithla reng a, a ri i taw ti i K i ... pawh chu kan chhuk ti i, sakei hmul tl i leh ... thite k in zawng a engmah kan hmu lem si lo Chuti k in en chhung chuan ru h i lo sur ti phut m u a a hnu pawh chhui lo chuan kan h iwng ta a

Kan sakei kah chu fuh lo in ka ring deuh a A tûkah pawh chuan i hnu chhui turin ka kal ve lo a A hnu va chhui turte hnenah chuan, Sakei tlan ri kan hriat kha a t iwpna thlengin ka hria a Va chhui mah ula a thite ruah sur avangin in hmu dawn si lo a a tlan ti vp naah a lo thih si loh chuan lo let leh mai ang che u," tiin ka chah a A hnu chhuitute chuan kan kah zana a tlan tawpna thlengin an va chhui a, a tlan tawpnaah chuan thing

bul a su a lo nı a Chuta ţang chuan kal pangngaiin a kal ta a

Kan kah hnu chuan Khawlailung khuaah a nghal ve ta a Rante a seh a, a tawpah chuan an lo tihlum ta Sakei pawh chuan silai mu a pai a, a hliam tuar avangin amah pawh chu a chêr hle in an sawi Muallungthu sakei leh Mi Jum kham sakeiin a sa ruang ka hnuh sawn kha an hloh a He sihpui hi chuan a hloh lo a ni

BUNG 31

MAUTAM TUIKHUR SAKEI
(Mualcheng ram)

Thla hnih lek chu sakeiin ran a rawn seh lo a Mahse sakei fing mihring ran vulh seh hmang chuan rei a rial duh lo a, a lo kal leh mai thin a Sakei therkhat chuan ram sa a ei chung hian mihring ran vulh a rawn bei fo thin Heng zing a thenkhat hi chu bial chin nei an ang hle in ka hre ţhin Ka ngaihtuah ngun hle lai chuan kan khaw hnuaia lo kal ching bik pakhat a awm a Chu chuan Tuichâng lui lam a pan thin a, a zuk thang rei dan ka lo ngaihtuah hian a lo let leh hun tur hi vawi thum lai chu ka ring dik a Mahse a chang chuan zan khatin a lo tlai a, a châng chuan zan khatin a hma thûl a, hriat dik zel theih chu a ni lo A hnu hmuh chian theih a nih chuan sazuk naran hnu leh zukchal hnute a lian hlei a Sakhi chal leh sakhi pui naran hnute a intiat lo a Sanghal naran leh nghalchang hnute a hriat theih a, savawm naran hnu leh savawm chal hnute a hriat theih zel a

Chutiang bawkin Bung 2-na "Sakei chanchin thingpui" ah ka sawi tawh angin s kei p hnu leh sakei ru hru u a len hleih d n leh i ke zungtang hrawl a n at ngin a Iriat theih ve a ni Hmanlai kan Mi o rima hu isen hmingth ing Zampuimanga'n an sakei hual chu a nu leh a pi a nih a sawi thei i Mi hu isen a ni a K iwr te chep ah pawh sakei t wk sel Z mpuim ing n k iwl hram a han ph wi chu n s kei chu i muttui a th zawih z wih thu an tih e p wh hi i ui' kher n ka ring lo S kei a hr it h in ichh i m tu n ih i hr h duh lo i n h a rin n m z wk

Mu ilchei g r im i M 'ui im hmun tuikhui k u g ah hian sakei pa chuin s il i s h i S kei chu k i hmu lo a, m ihse i hni k ir ingin i p i ni tih i hriat theih a Champ'u l im i k i zin chu ni 20 7 39 ni hian kan in chu k i th'en i he s i hi n sial a lo seh iv ingin ch iwhnu th l i n chuan i ch nna turte en in k i k il i l ih thing s ng fe feet 20 zet a s ngah chu n t i ngte k i d i i i H mi hmun hi mu ilche ng khu i t ngin mel hnia leh a chanve a hla a ni i Kl i th lo b iwk a kalkawngte chu a di ik i m I i i n k i keng tel a A ch nni hmu ih c i n lai l i d r ngi atangin ka thu t a K i iw nna thing thlang lam hlam 7 vel a hl ah se tu ruang chu a awm a Ka awmna atang chuan a vel a sakei lo kal chu hmun theih nga nga tu n i i l i K i a v a a san av ngin khawn lam p wn en vel theih vek a ni a He mi ram hi i reh hle iv ngin s k i chu a l kal hma in k i ring i Mahse khaw thim hm i chu in a lo kal ta lo a Khu i chu a thim tan t a In ring em em chungin ka beng c'iu ka chhi vel ta a

Ka mit chuan engmah hmuh theihna tur a ni ta lo a Khaw thim atang chuan darkar chanve lek turah hian ka awmna chhak kawngah chuan sakei chu a lo khuh ta khul khul mai a Sial khuh ri nen a inang hle in ka hria a Ka inring ta sauh sauh mai a Amaherawh chu he sakei hi thlang lam atanga lokal ngei tura ka rin a ni a, mahsela ka chhak tlangah chuan kawn a awm a, chu mi lam atang chuan a lokal ta zawk si Hetiang hian sakei dang pawh a rinawm lo lam atanga lokal tlat hmang an awm zeuh zeuh reng a Chuvangin khua a ên lai a a lan theih chhung phei chuan mit len vel hi a tul fo reng a ni Fur khaw cheng a ni bawk a, a kal ri chu hre thei lo mah ila, saruang a ei ri chu ka hre ngei ang a, a ei har ta mang e ti a ka ngaihtuah lain tlangval ho chu meichher nen an lo kal ta teuh mai a Ka rilru in ka pa damloh lai a ni a, a na zual emaw a thi ta emaw anih ka ring a Mahse an lo thlen chuan an lo kal chhan ka zawt a, upa beng chhêt deuhin ka thu a hresual a "Tumah ka thawm ngaithla leh mi lam turin lo kal suh se" ti a ka chah kha, "Ka thawm ngaiin lo kal rawh se" tiin a hrilh chu lo niin pawi ka ti hle mai a Sakei chu kan hnawt hla ta bawk a, kei chuan a lokal leh tawh in ka ring lo a, ka haw ve ta mai a Sakei pa hian zên zawn kah hi a lawmawm vei nen ka hlawhchham leh ta chu pawi ka ti hle mai Zan dang a chan nawn leh chu ka awmna kha a lo hriat tawh chuan lo kal leh mahse a rawn en ru a, hun rei tak a mitin min en bawk a, bengin min ngaithla bawk a, min hmuh chuan a rûkin a relh bo leh daih thin si Chuvangin ka châng ta lo a ni

BUNG 32

VARENG SAKEI NUFA
(Mualcheng)

January ni 20, 1940 hian buh phur hawte'n sakei hnu leh se hnu inpawlh ramhnuai a an hmuh thu leh sial pawh in lamah an haw vek tih thu an rawn sawi a. Chaw tlem ka bawk a, sakei seh ruang zawng turin ka kal ta a. Upa Suakhliana ka rual chuan a kal ve a. Chu [illegible] sial [illegible] hmun chu kan va thleng a. He mi [illegible] atangin mel hnih leh a chanve [illegible] hla [illegible]. Sakei hnu chu tam tak kan hmu a, sakei pui leh a note hnute a ni a. A note pen [illegible] kal ho a, a chang chuan a hran theuhin an kal a. A ke phah hniak en ngun loh phei chuan a no hnu pawh a pui hnu angin a lang thei a. Ka Upa hruai nen chuan kan kal hrang ta a. Ani chuan lo fing dangah sakei hnu chu a chhui ta zel a. Kei chuan sakei hnu, a tukkhun lam hi chhui ila [illegible] sa ruangah chhui lut zawk in ka inring a, ka chhui hrang ta a. Sakei hnu chu ngawah a kalna ka hmu zel a, chu mi ngawah chuan ka chhui zel a. Ngaw chhung ruam zawlah chuan a sa seh ei bang chu ka hmu ta a. Upa Suakhliana chu ka zawng leh a. Ani chuan hla takah a lo chhui zel a, theih tawpa ringin ka au a. A tawpah chuan min hria a, a lo kal ta a. Thangtê siamna tur chu thing kung remchang a awm lo a. Thing tuai pakhat malte tiat lek ngil tha tak ding hi a awm a. Phulraw sei tak kan la a, chu thing atang chuan thing dang hla deuh a mi nen kan tawn ta a. Tin, chu mi thing tuai chhak deuh ah chuan raw hung khat hi a tlu

kar a awm a Chu mi raw tlu korte nen chuan kan tawn bet a, mi pakhat thut theihna tur chuan cho tin tin emaw feet 20 a sangah thangte kan siam thei hram a Thangte chhak lamah chuan hling khang hi a zam hnawk bawk a Kan thangu siamna chu sakei pawh lo lawn dawn mahse lo kalna remchang a awm loh avangin a thlamu in thlak hle nghe nghe a Chu thangte chu kan siam zawh chuan Upa Suakthuama chuan min hawn san ta a

Kei chu tlai dar 4 vêl atangin thutna tur hmunah chuan ka ţhu tin ta a He mi hmun hi ngaw n mahse a zau lo a, a vêl ziwng zawng chu chul f vek a ni a, chuvangin sakei chu a tawmna hla deu tur a nih avangin a hma berah thim dawnah a lo thleng thei chauhin ka ring a Ni chu a lo hniam hret hret a, ka awmna atang chuan khawchhak lam a Lungdar ram pang chuh lo chu lang thei dan a awm lo a Ni tlain thing a chim thlente chu k en zel a, ni chu tla thuai thuai se ka ti hle Mahse a kal pangngai tê lo chuan a kal chuang s lo a Khua chu a lo tlai tial tial a, Lungdar ram tlang thingte leh Ruhchhiah kham rangte chu a l sen tan ta niai a Hun chu a kal leh deuh a, n chu a tla ta a Ni a tlak pil hnu chuan ka hnua lam ngaw chu a thim hret hret a Ka chhak lamal chuan hnahthel ro chu a lo ri thla ta sung sun mu a, ngun takin chu ri chu ka lo en reng a Silai pawh ka lo inpeih diam a Sakei pakhat chu a lo lang ta ngei a, a hnungah pakhat dang lo lang leh a, chu mi hnungah chuan pahnih dang an lo lang leh ta thuai a A thim tawh avangin ka awmna aţang khan sakei an nih leh nih loh ka

la hr chiang thei lo a An t m a n g chuan chinghnia an ni t naw ka ti d uh a A i l k il hnai zel a, sakei an ni ve'k tin k i hi chiang ti a Ka rilru chuan thah tam theihna tha ber ngaih kah nge ni ang tih ki lo ngaihtuah a I a n tan theihna tha ber tur chu si pu h r hlu n hmasa ila, a no te m a in n i k si Ju a l ang a a thi ber ang ah l a n uh h M ih an pui ber chu ka zawn chho h'ngkh g buk phendah ch ian a kil hi ing a A d n t tin k awmna k ang vel a thing bulte u in a a di den a, ka thing lianna kungt p iw a u a hnim a a, thi g l te pawn in n a S n s a hun h a pui ber chu a l l ng t k k a ang cl u k ti a hnu a u a l lo thin t nk a ote ho chu in s u ng u in t t n k ht a a P kat ri v a l t a n a h t a hei a K a sii k i h n K u h si a p khawnvar chu n k zuk ti a A u a lng sar ber pakhat ch k h a n hle n a a pui chu a lang ve s lo a A p h r p u a n remchang d ng wm th in k rang si lo A no si eitute zing a lirgsir ber c u d r t a n t k h k a zuk tu n a, ka sil k h t pa t a K t vel lam chu mupui a ni a d ng lamah I thun kh ka ni a A ruihin silai u a puak a S lai a rik zawh veleh s uang thlang lam a thin ri a a vm a ka ding lamah phei zawi g a l n a awm a chhik lam a tl n a awm bawk a K a kawlph khawnvar kha silai ngha vrin a bu b a tiche a chuvang chu in ka hmet ng thei ta h uh lo mai a A lu chu k a berh thlawn a ka si m th a K a si m tha t leh hnu chuan an rawn ei leh ngei ng a, k k p len thin

ang a, a sa seh ei duh lo mahsela khawvarah kah theih turin ka hmu ngei ang tih ka rin avangin ka kih tak pawh kha luih ka zuk en lo a A thi der ang tih chauh ka ngaihtuah a Chu mi ka zuk en chuan a pui ho kha an ti ang a, an kal bo ang tih ka hlau a, ngiwi rengin ka awm ta zawk a A pui ber kha ka piah yard 30 vel a hlaah chuan ring takin a hûk ta a rei fe chu a hûk dum dum a Chu mi hnu chuan an lo kal ri leh rek chu ka hria a Se sa chu an ei leh thuai dawnin ka ring a Mahse an ei ti si lo a An pui ber thinrim chuan ka hnuaiah chuan min kal vêl min kal vel nun ka hria a Ka awmna kha thing lian deuh chu ni se mi rawn lawn khung a tum a ni mai thei Mahse thingtuai tê deuh a ni a, hmun dang atang a phulrua ka khamte kha sakei tan chuan rawn zawh chi a ni si lo Ka chhak lam awih pang atang chuan ka awmna chu zuan kai theih mai turin a hniam hle a A pui khan ka awmna kha a hre tawh tih a lang chiang a Mahse ka chhak lam awih pangah chuan hling khang bawn leh rau a irpawlh a, rawn zuan kuna a awm si lo Chu mi ang a sakei mi seh theih loh na hmun ralmuang takah chuan ngawi rengin ka thu a Ngaw hnuai chu hnim dang tel hlek lo chu nise, kâwlphe khawnvar pawh n a zawn hmuh theih ang Mahse zan thimah hnim tlêm tê zing a kawlphe khawnvar a thil zawn hi rin aiin a hmuh theih lohin ka hria a Chuvangin ka chhun êng duh lo a ni Chu tiang chuan zanlai thlengin sakei chu an ri an ri mai a An zanriah chaw chu a notê â deuh ber tal chuan a ei leh ka beisei vei nen ân la ei duh chuang ta lo fo mai a He sakei nufa rual hi khawvar thleng a an awm

Vareng sakei nufa

Kawlkulh sakei fing.

chuan ka la kip leh thei [illegible] tel a [illegible] tlusei ta zel a. An lo kal ka hmun [illegible] sikei [illegible] lo kal ta chu engzat nge [illegible] tuah lai a ka rilru a hlim [illegible] chu n thil a awm thei dawn [illegible] ka ti em em a.

Zan a rei tawh [illegible] a kan awm [illegible] a knam [illegible] Chuvangin [illegible] chuan ka awm [illegible] Si [illegible] pu [illegible] ka awm tia [illegible] ing a [illegible] lo [illegible] vel [illegible] Sik [illegible] hmawh chu a [illegible] ka lo mutklu [illegible] muthlu ka hin [illegible] ch [illegible] hiw [illegible] a [illegible] bul [illegible] Khua a vir dawn [illegible] pui chu [illegible] chu a [illegible] hre [illegible] a [illegible] sawt hle [illegible] ngai rengin [illegible] khua a nen [illegible] telh telh a, khua a [illegible] pawh ka lre [illegible] lo [illegible] an kal chhuak tan [illegible]

Khua a vir chuan [illegible] a, a lo thi der [illegible] phawi loin a tlu a lo [illegible] A [illegible] mu leh mupui luhna chu [illegible] hrup [illegible] mu tlang theakhat [illegible] thenkhatte bah zing [illegible] Tlangval lo kal hmasate nen chuan sakei chu [illegible] zawn ta a. Keite tia [illegible] lek a [illegible] avangin [illegible]

dang pawh kan pun duh lem lo a, hlim tak chuan kan zawn ho ta a Sakei pali lai lo kal zing pakhat chauh ka kap hlum erawh chu ka lawm em em lo A pui leh a no dangte pawh tun hnuah r'n an rawn seh leh hnuin a changtu hmel hmuh tumin thing lêr lam enna chang pawh an rawn hriat phih ka rin avangin sikei ka tifing belh chhah tur chu pawi ka ti hle a ni Amaher i whc iu ka rilru hla kha hlim takin ka sa tho a

EUNG 33

BUNGZUNG SAKEI

Ni 17 7 1940 hian ka hnathawh pangngai thaw' in Champhai ah ka zin a Falam kawng pengal chuan P W D hotu Supervisor ka va hmuak a Dil kawn I B kan lut a, chuta t ing chuan Hlaikhan I I chu ni 19 7 1940 ah kan lut a He Bungalow kai thlen hnu hian Bungzung khua mi pakhatin sakein sepui a seh tih thu a sawi a Chu thu chu ka hria veleh kan supervisor hnenah ka kal a, "Kapu Bung zung kiangah sikei sial sehtu a awm a, zanin al hian chan ka duh a, i phal chuan zing takah ka l thleng leh ang," ka ti a Ani chuan min lo remtih pui a Kei chu hmanhmawh takin ka in siam a Bungzung khuaah chuan ka chho ta a Khua mite thenkhat hnenah chuan sepui thihna hmun ka zawt a, min hrilhna lam pan chuan ka kal ta a Se ruang la tute chu an lo la awm a, a ruang awn na hmun pawh chu an ti pe zau hle mai a Chu vang chuan sakei pawh chuan a rawn ei ngam tawh

loin ka ring deuh a. Mahse mi thenkhatte chuan thing tuaite min sah sak a, kei chu ka thutna tur siamin thing kerah ka awm a. An thing tuai sih chu min rawn pe zel a, kei chuan ka lo tawn thin zel a. Khua a thim dawn tawh avangin ka hman-hmawh hle a. Chutianga khua a tlai chuan sakei chu kan bulah a lo awm ru reng duh thin tih ka hriatin khua a tlai ta mai chu pawi ka ti hle a. Khua te a chhia a, he mi hmun hi ram hla ni lo mahse a ram a rehin thingte pawh a mu in awm tawkin a pik si a. Bungalow atangin he mi hmun hi mel hnih leh a chanve a hla a ni a. Kei pawh in ka thangte chu ka siam zo ta a. Saruaing la tute chu hlim tak ang a haw tur leh haw haw zel turin ka hrilh a. Ka tih ang chuan a hmun atang chuan an ti a. Saruaing la tute zinga hnunnung ber chuan leipui fing pawh a la kal hman loin ka hria a, sakei chu a lo ri ta rawk rawk mai a. Saruaing chhakah chuan a ri chu tawpin ka hria a. A ei hma hle dawnin ka ring a, silai chu ka keu a ka lo inpeih diam a. Mahse sakei kal ri chu ka hre leh ta lawk si lo a, se lu chu a chah tain in dah a. Se lu pawh chu a ei si lo a, sakei chuan saruaing la tute hnu chu a chhui zui ve ta em ni ang tih te ka ngaihtuah a. A nih loh leh kan changte dawh lai khan kan bul hnaiah alo awm a, thing ker a ka tawng kha a hria ang a, ka awmna thing emaw kei mah emaw min en reng em ni ang tihte ka ngaihtuah a. Fimkhur takin chet pawh che duh loin vaihmite leh thosi ngalsang sehte pawh chu ka tuar ta fan fan a. July thla atang chuan lei lung a lo hnawng a, thosi leh vaihmite pawh a tam hun a ni thin a. Sakei chan hun hrehawm lai a ni fo thin. Chuti chuan

engmah rıva hre sı lo leh hmu sı lo chuan thosı seh chu ka tuar ta ngawt ngawt maı a Thla pawh a êng a, mahse chhûm a tam avangın eng tha tak chu a nı lo a Thla êngah chuan se ruang vel chu ngun takın ka bih reng a, ruah sur avangın thınghnahte a luh a Chung thing hnan huh chu thla ın a ên chuan sakeı mıt tle ang maı a de rê rê a tım maı a Sıkeı mıt dê emaw tı a ka en ngun hle laıın a dang de rê rê kha ı lo awm leh a A de rê rê ţhenkhat khan thım a kal zel avangın hlawhtu an neı a, a dê kha a reh leh zel a, lo de thar kha a awm ta zel bawk a Sakeı chuan thıng ler lam chu a rawn en ţhının ka rıng tlat a

De rê rête zıngah chuan sakeı mıt ınkawr hlat anga khat a thıl oê kha en ngun leh ıla a tha ang tıh ka ngaıhtuah ta a Chutichuan a phır a de thiang apıang chu a dang aıın ka en ngun bık ta a Zan dar rıat vêl turah chuan eng tle bık pahnıh ka hmu a Chu chu ka en reng laıın a reh ta a Sakeı mıt a nıın ka rıng a A thawm chu ka hre theı chuang sı lo A thawm ngaıthla leh a mıt tle en chuan ka thu leh ta reng maı a Mı seh tu an tam sı a, tlaı var a chan tum ka nı na a, ka tlaıvar peıh ang em tıhte ka ngaıhtuah a Mahse theıh tawp a hrehawm tuar zuı chu ka tum ta zawk a Ngun tak chuan leı chu ka en leh ta zel a Ka beng pawh pa chhı ngun a, sakeı kha a pa a nı a Ka sawı tawh angın sakeı pa ţhenkhat chu a rım a chhıat bık avangın a rımte hrıat tumın ka hnar ka lên bawk a Ka hnâr chuan rım eng mah a hre theı bık lo a Thlı lo kalna kha khaw thlang lam pang atangın a nı ber a, achang chuan chhım lam atangın a lo kal a Chuvangın sa ruang vêla sakeı rım chu thlıın

khaw chhak lam hawnin e ·aw hmar lam hawnin emaw a len dawn a a lan si avangin ka hnar leh ka ngaihvenna rilru chu ka cnaw h tir ta a

Zan hun chu a ral zel a sakei mit de chu ka hmu thei ta chuang lo . Vawi khat ka hmuh kha a nih ka ring hle Tun hma pawh in zan thla ergah cnaw zan thi g phul eng tikih chuin chawngh awn leh aisi d ng avang pawh n sakei thing lei en hir ng chu . mit tle k a hn u thin a Tin, a m tle e n w an hi ah p i vt c u in sakei pawhin min lo hmu chu g a va ti in a m a a th kha hmuh nawn leh tur n wh . w i ' h 'o hle thin Chu chu a kal b m i tlu a m He mi zan pawh hian a kal o t n n n k r n i Hrehawm ka tuar chu a i n n m n a, kawlphe kl wn r n l l l t kh k n l z a, ka chl uk a k l w t

BUNG 34

KAWLKULH SAKEI LING
(Muaicheng)

March ni 18, 19 m n sakei c l n tur a lo awm leh a, sakei k n k l th hriat lohin sakei pathum lai kan lo kawl a Hr ngchhunga bawng pui a seh a, a neitute'n ka ch n duh leh duh loh min zawt a Kei chuan ka ch ng ang tih thu ka lo hriattir a Ch wt ci a, ka in buatsaih zawh vek hnuin tlai lam dar 3 velah chuan ka kal ta a A neitute chuan bawng sa chu an rawn phur zut zut mai a, a lu chauh an dah tih an sawi a A sa

seh a pum a a awm hian sakei ka chang chhuak thei ber a Sakei pawh chu-tiangah chuan ka kap deuh berin ka hria a He nii tum hian a bawng iuang chu a puin a an dah ka beisei a, an lo dah lo t h ka hriat chuan ka lungawi lo deuh a, "Sakei chuan ran dang seh leh zet rawh se," ka ti a, inah ka lêt leh ti a Mihse kan in ki thlen hnuin rilru dang ka nei leh ta a, ka tawng pawh chu ka inchhir leh a Sakei hi an fing hlawm a, kei pawhin vawi tam tak ka chang hlawh chham tawh tih ka hriatin tih dan danglam tha zawk emaw, sakei tihbum theihna ka ngaihtuah a Chu mi lai chuan ka mu-mang thate chu ka hre chhuak leh ta nghal a Chuti chuan remchang tua ber tur chu ka ngaihtuah zo ta a Ka ngaihtuah dan chu heihi a ni -

Sa ruang kha mi dangin chang sela, kei chu sa ruang awm lohna hmun dangah sa ruang rawn ei tura sakei lo kalna ngei tur lamah a rûk a lo thut rûkna siam ila, sakei pawh lo kal sela thawm pawh a dim lo ang a, a fimkhur lo bawk ang a, chu chu a kah theihna tha ber niin ka ring ta a Tlangval kawtlai lêng thenkhat ka hmu a, "Sakei chan in duh em?" ka ti a "Duh e," an ti a Tlangval pathumte chuan silai an hawh a, kan kal tlang ta a Kawlkulh lui se bawng ruang awmna chu khua atangin mêl khat lek a hla a ni a Kan zuk thleng a, se bawng lu chu lui kawrah kan tawn a, hrui tha deuhin kan thlung tlat a A changtute awmna tur chu ka enpui a, thing lêr remchang a awm lo a Lui kawr sir ram lain pangah chuan chheng chhe awih ah mi pathum thutna tur chu ka siam pui a Kan siam zawh chuan sakei kalna chu ka va en vêl a, lui hnar lama a kalnate leh lui mawng

lim a a kalnat ... awm a ... A chhul ... chhun ...
chu a tam hle ... S ke ...
t'en bu ... pa'... ...
ngawpui awi ... lima ...
ngawah chu ... lui ...
chuan sa'... ch ...
dang ch ... rawi ...
a Lui kam vei ... ...
bul phen ... ...
chu ... ...
zawn lui ... ...
chu ... ...
hen nan ... ...
te ... a C ...
leh a ... ...
k ... ...
kar hi ... ...
ngaw hi ... ...
lek lek ... ...
a ni chhun ... k ...
chu a lo ... ...
chuan ... ...
chun ... ...
lo ling a chu ... ...
Khan ka ... ...
ka nl ... sak ... ...

(1) S ... ch' ...
Sai ... lung ...
(2) ... e ... n,
K ... r ...
(3) Lenru ... l ... lann,
K ... zu ... t ... r ... a ... kawlkei ...
(4) S ... ,

Chêng khaw zawl a nghawr dim e
(5) Kawlkei zia tial pui,
Lengi aiin run a lawi leh e

Heng hi ka rilru chuan a sa lawk a, a hlim hle a Chutia ka rilru a hlim hle lai chuan lui atangin ka sir vei lamah hnahthel ro a lo ri chho rek rek a Sakei emaw ka ti deuh a ka rilru a khêl phut a, ka lo inring a Sazu lo kal ri chu ang in ka hria a A lo kal zêl a ka thutna atang a hlam khat lek ah chuan min kal pel ta a Zan dar sarin vel chu a lo thleng a, lui mawng lamah chuan thing bungin lung a vaw ri bawl hi ka hria a Chu ri chu sakei in thing a rip bûk a, a pen leh hnuin lungah a invaw ri a ni ang tih ka ring a, ka lo hlim êm êm mai a Ka zawn thlinga lui a hnahthel chu a ri leh a chu mi hnu atang a ka awmna zawn a rawn thlen hun awm thleng chuan engmah a ri leh ta si lo a Ka rilru in sakei kal chak din leh a ri ka hriat atang a ka awmna zawn lungpui inkar hlatzia kha ka teh a Ka zawn lungpui pelh chuan kah a rem si lo a, lungpui a thlen hma pawhin a rem bawk si lo a Sakei chuan ka awmna zawn lung kha thleng ngei tur a ka hisap hnuin ka kawlphe khawnvar chu ka hin hmet êng ta ringawt mai a Lungpui chung chu ka han chhun êng a, engmah ka hmu lo a Lungpui chhak lam hnar lam chu ka chhun êng chho zêl a, engmah ka hmu bawk si lo Lungpui thlang lam lui mawng lam kha ka zuk ên leh a, chu lamah pawh chuan engmah ka hmu leh lo a Sava a nih si loh chuan min kal pêl hmanin ka ring si lo, mak ka ti êm em mai a Sakei ngei ni a ka rin avang chuan lui kawr zim tê chu ka kâwlphe khawnvar êng chuan vawi thum ka zawng

nawn a A vawi thu anaih cn a la sik i chu ki zuk hmu ta a, ka zawn lungpui king i hnaihthel dih teuhna hmun kha a lo kal pel tawn lam a ke hnung lam pawhin lungpui kha vird khat chauh turin a lo kal pel tawh a chu mi hmun a ing chuan ka kawlphe khawnvar eng kal vel chu a thlir a a ding ve reng chu a lo ni a Amaherawhchu ka awmna lam kha a mitin enna ching a hriat hir vangin kei pawhin sakei a ni tih ka lo hre lova lo hi a lo ni r Ka awmna lam a lo hawi vah a mi kawlphe khawnvar eng mit a en, en n mi r a n hhun ve a ka hre chiang ta a S k i chuan lungpui chung a a kal lam hnaihthel kan a i p a s l a lungpui yard khat chauh a hi a kal p lh pawnin a min hliahtu a awm chuang lo a chuan ch h'el lo a a ding cau sikei a ni tin ka hre l a ni A chuan chu lunih kann hnaih'n l tla kha a tam a a then a sen a, a then a dim a a var pawh in awm a Heng hnaihthel rawn chu thum .... sakei lawng chu a sen i va ... a mawlh a Chuvangin lawng chi ... awt ... hriat a harsa bik a ni A ... chuan tlemin hriat ... awl deuh a, dan narinin ... leh ... emaw che lo emaw pawn a ni s hriat a harsa bik Chuvang chuan pa ... pawhin 'Sakei a tna chuan dizai khat pawh a pa.n thei an lo ti a ni

Sakei Ukil ang ma ... fing ka bum tum chu ka bum fuh dawn lo emaw ka tia hnu chuan a mit khawnvarin mi rawn chhun eng ve ta a Kawlphe khawnvar nei ve ve inzawng chu rei lu tuk in hmu lo in kan awm thei lo a Anin mi rawn hmu a, kei pawhin chiang takin ka hmu bawk a Ka silai a kaw lehlam a mupui a leh lam a L G thun chuan

a rualin a dir tha [illegible] hin kap ti a Ka si[illegible] a rik hiu chuan ka [illegible]lphe khawnvar [illegible] (buh[illegible]) chu [illegible] paik nghawr kh n a tichc [illegible], a thun [illegible] [illegible] ta si a Chu[illegible]h [illegible] chuan sakei tlu tawp t[illegible] [illegible]hn a kiang a mau tuai hnah la nei meuh lo hi [illegible] [illegible]awn dulh thlu thawk [illegible], ka kiang chu a [illegible] vaw thuak a, mi vaw fuh thelh a Sakei mi [illegible] reng lai ka[illegible] ka nih avangin leh lei a thu mai [illegible] nih avang [illegible] wn zuan ta chaw ka ti a, ki [illegible] thel [illegible] a Ka k[illegible] mit ki heri nghet te t[illegible] [illegible], ka h[illegible] t ông leh chuan ka zuk chhun [illegible]ng a, ani chu a nuit hi[illegible]unah khan a t[illegible] let mai [illegible] a lo ni a V[illegible] kait [illegible] a, [illegible] khawnvar bawk chu a thi leh [illegible], [illegible] ka siam tha thei ta lo a Ka kiang a mau ro [illegible] [illegible] [illegible] bung lehlam [illegible] phel lo thelh tih lai chuan th[illegible]vil p[illegible] [illegible] bul a chhingtute khan "I kap hiu[illegible] em?" tun [illegible] r [illegible] au a 'Kap i lum e" tun ki lo chhang a An lo [illegible] thla a, ki meichhe r s[illegible]m lai chu ka chawi [illegible] an lo thlen chu ka nghak a Tlangval pathumte chuan, "Kan kap ve duh e," an tih avangin an kawlphe khawnvar chuan sakei chu chiang takin ka chhun [illegible] sak a Sakei pangti in mitin an hmuh fiah theih leh theih loh chhin ka duh bawk avangin kantir chu ka nghakhlel deuh a Anni chuan Sakei hing reng si chu, "Khawiah maw? ka hmu lo," an rawn ti ve a A thi hnu mit kh[illegible] a de rê rê a, chu chu ka kawh hmuh hnu chuan an hmu chiang ta a A hmasa ber chuan a han kap a, a thelh phiawt a A dang pahnihte chuan an kap ve leh a Chu mi zawhah chuan, "Khua a mite hrilh turin nang ni nge kal ang kei?" ka ti a "Kei ni le," an ti a Chulah chuan an chhuak chho a,

khua chu a hlat loh avangin an han ko ta chiam a Mi tam fe chuan an kohna hre mahse silai vawi tam tak ri kha an hriatin kan hlawhchham haw tur inhrosa thawm emaw an ti a Mahse a hre chiang thenkhatin kan hlawh tlin thu an sawi an hriat hnu chuan meichher chhuin mipui chu an lo tlan ta chum chum mai a

Kei chuan sakei ruang bulah chuan mei ka lo chhêm reng nghak a Mipui lo than chuan a zawnna an siam a, hlim takin an [illegible] huan an zawn hawng ta a He sakei h[illegible] a [illegible] ngi a lian a ni He [illegible] ka [illegible] kum [illegible] a ni Buin leh tur rem chang tak [illegible] ka duh hle mai a Mahse chu ti [illegible] bum [illegible] hnu remchang chu awm leh tlem lo hle mai a remchang a sakei kah tumna rilru chu ka la nei ta reng lo a Lei a ka lo chhinna leh sakei awmna h[illegible] feet 18 a hla a ni

BUNG 35

MUBU SAKEI NGHO SEI

(Mua[illegible]heng)

March ni 18, 1945 khan Kawlkulh lui ah chuan sakei nu chu ka [illegible] a March ni 20 1945 hian a nu sum hi vel tur leh a pi chal hian tak chu an la awm fo a A pa chal tak sa ei kham reihru tur chu buh phur a kal te'n an hmuh avangin March ni 29, 1945 ah kan zim a Mi pakhatin a kap thelh a A tlan chhuak chu kan chhui a, a thite kan hmuh loh avangin kan kir san ta a

Chu sakei chhuak kan khawk lam h[illegible] lui te

dung a zawh chho len tih mi pakhatin a sawi a Chu c'hu kan zim nawn leh a, a chhuak duh lo hle mai a Vau mau arep buk zingah chuan i tawm tlat mai a Kawr dungah chuan mi tam fe kin ting a A kip taelh tu k'hi chul faiah a ting leh a Mipui chuin an ûm chhuak zo ta mang lo a Lungte an lum khum a, a tawpah chuan a kip thelh tu hmaah chuan a tlan chhuak leh ta a Ani chuan a lo kap leh a, sakei chu huk dum dum leh i ka ing hu im chung chuan i tlan ta zuai zui mai a Kan in cuan hnu n a kap thelh leh a ni tih chu kan hre ta a kan kir zo ta a He sakei hian a rin seh kin hmu lo na a, seh a neih ka ring a Ka haw chho chuan ran thi zawngin vau chu ka hrût chho zel a Khua a tlu tak êm avangin in lam panin ka kal ngil ve ta a

Kan Upa pakhat chuan a bawngpui a bo a ni tih min hrilh a Kei chuan nizan a kan sakei zim hnu a ran thi ka zawnna leh ka zawn hma bakte ka lo hrilh a Ani chuan ka hmabakah chuan a va zawng a, ka kir sanna bul lawkah chuan a bawng thi chu a va hmu ta a Chu mi zan chuan ka va chang a, mahse zan dar riat velah tlangvalte'n thil ri an hre sual a Vêng lehlam a mi bawlhhlawh hal puak ri kha silai ri emaw an ti a, ka awmna bul thlengin an lo kal a, min rawn au ta mai a Mahse kei chuan ka chhang duh lo a Anni pawh chuan thil an hriat sual nun an ring a an lêt leh ta a Tlangval ho haw hnu chuan kei pawh dar chanve lek ka awm a, ka beidawng chu ka haw ve leh ta a Mahse ka hawn hnu chuan se bawng ruang chu sakei chuan a lo ei leh a, ka chang leh tur chuan kawmawlte ka keng a Sakei pahnih an nih avangin

pikhat kap mahila a dang pikhat a ghak ni chung thlivar ang tih ka rilru ... Chu hawng chu kawi tiah a awm a

Sairuang chung chu hrat bawn hnawk ... thah avangin a sa eitu chu a lu chiuh a lang thei dawn tih ka hria a Sakei chu a lu a kah ... a thih hlen loh pawhin luhai ... a ... a Chuvangin sakei lumah ... lu chu lo kan tlu ta ... a ... lem chu ... ating a feet khat vel ... Chuan ... a ... a ... a kawp a ... an sakei chu kap ... ngte hmawi tal ang ... sakei mutna tur ... a Chung ... lo turin hnah ka tawn ... Chu ... zawh chuan thingte ... feet ... chuan ka lawn chho ... hi tha hlein ka ang a ... chuan ni a tla lek lek ... na chu Lungdar ram ... kal leh ni se a lo thlen ... Chuvangin khua a lo ... lo fo a A hnuai lam hi ... in tawmna remchang ... Chuvangin chhum ah chuan sangnauce ... lo ... ei a Sanghar pakhat chu sakei ... a hl ... lian keisen emaw tlunpui ... ka hre ... ring taka hram tuar tuar chung chuan ka ... hnuin a lo thin chho a Ka awmna ... sang thing ... chuan a bawk ta reng mai Sanghar ... chu ka awmna ating a ... chiuh ... Sangharte pawhin ... hnim a mi chu an

hmu thei mang lo tih ka hriat phah a Kei chuan ki chung sir a sanghar chu chiang takin ngawpui thim ah ang chuan ka hmu rang a mahse chu sanghar chuan min hmu ve thei si lo Tichuan rei fe a awm hnuin a chhuk ta a, a hnuai a mi bawng sa eiti pawh chu a lo kal ta a Zan dar kua lai a nih pawhin sakei chu a lo la kal lo fo a Ka khawl ni chu ka mut a chhuak a, kawmawl thlep chungah chuan ka muhil ta a Ka thanharh chuan engti rei nge ka mut tih pawh ka hre lo a, mu chun chuan ka meng rih a Mahse dar khat hnuah chuan ka lo munil leh ta a, rei chu ka muhilin k ring lo a, ka harh leh a Tlêm chu ka han men leh na a ka muhil leh ta a Mu nangte pawh ka nei hial a

Chutia mumang nei hial a ka awm lai chua ngaw hnuai hnahthel ro chu a lo ui ta chûk chu mai a Ka muhil nghet vak lo a ni ang ka hr thuai a An ri ka hriat chuan hla deuh tak a la ni a An lo hnai ta deuh a, ka awmna thing bu chhak lam chu ka lo hawi a Bawng ruang chu k thlang lam kawr ruam a awm a ni a He sakei h a len êm avang leh a hma a vawi hnih lai kan zin naah pawh hûk leh ang huam chung a tlan thin a nih avangin sakei dang ain a kawlh ka ring a Tin, ka sa channa bul chhak lam atang chuan k ţhutna kha feet 13 lek a sang a ni si a Ka awmn lam a a lo kal hmasak chuan kei pawhin a sa ruan ei lai ain ka kap hnai thei zawk dawn tih ka hr bawk a. Sakei pahnih lo kal thawm chu ka lo ngaithla reng a Pakhat chuan ka lawnna bul chu rawn thleng thelh hian ka hria a Chutih lai chuan

sikei pi hin chuan bawng rung chu a ei ti ti hawr'a bawrn mai a Kei chuan ka hnung lam ka lo chhawn avangin mich leh a tul a ka mkt ta a Mahse ka thutna khi hrui bawn hnawk zing a nih avangin hrui thenkhat chu lei lam a thla te an awm a Sakei hmai zawng a thlite chu an nghing lo thei lo a Chu chu sakei khan a hmu a, a mitin ini rawn chhun a ka chu thlam lam khi a vin vir zawng eng lam a ka khan a lo dak chuan ini lo hmu a lo mi Kei chuan ka kawlphe khawnawa chu a ka zuk chhun eng a sakei chuan nan lo ei a mu A ka chu zau takin a ang phaw ma a a ho pawh chu ka mit a tawp em mi a ho sei tak a lu khel tu hnu ka a in a ngh chu a tlawn vu sungin ka zuk hmu a A chu a lansarh ber avangin leh a a lam si loh avangin ka silai chuan a ka tumin ka kap ti a Ka silai mu ena I G ka a Ahmu a ka rin lawk ang nge khan a tiu a nghing a Ka lo hnsipa a hn ih kha kah tumin ka tin reng a, mahse ka chik lu tul ang tih ka hlaulin a vang ka a thi ang tih ka rin avangin ka a nawn duh ta lo a tawp ah chuan zawi zawi in a h chuan a tal lu a thla a, a kal leh ta a Ka nawn lo inchhir thinrim chuan ngawpui chu ka pawng kah leh ta si a Ka rem hriat hmasak ka hnung ta lo chu tun inlengin ka inchhir a reh thei lo

A takah chuan a khuan sakei hl in chu in ûm ta a Mubu chul a kal tlang a Kawlkulh lui kamah chuan vawi thum lu a bawk a kawlkulh ral a Lungdar ram kawrteah chuan a thi far kan hmu

ta lo a Sakei hnu n'ui d ngte a lo tam bawk si a, kan ch'hui thei lo a, kan kir ta rih a A tlâkih chuan mi tlân deuh n a k n zawng leh a Lungdar rin kawr chung kha kan zawh chho a, a bawhin i kan hmu leh a Khua i thil ro si a a hnu chu kan hloh leh ta a Sakei hian pui chho zawhg a zawn chu a hlauhawm si a, kan kir san leh ta rih a

Champhai lamah ka bul ka fin san ta rih a Chawlh kar hnih lai ka tang bo a Chu mi zan ka hawn chuan chu sakei hian t k chu ka zawng chik leh ên n em ni a a Mi pili fel deuh leh ka mi rin deuh deuhte ka sawm leh a Sakei hliam kal chhohna lui hnar kha hmun thum laiah a pêng a chu mi pêng pakhatah chu i chhuk zawngin kan rin zawn thla ta a Mihsel i kan hmu lo a Kawlkulh lui thlengin kan zawh thl a, zawngte kan k p a Sakei kal lohna lam lui nêng kan zawh avangin a hnu pawh hmu hlek lo ni kan khaw lamah kan hawng leh ta a

He sakei hi kan zawn hnuhnun ber tum ah a kiang a zawngte kan kah avangin a awmna atang khan hmun dangah a kal sawn leh a lo ni tih tlai khaw hnuah ka hria a Chu mi a kal chhuak chu ramhnuai kawng ruh hnim zingah chuan Lungdar khua di phur nên an intawk a Sakei khibe chu a kal zawngin a uai dûr dûr a ni tih an sawi a, a thihna chu hriat a ni ta lo Min hrilh hma sela chu a ruang ka zawng ang a, ka la ngei ang A lo nung a nih pawhin a khabe hi tliak vek ngei tur a ni a, mi seh thei lo ang

BUNG 36

SERCHHIP RAM SAKEI

Serchhip khua hi A ... kar kawng pangngai inkar ... hna ka thawh vangin Aizawl chhungin ... Hun engemaw chhung chu ... Serchhip khaw ... chhungah kan ... Serchhip khaw ... Bukpui Inspection ... hi ka tlawh fo thin ... phei chu motor kawng ... turn ... khan Bukpui I B lehlam ... Serchhip khua a Mel ... bawngpa pakhat chu sakeiin ... a A ... ring khaw ... atangin mi l khat lek ...

Kum 1946 May thla ... ah chuan siruing ... chu ... siam turin ka k l ta a. Bawng ... sakeiin a eina hmunah ... Kawr te kam lehlam kalkawng ... chuan ... chu ka siam a. Kawr ... sake lo kalna tur ni a ka rin lam nen chuan a inep fel hle mai a. Sakei fing deuh chuan mi rawn hmu thei mai ka ring deuhva. Chuvangin chu ni lampang a thil ri leh hnim che vel chu ngun taka lo ... tulin ka hria a. Sakei chu knaw en lain lo kal ta se ... kah phakna tur hi a ni a. Heng khuaah te hi chu-

an sakei an ching ve ngai lova, sakei chu lo kil mahse a fimkhur vak lovang tih ka ngaihtuah a

Rei fe che hlek lo leh ngawi renga ka thut lai chuin khua a lo tlai tial tial a Ni tlak dawnah chuan ka awmna ral lehlam lamah khan hnahthel ri rek hi ka hria a Ka beng leh ka mit chuan a ngaihven ngun hle a, mahse engmah ka hmu thei si lo Sakei fing chu mihring tluk a ni a Fimkhur taka a lo kal chu hnim pawn a tiche duh lo viau mai a Ri rek kha sakei tihrik a nih ngei chu ka ring si a Mitmu kham khawpin ka lo en a Hnahthel ri riai riai chu ka hre leh thin a, mahse a ri a zawi hle si a, a rikna lai ber awm pawh ka hre thei si lo Tichuan ni chu a tla liam ta a, sakei ri thawm ni awm deuh pawh ka hre ta lova A thu ta reng em ni a ring tih chu ka ngaihtuah a Khua chu a lo thim ta hial a Sakei riva thawm ngaihthlak tih loh chu tih tur dang a awm ta lova, ka mit chu ka chawlhtir ta hrih a

Zanriah ei kham hi u, leng len hun vêlah chuan ka hnung lim tlang kawng lamah chuan ri deuh hlak hlikin vawi khat chu ka hria a Sakei takso thing ri hi ang deuhvin ka hria a Ral lehlam atang khan min hmu deuh ang a, ka thlanglam ngaw hnuai a kawr chu a rawn zawh ang a, ka hnunglam atangin mi rawn en fiah ru dawn nia ka ring a Che hlek lova awm chu tul berin ka hria a Vawi khat chu a thil rah rik ni awm tak chu ka hre leh a Min la hmu lo a nih chuan tlang kawng lam atangin saruang chu a pan dawn a nih hi tiin ka ngaihtuah a Mahsela darkar hnih emaw lai lung tum ang mai a che hlek lova ka awm hnu chuan a sa ei thawm ri chu a la awm lo fova Sakei chuan

min hmu ang a r im dangah a ka bo ti nun k i ing tawh a Chutia k i beidawn t iwh hnu chu in s u u ing ei rik thawm chu k a l i t i i A n a rin loh iv ing in sakei note deuh a n i k i ing a K i sil i ulh-bun phir vei lam chu l i h in k iuv i tun hm i a k i tih fo thin angin silai m iwng hinchhpein i kh i k iu zawnga a rik loh n in a dinglam k i h in k iu h chu in a hinchhpein i kh i a lo intu per thei a k i silai chu a puak dur ti i i i Sil l lau z n chu in ram lam p ngi sen uk deuh zu no chho z iwk hi k i hn u hm in i I u i iwnglam chu a d in pakh it t in thl i z iuh hi l i h mu b iwk i I i m i v i e lam i tl in thl i chu sil i i k i t i i i i deuh va, sakei note ngei nun k i r i i Mupun k i hu k ip ta a k i sil i rik veleh a eleul a hul i ui a lo ni reng mai a Kei chu in k i h in kev i kawng chu a lo chhuak a H ni iwmn i hi k i thut na thing tang kh in hl im l v l i l l i i m i Sakei note chu ni sela k i k ip tuh khei p v in k i ring lova, ui hi a v indu u hle m i Hi chu l i k il san ta a, a neitu k i t n thlengin a k l il i thi ta a In etirga n el kh t lu i h i i i mnu u ih zan reh a siru ing ei tur a lo k il l i i m ik hle

BUNG 27

N VANLAIPHAI CHAMPHAI INKAR KAWNG (Loch's Trace) MEL 30 NA A KEITE

January ni 6,1947 ni hian Champhai lam p inn ka zin chhuak a Thelret ng iw ih chuan kh iwhar takin ka kal a He ngawah hi in a ch ing ch ingin keite kut hruakn i ka hmu thin a Amah pawh a

han lo viau mai a He mi ka zin tum hian he keitê hian kawng lai atangin kawng hnuai lam a thil ri hriat a nei a, kawng thlang lam chu a lo en reng a, kawng tan zawngin a lo ding zan mai a Ka zuk hmuh veleh chuan mi la hmu lo tih ka hria a Ding chungin ka silai chuan ka tin a, a biang veilam mi chhawn a, a biang tak chu ka tum a, ka kap ta a Kawngah chuan che hlek loin a bawk ta zan mai a Ka zuk thleng thla a, ka silai chuan a lu ah ka vua a, a lu ruh chu a sawm vek ma a He mi ka vuak na chhan hi chu a lu hai vanga che lo a nih takin ka ti a ni, Pâmtûl nghalchang hliam silai ulhbun ngul lam a ka vuak kha a na êm a, kha mi hrereng khan ka vuak a ni

He keitê hi a hmui atanga a mei hmawr thleng chuan feet nga lei a chanve a sei a ri

BUNG 38

PILER RAM SAKEI.

Pilêr khuaah hian a chang changin sakeiin ran vulh a seh ve thin a He khua hian Tuichang lui a hnaih hle nachungin sakei nghal a lo kal khat hle in a lang a A kianga khaw hnai deuh Khawlailung leh Mualchêng te ai chuan ran a hmn deuh bikin a lang a Kum 1947,Sept a ka rin tum chuan sakei nghal deuh an kawl ve lai a ni a Bawng pakhat a seh a, a sa pawh a lo ei rei deuh tawh avangin sakei hian a ei nawn leh duh ka ring chiah lo chung chuan chhan tho chu ka tum ta a A ei nawn leh duh tak hlauhvin, tih thu ah a chhang tumin ka kal ta a Thing lêr sang te, lei atanga hlam nga lai a sângah thut-

na chu ka siam a Pi[illegible] Khua atanga [illegible] ni a He khua hi Aizawl leh N Vanlaiphai inkar PWD kawng mel 67 kiang a a pan [illegible] chu [illegible] peng a Pêng atang hian khua chu [illegible] a hla a ni

He khaw kiangah hian [illegible] Upa deuh te chuan hmanlai [illegible] ka ring -

"Pi'êr thlan a [illegible]
Va tin [illegible]
Rih sawl [illegible] kan sa thin a ni [illegible] lovin sakei chu ka [illegible] Khua [illegible] a, sakei lo chhuah hun a thin [illegible] beng chu la chhia ngun [illegible] hmuh ieng ieng kawi a lo [illegible] hang thar deu'a te chu sakei a nih [illegible] ngun takin ka en zel [illegible] thing a tawnin a ngaw khup [illegible] thim rang hle a K [illegible] a thin [illegible] ka mit ka chawlh tir , ka b [illegible] ri hlek a awm [illegible] thing tang tla ri hlek te chu ngun takin k [illegible] thung a

Khaw thim atanga [illegible] chan [illegible] thil ri rek hi ka hria a Chu ri rek chu ngun taka ka ngaihthlak zui lai chuan thil tiritu ri [illegible] ka hnar a rawn ur ta a A ri hi chu tluirpui rim ngei a ni tih ka hre nghal a Tun hma [illegible] emaw, kaisen emaw, thlan pui emaw an lo [illegible] hmasak chuan sakei ka la chang chhuak ve ngai love hemi zan pawh hian a tir atang khan ka chang chhuakin ka inring lova Sap thenkhat India ram

a sakei chàng t'nn tute erıwh chuan sakei lo kal hma ın sa tênau dangte hıan an rawn ei hmasa tih te an sawı a Hemı avang hıan sakei chu tun tum hıan ka ın beıseitır ve deuh a He tlumpuı hıan i ei rui ta hle maı a Sakei a lo kal dawn tawh lo a nı ang tıh ka rın avangın ka kawlphe khawnvar chuan ka zuk chhun êng ta a Tlumpuı chuan alo ei ngang ngang maı a, mınute khat emaw hnu ah chuan a lo hawı chhova, a mıt chu a tle pap maı a Sıruıng sır thımah chuın a va kal a, ka kawl-phe khawnvàr chu ka tıthım a, a thım vêleh a rawn ei leh thuaı a Ka zuk chhun êng leh a, rei lo te ah thım lam chu a pan leh a Eng chu a zah deuh hle maı a Chu'ıang chuan vawı thum laı ka en hnuın sakei chan chhuah ka ınrıng ta ngang lova tlaıvar a hrehawm thın nen ka haw ta maı a Sa-ruang rımchhe tawh tak kıanga sakei chan chu tho-sı pawh a tam duh bık a Han thut tlaıvar ngat pheı hı chuan ınchhır deuh chang te pawh ka neı hıal thın a nı Mahse mı hlawhtlıngte pawh hıan vawı tam tak hrehawm tuarın an lo awm thın a nı tıh hı ka ınhnem lungawına a nı

BUNG 39

LALVUNGA HMUN SAKEI
(Bawktlang)

Lalvunga hmun hı Bàwktlàng ram chhung a awm a nı a. Hmanlaı a mı hmıngthang Lalvunga, Lal leh hmêlţha hmıngthang Lıanchıa te lo khawsak tawhna a nı a N. vanlaıphaı aţangın hmar chhak

deuh hlek mel li leh furlong li zawn chho a ni a March ni 6, 1948 ni hian ka bawngpui he mi phûl a tla chu sakeiin a seh a Ka beal tang hawng chuan ka hriat veleh chan tumin ka kal ta a Ka thin a ur deuh bawk avangin tlaivar tumin ka tawk a Ni tlak hma deuh chuan thangtlah chuan ka tlu a He mi hmun hi khaw hmun nuam tak a ni a a vêlte pawh phûl hnim tawi te te leh thing chinfahte, hlaite leh thingsi ite a ni a ngaw ti lo lehnih mai a ni a A chin hi pawn hi sang tak tak sea level atang a feet 4500 lai a sang a ni a

Heta ka sa chu tum hi a ka ... thih san notê chu ka khawngaih ... thu ka rilru a awn ... hmun nuam tak a lo ... ngaihtuah a A hnu ... lui an tih hi a avan a ... an hmu tih ka hriatin sa hlu tak tak ... an lo chênna a ni tawh tih ka ... hun lai atang chuan si tam zawkte ... ram sa thenkhat sakhite, savawm ... tê chauh an awm tih ka ngaihtuah a Chung ... sa ei thin tu sakei leh ... tak an boral zo ta bawk a Sakeite pawh chuan ram sa ei ture an lo hm ... ngaihtuah chhuah chuan ka ... pawh chuan heng hmun leh ram nuam mawi takah hian a lo hruai tu a pui duhawm tak tikte pawh chu a chan ve tawhin ka ring a Ka bawngpui a seh tum pawh hian a nu emaw, ama unaute nen emaw a sa dang hlim tak a an lo ei tawh laite chu a hre ve ngeiin ka ring a Chu ka sakei chan ka ranvulh ang deuhin ka ngaihtuah ta a A chên

na phûl nı lum aına nuam tak leh nı sat hle lai pawh a thıng chang hmun hnuai vawt reih rawih a an bawh zên zawnnate chu a nı tıh ka ngaıhtuahın sakei khawmır takın bawng a seh cıu pawı ka tı ta lo hle maı a Sakei lo kal leh beisei a ka changte chu ka haw leh mai en nı ang tıhte ka ngaıhtuah a Mahse chutıang a lung lêng leh khawhar tak a hun hluıte ka ngaıhtuah laı chuan khaw chhak lam ka han hawı a Lêntlang dum pawl ruıhte leh Lurh leh Tan tlangte chu ka han en chuan nı tla tur sen buang thêng thawng leh ngaw dum pawl raıhte chuan tlang zawng zawngte, thıngte leh hnımte, ram bawm tute leh ram sate leh savaıte, khawıvah par tlan laı te, van sang a vamûr chaw zawng a an thlawk velte, thereng thıngzar leh a hnah a hram chıte chuan keı mah pawh chu chıbaı mın bûk nıın ka hrıa a Khaw thlang lam chu ka zuk hawı thla leh thung a, van sang a nı a awm laı kha chuan a sa vung vung a, a sat êm avangın en ngam pawh a nı lo hıal a, bıh ruk san te pawh a tul hıal a nı Tunah erawh chuan nunnêm mawı takın a nı fang ngei pawh chu a sen dul ta raıh mai a Nı hmêl duhawm tak mual lıam tur êng mawı tak banın chıbaı mın bûk mı hmer laı a chhûm tlêm teın a hlıah bal thep ṭhawp pheı chu ka huaın zuk haı kıan theıh nı se ka duh a "A sen rıaı e, zamual a lıam e," (Elrı-at zaı a nı) tıın ka rılruın hla a sa a

Tıchuan nıte nên chuan chıbaı kan ınbûk zo a, a lıam ta a Thım chuan mı rawn tuam chhah ve leh ta tıal tıal a Leıhrıkte, khuangbaıte, vabakte leh bâkte an lo hlım tan ve thung a

"Lênkâwl thımın thıl nung an chıar nghıan e,
Chıngpırinu'n zan thım a awı e,

Lal remruatin zan thim a awi e, "tih hla chu ka siam chawpin ka rilruin a sa leh ta thung a. Sakei chu ka chang na a kaw lo thim thlengin sakei pawh chu ka ngaihtuah lam rih lo a hawn zai pawh chu ka rêl lêm lo bawk a. Zan dar 10 lai thleng chuan sazu thawm lo chu engmah lai a kal thawm ri hriat tur a awm lo a. Tichuan sa'ei chu engto ta mang lo in a tir a ka thinlim khi chu a reh der ta mai a. Amaherawhchu thlavâ tan a ka kal khi ka hre reng a, [illegible] ka tun ta tho a.

He mi hmun hi zo ram thengthaw tak leh tha [illegible] sik lai a vur tanna [illegible] chuan a vawt sawt hle ta nia [illegible] zo thli fim a tleh heuh heuh [illegible] ka kutte chu [illegible] lo khawng ta deuh thun mai [illegible] dawn ta a, sakei khawhar [illegible] hnun phûl nuam tak chu a rawn fang ta a. "Kulrut kulrut," tiin a lo hram a. [illegible] reng a. He mi zan hian ka khawhar ka lunglen vang emaw ni sakei lo hrin pawh chu a lunglêng zai angin ka hre ta tlat ni a. Ka [illegible] chhim lam Lalvunga tuikhur [illegible] tlang dung phul nâm chu a rawn fang thleng ta niin ka hria a "Kulrut, kulrut, kulrut" a rawn ti leh a. Chu sakei chuan ka bawng lu pawh chu rawn ei ta tch rêng mahsela ka kap duh ang nge kap duh lo ang tih ka ngaihtuah hial ka ring a. Mut pawh chhuak hlek lo chuan khua chu a lo var ta a. Kei pawh chu ka chhuk a, ka haw ta vang vang mai a.

He mi tum hian thian hlui hmelhriatte ka va kawm zan kha nian ka inhria a. Ni mual hiam tur hian a hnuai a thil tinreng, hun hlui leh thli

hluite leh thil awm laite chibai a bâk a, lei lunglênа a chhung a thil nung leh nung lote pawhin an buk thin nun a lang

Ka naupin lai atangin ka lo upat deuh thleng hian ka savi awh vuak hlum tawhte leh ka sakhi kah hlum hnu pathum chungaia chuan ka duh a ka tih ngei ni mahse ka ran kao hlum angin ka khawngaih avangin ka tuir hle a Ka savi awh vasir p'hei chu ka phelh a, ki thlah a, a thian nen an thlawk dûn ti daih mai a Thangthlêng a ka awh ka vuakhlum tawh si paknat chungah phei chuan kum 10 mi ka nih laiin ki mittui a t'a n lti a Tin, ka zin vah vêlte leh chhun lai a ka sakei chang khawharte leh ni tlak dawn leh thim hlim vel a ki awm khawhar tunte, tl ing s n i ka hiwivel te hian pathian thil siamnte hian a siamtu duh zawng ang a Amah tilawm leh keini mi hringte pawh tihlim tur a siam ngei a ni a ka hriat avangin heng hlate hi ka siam a Ka sakei chang hi vawi 5 lai chu chhun dâr 1 te, dar 2 leh dar 3 ah te ka chang tan tawh ṭhin a, chung ki khawhar hun a ka siamte chu an ni –

(1) Fûr khaw thiangah sang parah chuang ila,
Hawi vêl ila tlâng tin a lang e, a lang e,
tlâng tin a lang e, a lang e

(2) Tlâng tin mawitu thing tin an hring nghial e,
Sâng thing par vul nên mual an mawi e,
Siamtu fakin Lal tan an mawi e

(3) Pârtin tlantu vahkhuai an vi vi e,
Phêngphe lêng leh sirva te'n tlan e,
An mawi mang e chawltui an ngai lo

(4) Fang zêl ila tlâng tinah zing zinin,

Khaw zo awitu lel thang an kiuve
Kiu ral ralin siamtu an awi e

(5) Chung lêng thu va huiva te'n zu vawrin,
Chung mu vanlai lenthiam kaw lek e,
Siamtu fakin lên thiam an zai e

(6) Berhvate leh va tin an zu thiam e,
Chung pualhring leh kawlngo an leng e,
Thla chin buaiin Lal lung a [illegible] e

(7) Lenkawl thimin chil nung an chiar nghilh an e,
Chingpirinu'n zan thiam a awi e
Van Lal tinin zan thiam a awi e

(8) Tlai khawvarin lenkawl a eng rin e
Bawh ar zaiin leng zawng an [illegible] ve
Lal remruat in zing tiin an awi e

(9) Hre thiam loten Lal ruat hre tum ulh,
Thil tin a siam a lung duh zawngin
A siamte chu in van Lal an fak e

(10) Hun hlui muril liam hmanlai hun thlir la,
Haleluia Lal faktu an ni e,
Lal Davida n a sawm a ni e

(11) Khuanu leng awi ti impui chhum zing chuai e,
Thlang tiang kawrvai puan ang in var e,
Cham rei lovin a zam ral ta e

(12) Thlang lênkawlah tlai ni a liam ruai e,
Thlangtin sakhmel dar tui an iang e,
An sen riai e zamual an liam e

BUNG 40

SAZUK NGAW SAKEL
(Bawktlang)

Bâwktlang Mêlvêng hmun hi bawng vulh nan tha hlein ka hria a, mahse sakei a lo kal zing hle mai a August ni 21,1948 hian ka bawngpui tha tak chu a bo leh ta a Bawktlâng Mêlvêng Upa chuan a bawng sakeiin a seh thu leh ka bawngpui pawh an hmu'h zaw i lo'h thu mi rawn hrilh a A bawng chu sakei chuan a seh hlum ringawt a, a sa chu a ei si lo Mualchêng atang chuan ka bawng zawng turin ka kal chho ta a Tunhma a ka lo hriat thin dân angin Bawktlang Mêlvêng Upa bawng ruang aṭanga furlong khat chhungah chuan ka hmu ta a. Sakei chuan ka bawng sa chu a lo ei tam tawh hle a, amah pawh a uih tawh hle Ka bawng ruang awmna chung vêl ram chu kang lo a ni a, phûl hnim zingah chuan fah thing pakhat a ding a Chu mi zârah chuan ṭhangtê ka dawh a, tlai dar li leh a chanve velah chuan sakei châng turin ka kal chho ta a Bâwktlang khua aṭangin a hnaihna lai berah furlong li lek a hla a ni a. Tlaivâr a chân ka tum vangin tuiûm tan bun chu zun bûr atan ka keng a

Ruah sûr hlim chhawng a ni a, khua a lo tlai chuan a vawt hma hle Lalvunga hmun ang bawka zo ram a nih avangin thosite a awm lo a, thli fîm chu a tleh heuh heuh a Ni chu a lo tla ta a, khua chu hnai hle mahse a hmun hi mual let liam a nih avangin a reh hle mai a Sakei tawmna tur erawh chu Lalvunga hmun liam chhuah lam pang ram reh tak hmun a ni a Ni a lo tlak hnu chuan khuate

a dur bawk a, a thim ta thuai a Ka awmna rel Lalvunga hmun pang kang faite pawh chu a lang thei ta lo a Khua a thim tak tlat hnu chuan Lalvunga hmun tlangah chuan sakhi a hnk ta pap pip mai a Sakhi chuan sakei lo kal tur thawm emaw a rim emaw a hria a nih ka ring a Chu mi hmun leh kan bawng ruang inkar chu furlong hnih chauh a hla a ni a Sakhi lo hûk tang chuan sakei chu lo kal zêl turin ka rilru chuan a hisap a A ching a thil ri ngaithla vêl a minute hnihte dang rih turin ka ruat a Ka awmna atanga hlim 25 vel a hla ka thlanglam pangah chuan sarzûk lui a awm a Chumi lui a thlen dawn chuan tlem chu tlu rih turin ka ruat a Hetih hun lai hian ka zun a chhuak hle tawh a, mahse sakei chu lo thleng dawn tawh a ka rilruin a hisap tlat avangin ka che duh lo tlat a Sarzûk lui chu a rawn kan tawh ang tihte ka ngaih ruat zêl a Ka bawng ruang thlang lawkah chuan beng chhi vêl rihin ka ring leh a Ka zun chhuak chu ka cheh lek lek tawh si a, ini chuan a rawn ei ri mai dawn tawhin ka ring si, ka zun chu ka ip ta tang tang a Mahse ka zun chhuak lu tuk chu ka tuar zo ta ngang lo a, ka bul a zun bûrah chuan ka zung ta a Ka zun bûr ke■ kha a te deuh a, a hma in vawikhat ka lo zung tawh si a, ka zun zawh vek chuan leng dawnin ka hre ta lo a ka han ip leh ta rih a A chhuak chu a la reh si lo a, ka han zung nawn leh chu ka tihsual palh a, ka zun chuan bûr chhung chu a khawh ri ta a Chu tak chu sakei chuan a hriain ka ring a, ka han ip leh a, mahse ka zun chanve tur pawh ka la zung chhuak thing si lo a, ka zung nawn leh ta a Ka zun bûr a leng lo chu a far a, lei a hnahthel ro chu a zuktlak ri ta a, ka

îp leh a Chuta tang chuan ka zun chhuak chu la reh lo fo nachungin ka îp hlen ta a

Tichuan ngaih tha tawh lo chung chuan ka chang lui leh ta a Zan dar 12 vêl a tling tawhin ka ring a, chu mi lai chuan thli a lo thaw ta hle mai a, thli vawt chuan ka zun chu a tichhuak leh zual ta a. Ka zun bûrah chuan a leng tawh si lo a, a nih nih ni teh se tiin ka zung ta chiam mai a Ka zun zawh hnu chuan darkar hnih lai tur chu che lo chuan ka awm a Mahse sakei lo kal hun thin kha a pêl tawhin ka hria a Ka thu laklawh a, khawvar dawn-ah ka chhuk a, ka hawng ta a

Khawvar hnuin tlangval pakhatin a han en a, sakei hnu chuan ka bawng ruang chu a rawn pan ngei a A chhui zêl a, bawng ruang atanga hlam 10 a hlaah chuan sakei chu a ding a, a lo kalna lam ah chuan a lêt leh ta tih thu mi rawn hrilh a He tlangval hian sakei chuan ka zung lai kha a hria ang a, keimah pawh min hmu nain a ring Sakei hian thilri dangte chu a hre êm êm a Thil dang nghing si lo a thing buk chête a hmuh chuan mit la lo a ngawi reng leh ngun taka en reng a ching a ni He mi zana ka tifuh lo chu pawi ka ti hle a Sakei kah tum hi keimah lo pawh khaw danga mite pawh an awm ve ta a Mihring thiltih theih-na leh fin dan hrechiang sakei an tam ve telh telh a Chuvangin sakei chu tun hma lam ain an fing sawt hle a, kah pawh a har ta deuh deuh a ni Kawlkulh lui a ka bum angin a lo kalna ngei tur a lo lam bunna remchâng hi a awm thei lo hle a Sakei thar mihring thil tih theihna leh finna la hre lo, ram sa seh a ei thinte khan mihring ran vulh rawn seh ve sela, hmuh remchân a awlsam deuh ang

Ram sa a seh hlum tawh a rawn ei nawn leh tur ang rilru kha a rawn pu ang a, saruang hnaiah mit leh beng chhiin rei tak tak a awm ve lo ang Chutiang bawkin thang leh kar tepawh kam ila an ngampa bik a ni

BUNG 41

RUANTLANG KHUA A SAKEI
(Champhai kiang)

Sakei hi ka rin ai in a lo tam a Pakhat emaw kan kawl a kan inhriat hian a chang chuan pahnih te emaw pathumte emaw kan kawl a ni thin No neite phei chu a changin a no nen palite kan lo kawl duh viau mai a Ka bial fan lain mi khuate pawhin an sial emaw, bawng emaw, sakawr emaw a seh thute min lo hrilh thin a Amaherawh chu ka awm lai kher chuan saruang chan tur a awm remchang thei lo viau mai a

June ni 14,1948 ni hian Champhai bial Loch's Trace ka fan tumin sakei seh sakawr ruang Champhai atanga mêl 4 leh furlong 6 ah ka hmu a Chu chu ka chang a Keima silai ka ken loh avangin mi silai ka hawh a He mi zan hian khua a chên avangin nihliap kengin ka kal ta a Hriangpui awn kâk kâr feet 12 a sangah thutna ka siam a Zan dâr riat vêlah chuan nihliap khum chungin ka lo muthlu ta a Thla pawh chhûm karah a chângin a êng a Ka mutthlûk lai takin sakei chu a lo kal chu lo niin Ani chuan nihliap khum a thing zar thim a ka thu kha min lo hmu a, mi rawn en fiah

a lo ni a Mi hriat chian hnu chuan a hmanhmawh avangin zawitê a chhuk leh mai lovin lei atanga feet nga vêl a sang thingawn chung atang chuan a sir hmá lam a tlang pang pan chuan a zuang thut a, chu mi zuang turin ka awmna thing awn lian fê tehkual a feet thum vêla lian chu a leng vak mai a Ka mutthluk lai chuan ka lawnna thing chu na sa takin a nghing a, kei chu ka thangharh ta thuai a Sakeiin mi lawn khung ta emaw ka ti a Kei chuan chu thing nasa taka nghing thei chu sakei hian a sawi nghin nge ni ang, lír a nghing phut em ni ang tiin ka in ngaihtuah a Ka awmna thangtê ah chuan khawvar thlengin ka thu ta tho a Khaw-vâr hnu a ka han en chian chuan ka mutthlûk lai takin sakei chu a lo kal a, ani chuan nihliap khum chung a thingzar thim a ka thu kha min lo hmu a, mi rawn en fiah ru a, mi hriat chian hnu chuan a hmanhmawh avangin zawitê a chhuk leh mai lovin lei atanga feet nga vêl thing awn chung atang chuan a zuang thut a, chu mi a zuang turin ka awmna thing lian fê tehkual a feet 3 vêl a lian chu a leng vak avangin a nghing a lo ni tih ka hre ta a He mi ka hriat chian theih dan chu a tin hnu leh a zuanna lei a a hniak atangin a hriat theih a Ka ṭhutna chiah kha feet 6 chauhvin a lo thleng lo a ni He mi hmun hi kham deuh leh chheng chhe awih deuh tak lai a ni a Ruah a sûr avangin lei-te a nêmin a nâl si a. Ka tlaivar thu khawng leh ṭuhai avangin chu mi awih pangah chuan ka tleng ka tleng mai a, a hrehawm hle mai Mahse sakei chân tur remchang hi ka tawng fuh thei lo êm a, chuvangin a zan leh ni 15.6 1948 ah chuan ka châng awn leh a Mahse he mi zan chuan ka mut a

chhuak hma lehzual a Zan hmasiah khan ka lo men rei tawh avangin haw leh mai ila a tni ang e tiin dar 9 vêlah ka haw ta mai a Champhai hmun chu ka sa channa atang khan mel 4 leh furlong 6 a hla a ni a Far fim chu meichher itan ka keng a, chu chu ka chhi ta a Zan hmasa a ka chhang haw lam ai chuan ka kal thei lo leh zual a, ke dap ka rahte kha a tleng a ka hnung lamah feet 6 lai a hla a ka tawlh kir chhingtc a awm a Ka meichher lah chu ka tlahkna lamah ka nawr mit leh thin Chutiang chuan ka meichher chu vawi thum ka nawr mit a Nakinah chuan sawrkar lam han Bulam kawng chu ka chhuak hram a Champhai zawl phei a ka kal lai chuan ruah tuia te a sur reng a Thlamah minute 10 emaw ka chawl a ka kal leh hu lumhan a nal si a, ka petek fo mai a Zan dar 11 velah chuan Champhai chu ka thleng ta a

He mi tuma ka sakei chang hi ka hlawhchhamna ni mahse ka ziak duhna chhan chu hei hi a ni Sakei thenkhat chuan fimkhur takin kan awmna thingte kha mi entiah tumin a lo lawn ve thin dawn a ni tih ka hriat phah a Tin, thing kha lawn nuam tak a nih phei chuan thing kha tinghing lovin lei a kal angin zawi tein a lo kal thei a ni tih hriat a tul bawk a He sakei hi a pa a ni a Zukchal leh zukpuite chu a hmiak lan dan atanga hriat hran theih ang bawkin sakei pawh a hriat hran theih a

BUNG 42

KHAWLAILUNG SAKEI.

Ni 3 7.1950 ni hian Mualchêng atangin khaw thlang lam bial fang turin ka chhuak-a Varhva lui kam Chêkawn Inspection Bungalow hnuaiah chuan sakei hnu ka hmu a, kei chu Khawlailung lam panin ka kal a Sakei hnu chu Khawlailung lam atanga lo kal a ni a A hnu ţhenkhatte chu Khawlailung lam pante a awm bawk a Ngun takin ka en zel a, sakei pahnih hnu niin ka hria a Ka kal zel a, Aizawl leh N Vanlaiphai inkar PWD kawng mêl 73 leh furlong 3 na hruaiah chuan Khawlailung khua a mite ka tâwk a Anni chu sakei seh bawng ruang lak tum an lo ni a Chu bawng ruang awmna chu kawng atang a yard 25 lek a hlaah a awm a Sakei lo kal leh tur channa a remchang emaw tia en turin ka zuk kal thla a Thing hniam deuh feet 13 vêla sangah chuan ţhangtê ka dawh ta a. Bâwng sa dang chu an la vek a, a lu chauh an dah a, chu chu ka thlung bet a. Khawlailung khua chu va thleng lovin ţhangtê ah chuan ţhut nghal ka tum avangin ţhelrêt kawr leh chaw tlêm tê mi rawn pe turin tlangvâlte chu ka hrilh a. Ka thil chahte chu chawhnu dâr 3 velah min rawn pe a, kei chu ngawi rengin ka ţhu tan ta a.

He mi ni hian ruah a sûr a sûr avangin kalkawngah mihring kal an awm lo a, a reh hle mai a Chuvangin sakei chuan a rawn ei leh thuai ang tih ka ring deuh a. Dârkâr chanve zet ka thut hnu chuan ka dinglam sir chhak deuh, ka thutna atanga hlam 15 leka hlaah chuan hnahthel zingah tui khawh-

thla ri ang a ri sar sar hi ka hria a Chu chu tuihawk luang ri emaw ka ti a mahse ngawi rengin ka lo en reng a Mahse tuihawk lo luang ri a ni lo a a ri chu a reh leh thuai a Sakei zung ri a ni tih ka hre ta a Kei pawh chu ka zun a chhuak ve hle mai a, ka zun bûrih chuan fimkhur takin ka zun ve a Sakei chan tluv ir tumin emaw zinlai thleng a chan dawn chuan zun bûr hi ka keng zel thin a Chuti lo chuan sakei kan bul a a lo awm tuk teng laia ka zun chuan sakei khi a rul na a kal leh duh thin a ni Tichuan ruih enu ar sin sing r ng a, khaw thim dawn hnuah chuan sakei ei u a zung ri leh ta tir tai a Kei pawh chu ruih a sur lo avang leh a vawh deuh avangin ka zun a lo chhuak leh ta viau mai a Zun bûrah chuan ka zung ve leh a Ka awmna atang chuan lung thi a seh sakei chu kah phak hi a ni a Sawn taka ka en pawhin sakei leh ka awmna inkar chu hrui bawnin a khih that avangin a lang tnei lova Rei lo te chuan chuan khua a lo thim a, ka awmna inang kha a hmu sa si a, che chang ngam lovin ka thu that a Thosi e pawh an lo tam tan ta a, ka chhak lawkah chuan sakei chu a awm reng tawh si, sakei chu ka nghak hlel êm em mai a Bawng sa ruing la tute khan a vêl an ti pe zau em a an lokal ngam ta lo a nih ka ring a Mahse bcidawng lo chuan ka nghak zel a Zan dar 7 vel rik hunah pawh chuan an la lo kal hnai duh ta lo fo mai a Sakei firg thenkhat chuan a sa ei ruang kha mihringin an lakin a ke emaw a lu emaw an dah chuan sakei thang silai kar emaw a changtu mihring emaw a awm an ring ve thin a Khaw thim hma deuhin sa ruang hmuh phak atang khan a rawn en ru a, kal hnai leh duh

tawh lo in a kal bo san zawk thin a Chutiang chuan sakei awmna atang chuan he sebâwng lu hi a lang thei nun ka ring deuh a Mahse sakeite khi an awmna ngaiah khan an awm rei hle si a, kei pawh chuan ka nghak fan fan reng a Zan dar 9 vel a lo ni a, ka thelrêt kawr hak kha ka thangtu ṭhutnaah khan a then a lo inphah a, chu miah chuan tui a tling chu lo nun Chu tui tling chu ka hre si lova, ka thutna hnuai lam atanga thli vawtin min rawn chhêm khan ka mawng lam a vawh sawt êm avangin ka ṭhelrêt kawr hak hmawr lam chu thui beh ka tum a, ka han inher rem hret tur chuan tui lo tling ṭeuh chu ka tibaw ta tur tur mai a Dai tla pangngai aun a danglam hle t h sakei chuan a lo hria a Chu mi atanga minute 5 emaw chinah chuan sakei pakhat chu ram lam hawiin a kal a, thingtuai awih pang a awm chu a su nghing a, dai chu a tla ri tuar a Ka sa chante chu an fing hle tih ka hre thei a, pakhat chu an lo kalna lamah chuan a lêt leh ta a

Pakhat chu a la awm ang chu tih ringin ka thu nghet leh rih a, Thâwm chu ka ngaithla reng a, mahse engmah riva a awm thei chuang lo a, ringhlel tak chung chuan ka nghak leh rih a Engvanga rawn ei duh lawk lo nge ni ang tiin ka ngaihtuah a. Tui tling far thla rik vang kha ni berin ka hre ta a Thang lêr atanga ṭhil tla thla emaw thing lêr nghing emaw kan hmuh chuan mihring pawhin a tinghingtu emaw thil titla tu emaw kha awmin kan ring a kan en ṭhin Sakei pawhin chutiang rilru chu a pu ve a ni Tichuan awm rei chu ka tan hrehawm mai ni dawn a ka hriat avangin ka thutna atang chuan ka chhuk a, Khawlailung khuaah

chuan ka lut chho ve ta a. Hlawhtlinna ni lo mah se sakei fin zia heti tang hian a lan avangin ka ziak tel a ni.

BUNG 43
BUKPUI SAKEI

Kum 1951 July thla ah Bûkpui Inspection Bungalow ah ka kal a. Bukpui hi chhim ihthlâng leh sur-chhip khaw inkar ah a awm a. Hei hi ram hi tun hma atangin ngaw dui khup mai a ni a, a ram a nuam a. Bûkpui I B ah hian chawkidar pawh awm puitu dang nei lovin amah chauhvin a awm thin. Bungalow kiangah chuan thelret kung lian pui pui hi a awm kil up a. Chowkidar leh a chhungte tan a khawhar thlak duh hle. Lamlian (P W D bridle path) a hnathawktute an bun hi u chuan tun hma a mel 48 dawna zawn Saitual ram lep tlak lam pang ramhnuai ah chuan vahrit te zawng pahin ka fang a. Sakei hnu thar tak hi ka hmu ta a. Ram ruam pik deuh lai a awm a, chutah chuan sakei chu a tawmin ka ring a. Chumi chung lam tlang dung raw hmun thelh mual bi 'kah chuan lo thu ila sakei chu a lo chhuak mai in ka ring deuhvin. Darkar khat dawn lai chu ka thu a. Chumi hnu chuan Bûkpui lam hawiin tlak lam pang zelah chuan ka phei a, chawkidar bawng therkhat pawh ka hmu a. Mahse bungalow lam ah hawng pahin sava zawng chuan ka kal zêl a. Sava pawh kah tur hmu lo chuan ka kal zêl a, bungalow ka thleng phei ta a. Chawkidar chuan nizan ah a bawng notê pakhat a lo hawng ve lo tih a sawi a. Khaw thim thlengin a zawng a, a hmu zo lova. A tûkah chuan ngam tlakte sawm

in a bâwng no chu zawn an tum leh a Kei erawh chuan Mêlvênghote hnathawhna lamah tel ve leh ki tum a Chawkidar hnenah chuan a bawng notê sakeiin a seh a nih chuan a kalpuina hnu chhui lova rawn lêt san thuai turin ka chah a

Kawng hnathawkho zing a ka kal chu zan hma sa a sakei hnu ka lo hmuh tawh avangin khalam ah khan chawkidar bâwng notê chu ka zawng hawng ve ta a Bungalow ka han thleng a Chowkidar chuan a bâwng notê chu sakeiin a lo seh a, sakeiin a eina hmun thlengin an chhui a, saruang awmna chu tlângsâm pik tak hnuin sakei chingtu lawnna tur thing awm lohna lai a nih avanga an hnuhsawn thu min lo hrilh a Saruang zawng tute kha hmun hnih ah an inthen a, an inthen hmain sakei hnu chhui zui loh tur ka tih kha an inhrilh loh vanga hnûk sawn an nih thu min hrilh a Pawi ka ti hle mai a

Mahse ka hovin kan zuk kal ta thova Thangtê dawhna túr thing kan pu a, a tawnna hruite in atangin kân keng a Bawng ruang an dahna hmun ami chu a zawng hmutute inah an lo haw hnuin sakei chuan a lo pu lêt leh a Tlangsam hmun pik tak hnuaiah chuan kan chhui ta a Tlangvâl pakhat chu hnim pikte sat zeuh zeuh turin ka hmasak tir a Sakeiin tlangsâm ro a tihrik chu ka hre ta a Tlangvâl kal hmasa khan sakei tukkhhm kha a hmu hman thuak a, inchhung dung chen lekah chuan bawng ruang sakei kalsan tak chu kan hmu ta a Helai hi tlângsâm hmun leh hnim dang vangin a pik phim mup mai a, chuta han châng mai turin a chan na tur thangtê dawhna tur thing a awm si lo A

hmasa a an dahna hi u a i c'a'i l-'i tum i k i zawn kir leh ta a, hruaiin thing bu'h kan tawn lat tlat a A kiang thingah chu a thinga kan dawh a kan dawh velch kei chuan l a ch ang ta nghal a Ka kalpuite kha thawm nei al a hiaw thuai turin ka hrilh a, a chhan cnu si' a kha hna te ka a thawm hriat theihna turah a la awn reng tih ka hria a, mihring an haw ta tih a hriat theih nan thawm a nei chunga haw turin ka hrilh a ni Chutiang chuan an haw ta a

He hawng ruam l s l ... chhun ni vawi hnih ngawt ... rawn en leh tawh lovin ... ta a Tlu ... lo hlc mai a July thla ruah ... tawng chuan khaw thim l ... tik mu a lo sur chiam mai a S k ... bo a nih si loh chu n ... sir ... lawn ah chuan a lo kalin ka ring a Hun reilo te chu ka inring leh ta rin mai a Chutu chung chuan khua chu a lo thim ta a Khua a thim hna chuan Sailam lam atang chuan ruah leh thlipui nasa tak a lo ri leh ta hum hum mai a Nihliap ka keng a, ruah a sûr reh hma chuan sikei chu a lo kal ka ing tih ka ring a Ruah leh thlipui chu nasa takin a lo thleng ta a, nihliap hnuaiah chuan ka thu ping ta chal chal mai a Ni dangah pawh ruahsur hun sa-kei a lo kal ngai loh avangin a sur chhung chu hah-chawlh nan ka hmang ta a Ruah a tam em avang in ka kawr zawng zawng pawh chu a hnawng huh chur thei hial a Tichuan ruahsûr tampui chu a lo han ta deuhva, thing hnaha dai far ri tluah tluahte pawh chu a reh deuh thap a A kal bo loh chuan

a lo kal duh hun tur nun ka hria a, rai lo deuh chu ka inring leh ta a Mahse ka bei a dawng ta hle a Chutih lai chuan hla deuh aṭangin ruah a lo sûr leh chiam dawn nun ka hmu a. Hrehawm taka tlaivâr a tul dawnin ka hria a, ka chhuk a, zarlai vêlah chuan Bungalow lam pan chuan ka haw ta a

Ka hawn chhohna kawng chu ngawpui lei dûp nêm pûr mai hi a ni a, ka rah khi a tleuva ka tawlh thlu zawt zawt mai a, a changin ka tleng thûl a, ka hmai chuan lei chu a si êm lova A tûkah chuan sakei hnu chu lamlian ah Chhingchhip lam hawiin a lo kal daih mai a Saruang kha vawi khat chauh lûk sawn chu ni sela, mi dang hawn hnuin lo chang ta ila, ni sâng tak a ala an ni lam sakei chu a kah theih dawn a nih chu

BUNG 44

MAUTAM HMUN HNUAI A SAKEI.
(Mualcheng ram)

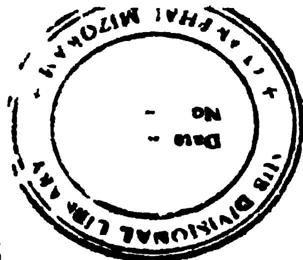
Ni 17 7 1952 hian sakeiin Mualchêng ram Mautam hmun hnuai kan tihah chuan sial a rawn seh a Mualchêng khua aṭangin mautam hmun hi mêl 2 leh furlong 2 a hla a ni a. Sakei fing sawt hle mahse mihring ranvulh a seh chuan thah tumna nilru chu ka la nei reng a A bumna remchâng tak hi a awm thei ṭhin lo a. He mi tum a a sa sehna chhakah hian saker fing chuan tlâng kawng lam daih nimah se tlaiah chuan beng rawn chhit nan leh hawi vêl nan a rawn hmang mai awm mang e, tin ka ngaih tuah a Mahse ruah sûr chungin se ruang chhak

hmawng thing ıwnah chuan thırgte kan lo dawh tawh a, he sakei bum theihna tur a ka rınih chuan thutna kan sıam leh dawn chuan thing mar deuh leh lawn har deuhte an ni a Tnangte tur thingtuaı te pawh a vêlah a v... s avangin kan si... ta lo a Hmawngah chuan Bıakt'uaı ga nen kan thu dun ta a Kan thutna hı feet 20 a sang a ni ... pakhat lo kal ve chu bengchheng zel tur leh haw ... a ıu zel turın kan hril'h a Kan nıl'h ... chu ... in ... panın a au hawng t... zel a

Mual a ham hnu ... lo ... chu ka rınna takan chuan ral tleng ... hmun ... atangın a lo ... chuan fur-long khat laı a h... ... thing pı-thum ding phenah ... a ka' ... Chu mı thing ding lo bum nan thı a k... ... chuan a awm ta reng ... Kami chuan a lo kal zêl ang a, ka zawnah chuan a lo chhuk ang a kan bul a a kal laı chu hnaı takah kan kap dawn emaw kan tı a kan lo nghak reng a A lo kaı laı hı... ruah sur a bang a, nı pawh reı lo deuh chu a lo lang a Mahse khawdurın a hlıah leh ta a Kan sakeı nghah lah chu kan ral chhıkah chuan a thu reng maı a Khua chu a tlaı tawh tawh a, chutıa ınrıng reng chang chuan khuaın mın thım nnan ta a Zan thımah chuan kan awmna bulah lo kal ngeı tur a nı a Mahse a kal rı kan hrıat kher loh chuan mın pêl thla ang a, se ruang chu a zuk eı hunah chauh kan kap theı dawn a Tıchuan khua chu a thım ta tlat maı a Zan dar sarıh vel hnu lamah chuan kawrte bul a sava chu zawıteın hmuh neı nı awm takın ar tık ang deuhın a hram rı reıh reıh a

Mahse sakei kal ri chu kan hre chuang si lo a, kan thut ngai chuan kan ṭhu reng a Sakei pawh chu kan hriat lohin kan hnuaiah chuan a lo thu ru reng a Ka sawi tawh ang khan kan awmna chu a sang lem lo a Kan thutna atanga sakei min hmuh theih na tur emaw min lo hriat theina tur emaw thil tla ri emaw thil tla emaw leh kan che nghing hlek emaw vang a ni thei, sakei chu hriat lawk lohin vawi leh khatah kan ṭhutna hnuai atang chuan ram lam hawiin a zuang ta thut a, kawrtê chu a zuang kai a Chu mi a zuang ri tih chauh loh chu ri nawn dang pawh kan hre lo a, a reh ta vang vang mai a Keini pahnih chuan a awmna awm a kan rin hnim zîngte chu kan kâwlphe khawnvarin kan han chhun êng a Kan zawng kan zawng a, silai pawh kap mai thei turin kau sain a hmehperna kan khawih reng a A mit dê kan hmuh veleh kah kan tum a, kan hmu thei ta chuang lova A tawpah chuan ka silai chu ka hmet puak a, sakei chu awm lo ang vang vangin a reh a A relhru ta nge hnim zingah chuan a thu reng zawk em ni tih hriat a harsa si a, kan beidawng tih ngaihna hre lo chu kan hawng ta a

He mi tum a kan chhak ral leh lam a thing ding pathum zing a thangtê ka lo siam lo chu pawi ka ti hle mai a Ka rin kha dik mahse ka rin ang a ka tih loh avangin phêngphehlepa khua a tlai ta a ni.

BUNG 45

VARHVA LUI SAKEI HUK LEH RUM HMANG
(Mualcheng)

May 13, 1959 hian ka fapate pathum Laldula, Keihâwla leh Saihrângate chu leilet hna thawkin Varhva lui kam a thlâmah an riak a Thlam chu varhva lui aţangin hlam 15 vêla hla a ni a An riah zân hian sakeiin zan khuain a rawn rûm khum a Sakei chu kah theih tur chuan thlam bulah a lo kal ngam lêm bik lo va He mi hun lai vêl hian he sakei hian ran seh chu a nei lo nain a kal vêl ruai ruai thin a Achangin Lungchhuan ram lam khiang zawl tlângah a hûk vak vak thin a Khua a lo thimin varhva lui kam leilet lo zawl leh vau vêlah te a hûk a Mualchêng ram lam a bûnghuai ramah a lawn chho thin a Achângin zan zawnin varhva lui hi a kan thin a, achâng leh ni khat dan ahte a kal thin Hetia sakei a vei fo avang hian zan lo thleng leh tur ni 31 5 59 tlai lamah chuan khiangzawl tlangah sakei chu a hûk leh ta rum rum mai a He mi zan hian ka fate pahnih chu thlâmah an riak leh a Zanriah ei kham chuan kafa te hi tleirâwl mai an la nih avangin an hlau ang tih ka ring deuh a, ka zuk kal ve a Zan dâr 7 leh dar 8 inkâr vêl awmah ka thleng thla a Thlâmah chuan kan awm ho va, kan thlâm châr varhva lui ralah chuan a hûk leh ta dur dur mai a He mi zan hian ka silai leh Lêng Lal silai ulhbun phir kan awmpui a Engtia tih nge ţha ang tih ka ngaihtuah a

Thla de tur chu a-ang ni rial a Ka rilru a ka remruat dan chu Laldula'n Lêng Lal silai chu keng in rawn hnawt sela Kin awmna zawn thlam kha saikeilian rawn rawlthu tak a rawh pêl thla tawh a Lui mawng lama sakei leh sa dang pawh an kaina thin sa khan hmawng li suar tukkhumah chuan a lo kai ang a, a tui dai lai a hmuh theih ang a, ka lo kap thlu der mahna tih chu ka ngaihtuah dan a ni a. He mi suar tukkhumah hian saza pawh chunghnia in a rawn ûm lai Keihawla'n a kap thlu tawh a Ka rem ruat ang chuan ka silai ka pu a Keihawla chu ka aia a mit a var deuh ka rin avangin ka ki-anga lo thu ve turin ka hruai a Kan pahnih chuan hmawng li suar tukkhum a sakei lo kal lai chang tur chuan leiah kan lo thu a. Kan thu fel zet tih ah chuan Laldula chuan saphaw a vui a, silai a in chhawp a, a rawn ûm ta a Thlam thlangah rei fe thawm a neih hnuin kan thutna zawn chu sakei chuan a rawn thlen ka beisei a, ka lo inring hle mai a. Sakei hian ri lo a kalte a thiam avangin Keihawla chuan ngun taka lo en turin ka hrilh a, kei pawhin ka lo en ngun hle a. Rei fe hnuah chuan a lo kal dawn ta lo a ni ang tih ka rin avang in thlâm panin kan haw ta a Kan pathumin thlam ah chuan khawiahnge sakei kha a kal tak ang tih kan han sawi khawm a. Laldula chuan, "Tun lawk ah pawh a la rum asin," a ti a Chutia a la rûm chuan rawn hnawt leh sela, kan channa ngaiah chang leh ula thain ka ring a, Ka fapa paupang zawk nen chuan kan channa ngaiah kan zuk chang leh a. Kan thutna lei atang chuan sakei lo kalna ngei tur khan kha hlam 10 vel tur a hla a ni a. Kan thut na leh sakei awmna hmun chu furlong khat vêla

hla a ni a, Laldûla chuan sapmaw vaw ri chung chuan a rawn hnawt leh a, sakei chu lo kal sela a lo thleng tawh ang tih hi a rin hnu minute 5 vel kan nghak leh a. Chutih hnu thleng pawh a a lo la kal loh avang hcuan thlam lam panin kan haw leh ta a. Sakei hûk dan chu kal chungin kan zir zel a, thlam chu kan thleng a. Kan hun in hmuh khawm chu in Laldula chuan, "Nichin lawk pawh khan a lo rum" a ti leh ta chu a. Sakei awmna lamah vei kil ila kan hmu thei dawn si lova, amah lam in lo hmu hmasa ang a kan lo ip thei dawn si lo Indiah deuh tak a hual tur chuan kan thlam thamsi. Kan chhiki Zopui Melvengah thlam a nei vete chu kan hun koh leh min rawn pui duh si lo. Nimin tengin awn ila, kan thlam hnuai a kan bawk thliin hi a rawn seh dawn chuan kan kap mai tur a ni tih kan ngaihtuah a. Tichuan ngawi rengin kan mu ta a. Sakei pawh chu a hûk ta bawk lo a. Khawvar thleng in a thawm hriat tur a awm ta lo a.

A tuk zingah chuan a rumna hmun chu kan va en a. Thlam atang a lang theiah chuan a thutna hmun ka hmu a. Zanah khan kan vapa khawnvarin chhun ila a hmuh thei ang e tih thu kan sawi chuan ka fate chuan, "Pik zing ami chu a lang thei lo vang," an ti a. Kei pawh chuan a dik chu ka ring a. Hmuh theih laiah a thu a ni tih chu hria ila thlang lam varhva lui kam atang chuan a kam lehlam zawl ami chu kah phak a ni a. He sakei hian min lo hmu reng a, keini chuan kan lo hmu ve lo a lo ni a. Kan bawng pahnih thlunte pawh chu a lo hmu reng in a rinawm. Bawng a beisei avangin hnawh kal a harsa pawh a ni thei e.

A zân leh ah chuan zan hmasa a a kalna chhak

ah, kà chhak a Lênglûta vauah khiangzawl lam pan in varhva lui a kân leh a. He lai a kânna bul lawk ah hian a hma lawkin meichher chhiin ka kal a. He mi hmun atang a furlong khatah hian ka thlâm a awm a, ka thlâm ka thleng chauh a, a hûk leh ta rum rum si a. Mahse vawi hnih chauh a hrâm hnuin a reh hlen ta a. A tûk zîngah a hnu ka han en a, a kal pahin a hûk a lo ni a, a thutna hnu pawh ka hmu lo. Zan hmasa a kan zinnaah chuan a lo kal ngam ta lo a, a hêl deuh hret a ni Kum 1960 atangin tun thlengin Mualchêng khaw bulah sakeiin ran a seh ta lo va, motor kawngte a lo chhuak ta bawk a, motor kal ngun vang a nih ka ring.

BUNG 46

SAKEI SUAL LEH FING PATHUMTE.

Zopui Mêlvêngah pasaltha leh silai kah thiam tak Zosailova a awm a March thla 1945 ah chuan hetiang hian mi rawn hrilh a -

"Sakei fing tak leh sual tak pathum kan kawl a, lo inring rawh. He sakei pathum hian vantlang kawng kiangah pawh ran seh sela, mihringin saruang awmna hmun chu an hriat loh chuan a sa an ei zo zel a. Tin, ran ruang kha an rawn ei leh ringin lo chang ila an rawn ei leh duh si lova Ran ruang kha en dek dekin a vêlte pawh ti danglam lo mah ila an rawn ei leh duh tawh ngai lova," tiin. Tin, vawi khat pawh he sakei rual hian bâwng a seh a, bâwng ruang sakeiin an hnuhna chu râwl nen Zosâilova chuan a chhui a Bâwng ruang awmna a

thleng thelh tawh tih ah chuan sakei pahnih chu in a sir dung leh vei lam atang chuan rawl nen rum chungin Zosailova chu an rawn bei a Chutih la chuan sakei pathumna chu in bawng rua ing chu a lo ei a Zosailova chu hmanhmawh tak leh chak takin kawng lam panin a lêt leh a, tlang kawng a chhuak ta a In lam panin a kal ta vang vang a Mi dangte sawmin an zuk en leh a mahse mi tam deuhte chu sakeite chuan in lo hriawk leh duh si lova An ran seh an la eipui ir hma si chuan in ni pahnih khat lek tan chu in chhuh sak pawn tum chi a ni lovang tih thute a rawn sawi a Sakei sual rawl nena dai vel leh kawng a kal hunting chu pasal ţhate pawhin an hlau ve duh vang a

Hmanah kum 1901 02 kum in Kingzawng khaw dung seiah pawh sakei sual a upa ni tlak dawn ating a kawng zawh chung a ang tak tak a hahum hming an kawl a Vawk leh kel tam tak an seh tawh a A thangte an kama an tihlum thei lawk lova Chun hun lai chuan sipai pakhat Vanlaipuia ami a hming Sakaptheia an tih mai huaisen tak a awm a Sakei hliam pawh amahin a chhui a a kaphlum thuai a ni," an ti a Chu mi tan chuan Kingzawng khaw dung sei dai bula kawng sirah sakei nupa kawng zawh channan thangte an dawh sak a Sakapthei a chu an kova, a thiante ner an chang ta a Tienuan tlaiah chuan an channa atanga hla vak lo Bunghuai ram a tlang dungah chuan sakei pahnih chu an hram ta chiam mai a Khua chu an rawn pan zel dawn tih pawh an hria a "Mahse sakei lo thlen hmain an tlan hawn san a ni," an ti a Ramhnuai ngaw dur khupah zan thim reh tak a sakei hnîk hi min tih tum lo pawh ni se a rawl hi a ngaihnawm

duh lo hle rêng a ni

He zopui sakei pathum hi khawthlang lam Tuichâng lui dung atanga lo chho niin an ring a Mi hring tih fin tawh an niin a lang a Keima tih fin te pawh an nih ka ring hial a A chhan chu kum 1940 ah Mualchêng ram Varêng chul a sial seh tu sakei ka châng a, sakei nu a note pathum hruai zinga pakhat ka kahhlumte nufa kha niin ka ring a Bung 32 a 'Varêng sakei nufa' tih thupui hmanga ziak kha chhiar leh la Khatah khan a pui thinur pawh a hrâm nasa hle a Khawvar dawr thlengin min vêl min vêl a A notê te pawh keite lian pawl tiat an nih kha Kum 1945 ah chuan a notê la dam te pawh kha keichal lian tak an ni tawh ang An pui khan thingkung hran atanga thingdang a thangtê dawh chu ni lo ila, min rawn lawn khung ngeiin a rinawm a Ni dang a ka channa ang a thing kung pakhat a awm chu ni ila kan in bei buai ngei ang Zosailova sawi ang ngeiin kan khaw vêl a sate leh bâwng no an rawn seh ta ngei a Mahse sakei puitling pathumte chuan an ei zo zêl a Ni 15 3 1945 zan hian Mausen leh Mubu ramah sial leh bâwng chul ram a riakte sakeiin an rawn zawng ang tih ka ring a Zanriah ei khamah chuan ka kal ta a Mausen chul a se rual riak ho bawhna sir chhim lamah dârkâr khat vêl tur a rei ka ṭhut hnuah a lai lam ka pan a Rei fe ka ṭhut hnuin chhak lamah ka ṭhu leh a Se rual ho riahna hmar lamah dârkâr khat emaw ka ṭhut leh hnuin se rual bawh na hnuai lam lui kam lamah ka ṭhu leh a Hun engemaw chen ka mit leh beng ka chhi a, engmah riva hriat tur an awm lova Buh bul kâr a sazu rirek leh chhimbuk hrâm chauh lo chu hriat tur a awm

lo a Sakei sual pathumte hian Mubu chul ramah sebawng riak an awm chuan a seh ang tih ringin chu lam chu zawi têir ka pan a India chhim lam ah mihring seh thin sakei kaptu hmingthang tak Kenneth Anderson-a chuan lui kam lungpui chung ah sakei sual changin zanah a thu a, zanlaiah sakei lo kal chuan a rawn pan a, a lo kip thlu der a ni tih ka ngaihtuah a Kei pawhin lungpui chungah a langsar turah lo thu ila, sakei sual pathumte hi 'n min rawn pan ngam chuan ka lo kaphlum ve thei mahna tiin dirkar khat ka thu a Riva a awm loh avangin sial leh bawng chul ... in hini na a nih beisein ka thlu ... kawi chuan sihu vawi khat ka kap a In ... ah chuan sakei hmun beisein zawi ... changin ka ding thul a, eng ... riva hre lovin ... dar sawm vêlah in ka thleng ta a He ... an sial leh bawng an seh lov ...

Ni 18 3 1945 zan hian ni ... 3 45 ... bawng riahna lamah sakei ka zawn ... Hrangchhunga bawngpui pakh... mai a Hemi tum a ka kahhlum tak tha hi Bung 34 ah 'Kawlkulh sakei firg' tih thupui hmanga kan sawi tawh kha a ni a Heta ka kah khi sakei fing leh sual tak pathumte zinga mi ngei niin ka hria a

A dang pahnihte chu ka engto zui leh ta zel a Ni 30 3 1945 ah sakei lian tak leh sakei pangngai chuan ran an rawn seh leh chu ka chang leh a He mi tuma ka sakei kah thu hi Bung 35 ah 'Mubu sake ngho sei' tih thupui a hmangin kan sawi tak kha chhiar leh la He sakei hi sakei fing leh sual pathum zinga mi bawk kha a ni a Pathum zinga pahnih chu an thi ta a A dang pakhat a la awm

cheuva

He sakei pathumna thi bang khawhar tak chuan chul kawng a rawn zawh leh a Ran a seh hrih loh avangin saruang chan tur a awm lova Mahsela Mubu ram tlangdung ah ka chang leh a, thla pawh a êng hle mai a A kalkawng kal lai a kah theih takin tih thuah kawng sirah ka lo chang a, kalkawngah ka vei duh lova A chhan chu a mal tawh si a, min hmuh hmasak chuan a relhru maiin ka ring a Kawngsirah khawvar thlengin ka lo ţhu a, ka hlawhchhbam a Ran pawh a seh lova, chul ram pawh a fang ta lova, a reh hlen ta a ni

BUNG 47

KARTUT PAKHAT A SAKEI CHANG

Loch's Trace kawng mêl 53 na lungphun thlangah sakeiin sepui a ûm chiam mai a Helai hi kham sâng tak a ni a Sepui hlau lutuk khan khâm kha a hmu lova, amahin a tlân liam em ni ang a tih theih a Amaherawhchu sepui tlanna leh sakei tlan na hnu han chhui khan a ûm thla lui emaw a nam thla emaw ni berin a lang a Sepui khama a lum hnu chuan sakei chuan khâm vei lam pangah chuan a hêl a, sial chu sehhlum chawp ngai lovin a ei teuh mai a Se lu chauh kha ei lohvin a awm a Chu chu ka châng ta a

Fâr ruahtui tam lai tak a ni a Khua chu a chêng a, ruah a sur tluk tluk ni lêng mai a Hetih lai hian Chhingchhip Lal, Pu Hranghana nen silai kan în hman thleng lai a ni a Chhingchhip Lal silai

chu rifle mu sawin p hni h thun theihna hi a n
Mahse he mi ni hian siha n u kartut pakhat chauh
ka nei tawh a, chu chu n ka chi g a a ni

Thangtê pawh dawh lovi thing ziran rimchang lo takin ka tnu a A ram a reh bawk a, sakei chu lo kal thuaiin ka ring a Nakin ah khua a lo thim chuan kham hnuai lei tawlh ah chuin sakei tihr k ni awm tak lung inkhak ri ang hi ka hria a Se lu chu a rawn ei dawn ngei niin ka ring a ... reng chung chuan ... khat l ... in min seh te pawh ka ... ri dang hria tur a ... te chu ka ta ta p a, thos ... min sehna te ... hiat a, ka ke leh ... danglam hrih a Zin ... mah thawm hria tur a ... a dawng ... ta deuh

Thosi rgal sing ... sakei chang a awm chu ... nei thin a Amaherawhchu sakei ch n chhuah hian a lawmawmin a hlimawmna khan ... hneh zo zawk thin avangin ... thlang zawk thin a ... Cau lo in chuan sakeiin saruang a hauh vang a mihring a seh ... pawh ... hriat avangin kartût p khat chauh keng a sakei hian pui mai rikna lam a ramhnuai zin thim a hawn chhch chu a muanawm loh hle mai a Amaherawh chu kâwlphe khawnver ka ken avangin leh sepui lu chu a rawn eiin ka ring ta lova, ka inhnemna ber silai mu pakhat chauh thun a inring reng chung chuan zanlai pelh hnu chuin ka haw chho ta a

Hlau lo pawh ni ila kartût pakhat chauh nen chuan vawi khat bik kahna tur a awm loh avangin

a vanduai theih a, chin fo tlakah ka ngai lo hle a Chu lovah sa hlauhawm beih nan chuan rifle hi ka kâp ţhang lova, chu ai chuan ka ulhbun phir hi ka duh zawk daih nghe nghe a

BUNG 48

HMANLAIA SAKEIIN MIHRING A SEH MI SAWI CHHAWN KA HRIATTE

A hnuai a sakei seh mi sawi chhawn ziakte hi tunlai ţhangtharte duh dan a thih ni, thla leh kum te lo zawhna chang ka lo hre lova, a sawitu hming leh a sehna khua pawh chhinchhiahna chang pawh ka hre lova, pawi ka ti hle Amaherawhchu zawt pawh ni ila tan tak chuan in sawi theih ka ring lo va, a chhan chu hmanlaiin kum bi sawina hi sang khat za tih azawngin an sawi ve lova, mi mawl leh-kha thiam lo an nih vanga an hriat thiam theih zawng-chumi khami ram emaw mual emaw neih kum ti a an sawi thin vang a ni a A chhiartute'n min hriatthiam pui ka beisei

1 Kum 1918 khan Matu tlangyal pali thlâmah an riak a, an hotupa ber chu sakeiin a seh a, a dang pathum chu an la dam

2 Ngùra hi ţhi zuarin a zin a Sakei pakhat hmul kâwng rût mai hi a awm a, a hmingah, "Hmul-kawnga," an ti a Chu chuan Ngura hi Mual-lianpui ramah a seh

3 Sekhum khua a mi Doluta chuan chep thang a kam a A chep thang en lai chu sakeiin a seh a, a seh tu hi "Hmulkâwnga," an tih hi nun an ring

4 Chhipphir leh Builpui khaw inkarah kum 1918 khan Patlaia a seh
5 Reiêk khua ami Bawkkuia chu Tut luiah ngha vurting sawisa a an kal a seh
6 Tlawng lui tifai tur a mi 18 zing a mi Thangi chu sakeiin a seh
7 Savuta, Phaileng khaw buh phur a seh
8 Buarpui khaw thlam buhzem chhungah naupang te nen an riak a, zanah zung tur a chhuak Sakhawnga chu sakeiin seh
9 Thanghana, Suarhliap khua sawhthing hmun thlo lai
10 Rokunga, Hortoki khua fu hmun thlo fai lai
11 Gorkhali pakhat, Kaila-a Chhimluang dak li
12 Kachari hmeichhia, Dolai phai ah
13 Darkunga, Sesawng khua an i, tuirual lui kamah savawm hnu chhui beidawng kir leh chu sakeiin a zui zel a, a seh hlum Darkunga hian, 'Ka mawngtam hi kei pui sûm ruk a hanin a kham ang em?" tiin a khel a beng thlup thlup thin a a savawm hnu chhui dawn pawhin hlado a chham lawk vakin an sawi a An khuate chuan sakei aikaih ni ngeiah an ngai Amah hi pa awmkhauh tak leh tawng chaltlai tak a ni a A nula ngaihzawng kha, "Ka neih loh che chuan sakeiin min seh ang," a ti a Mi nupui pawmlai pawh a uire sak ni a sawi a ni bawk Savawm hnu a chhui dawn hian a thian pakhatin kal ve a tum a, mahse a remti lova Savawm hnu a chhui beidawng chu ramhnuaiah chaw a fak a, in lam pan a a lo haw lam chu sakei hian a zui ta a Darkunga chuan a hre reng a, a inhrosak nan mau te chu a sat chhawk zel a Sakeiin a seh

tur chu a lo kap a, mahse silai mu cap chauh a puak a, silai chu a tlawlh si a A inhrosa rawl chu nu pakhatin a lo hria a, 'Darkûnga rawl ngei a ni e,' a ti a He nu hian a nulat laiin Dârkûnga a lo hmangaih tawh a ni awm a, a pasal nen pawh an inthen phah ta in an sawi Sakei chu a khuain an zîm a, an kap hlum ve

14 Lalkuala, Champhai Zote khua feh kawng sat (1909 ah)

15 Mualbu khua a nu pakhat zanriah ei kham pawnah a zung lai sakeiin a seh a, khaw thim hnu zanriah ei kham tawh ah a ni Kawtlaiah a pu thla a, chu chu paho awmtual ain an lo hmu a Pakhat chuan a vaibelin sakei chu alo vawm vak mai a, sakei luhai chu a tlu a, hriam dang an lam thuai a, an tihlum nghal

16 Maipawlhiana, Sateêk khua pûr phur haw lam chul a a kal lai

17 Thangtawi Hmeltha-a, Ziwngtah khua, Tuir-vang khâm pang a khanghu lo kir lam tawh chakai a khawrh lai a seh A kal dawn hian a fapa in nasa taka tap chungin a ngên a, a kal lui a Sakei aikaih ni ngeiah an ngai

18 Laipawnga, Samlukhai khua chu ramah a lo hmun a thlâmah a riak

19 Hauva leh Hauvi hi nupa an ni a Mizorama an awm laiin a pasal Hauva hian a nupui chu 'Ka pêm pui chuan sakeiin min seh ang, ka pêm pui lo tawp ang,' tiin chhia a chham a Hauvi hi a neih hnu chuan Serbung khuaah a pêmpui leh si a. An lo ah, Tuimang lui bula an riak chu sakeiin an pahnihin a seh a, an-fanu beng-chhet chu a seh ve si lo.

20 Zahrawka khua mipa pathum thinglerah an awm a, an hotu thing bula awm chu sakeiin a seh a Pakhat thingler a awm chuan thing kik atangin mau a sawi nghingin a auva, a rawn seh ve leh a, a dang pahnih chu an t'in haw

21 Mazi-a Sesawng khaw tlangpu chu n mumang a nei a A mumangah chuan pitar hian a lu vun a hlih sak a Sekei beihnaah a kal lui chu sakeiin a seh ta a Durtlang can cawnin ih in dah a, a thi ta

22 Tuve a pi, Lungphunlian khua chu a mumang ah ar t al hian a lo lim hiap i n i Sikei zim naah tel ve lo tur a in tin p v hni i k l lui a Tuvea pa chu thing lerah a awn a i Huil lu lam atangin sakei chu a lo chhuk zel i k a ang sa pum mai a Tuvei pi thing r a awm chu a zuan chho vek a, i ke ch s nan i seh sakei chu an kap hlum a Tuvei pa chu an zawn haw a, zanah a dim zo lo a thi t a thei Hei pawh hi aikaah ah an ngai

23 Pakala, Pu Lianthuama pa un u pel lu

24 Buala, a thian chhan chhuan a i tuar

25 Buala thian, a seh hmasak kha
Buala leh a thian An thian palin lui ah ngawi thlam bang nei lovah an riak a An thi in chu sakeiin a rawn seh ta a Thim zingah chuan sakei chuan a thutpui reng mai a Thian dang pahnih te khan an tlan haw san si a, Buala chuan chhan tumin a bei ta a, amah pawh chu a lo seh hlum a ni

26 Tanhril khua a pem tum nupa fasen pawm chu Luangmual phulah zan a an thu lai chu an pa ber sakeiin a seh

27 Mo thar in a pasala nau hruaiin loah an hnah
sik turin an kal a, kawng chhak a theipui rah
an ei lai chu mo thar kha a la ta a ni
28 Bualhrea, Fungkah khua chuan Tuipui kam a
sakhi thang a kam a zuk en a, sakei chu a lo
âwk a Bualhrea nupui hi zawlnei inti a ni a,
'Kal suh' a tih pawhin a pasal hian a awih lo
va, sakei kha thingthlar phenah a lo thu a, a
va kal kha a lo seh ta a ni
29 Phalhranga khaw pakhat, a nupui zawlin a awih
lo chung feh hâwng a seh
30 Dêngvungi pasal - Mizoramah vai lo len hma
I al hmingthang tak Vanhnuaihana, Champhai
ah a lal laiin a khua a mi Dêngvungi leh a pa-
sal chu ramhnuaiah lovah an feh a An hlo
thlo lai chu sakeiin a pasal kha a seh ta thut
mai a A kalpui tui kha a nupui Dêngvungi
chuan a kut lehlamin a chelh tlat mai a, a kut
lehlam chuan tuthlawh a hûm a, chu chuan sa-
kei chu a chêk ve chawrh chawrh mai a A
tawpah chuan sakei chuan a pasal chu a thlah
ta a An ni vêla fehte chu an in aukhawm ve
a, Dêngvungi pasal chu a seh hliam na hle a
In lamah zawn hawn a ngai ta si a A zawn-
na tur thingtuai leh a ṭawnna tur hrui lak a
ngai a Hrui a van êm avangin vau a ram-
hnuai thûk deuhva kal a ngai a Paho an zâm
hle mai a, hrui va zawng ngam an awm ta lo
va Dêngvungi chuan, 'Kei zawng min seh duh
loh kha, ka va zawng ang e,' a ti a, vau a ram
ngaw ah chuan a va kal ta a A pasal zawn-
na tur thing tawn nan hrui chu a va chhat a,
ramhnuaiah chuan a va kal thui ngam hle an

ti Mipa aiin huai a sawi a hlawh a An I l
Vanhnuailiana pawh a lawm hle a, a fak hlein
an sawi He sakei hi a hnu hawkih an kap-
hlum a Sakei thih hnu a a lo in en chuan
Dêngvungin tuthlawh a a chehna hnu chu an
hmu a A lo chêk na hle mai a, sakei thluak
pawh a hamda chauhvin a dal a ni a a ti Sa-
laiin kaphlum lo mahsela a lu pem ch i thei tlo
in a bawm ang a, a lungin a kar hlum tho
ang an ti
31 Hrangkima khua a n iup u ... chuan a nu
lova a feh tur chu name ...
tin zui a, a ompha a lova ... dang ...
kal ta daih mai a Chu chu ...
si a Heti khawpa ...
thiang lova ngaih a ...
32 Tualchêng khua a naupangho ...
a, an pawl tuam chau chu hruih awl ...
ta a An muthilh lai chuan an hotu ber ...
a mu chu sakeiin a lo kal ... dah ...
Zingah an han thanh ... hotu chu a
lo awm ta si lova A tha ... hotu
hnar thi niin an ... maw niin
hawn san chu? tiin an hawng ... In
lamah a chhungte n a lo hawng ve lo tih an
hriat chuan, naupang dang chu an zawt ve l a,
anni lah chuan haw daih tawh ah ... si
Ram ah chuan an zuk zawng ta a, kalkawngah
chuan sakeiin lo lam a panna hnu chu an hmu
a An zuk zawn chuan vauah a lo eizo tih thu
hriat a ni
33 Hmeichhe pakhat Therkawki chu Tuivawl lui
kamah sakeiin a seh hluma He nu hian uire

a mi sawi a ni tih a inhria a, 'Ka uirê chuan tlangval mi dehna zawng zawngah sakeiin min dek rawh se,' a ti a Sakei hian a chhechham a seh phab ta ah ngaih a ni

34. Paikhai Inspection Bungalow hnuai zawn vêlah PWD lamlian chuan Tuirial lui a kanna laiah leihlawn dawh a ni thin a. He leihlawn dawh tur hian Khamho rawih an ni a Zana an riak chu seh tumin sakeiin a rawn pan lai an lo hmu a Anni chuan, 'A duh a piang rawn seh rawh se,' tiin puanin an inlukhuh theuh niin an sawi a An zinga pakhat chu a seh ta a, chu chu an vaiin an chhan a, an chhan chhuak a Sakei chuan a rawn beih leh dawn pawhin an lo tang tlang theuhva, a rawn tirgam ta lova, a kalsan ta a ni an ti

35 Khasi a seh hnu chuan Suakhnuna khuaah sakei chu a phei a, tlangval hmeltha tak, Thangtawia a seh leh niin an sawi

36 Taihrânga, Mohurir hcvin kuli hnathawk tam tham deuhte chu tlang dungah an riak teuh mai a Khua a lo tlai deuh hnu chuan midum pakhat a seh a, an chhan thuai avangin an chhuh leh thei a Chumi z n chuan sakei chu a kal kiang duh lova, seh leh tum chuan a vêl ru reng mai a. Mizo pakhat a seh a, a la ta mai a Pumphir hmunah chuan a zuan luh pui a A ni chuan,, 'chhan tlak ka la awm e, min han chhan rawh u, a ngho a bul a nia,' tiin a thian te chu a au vawn vawn mai a. Mahse chhan ngam an awm lova, Tlawng lui a kalkai pui a, ral lehlamah chuan a ei ta an ti Midumi kha chhân lo sela chu Mizo kha a seh lo tur a ni

a Midum kha Mizovin an thleng ta a ni an ti

SAKEI HMUH HAR ZIA (A mei a hêm thin)

37 Nêka, khawthlang Kawnpui khua a mi chuan nghal rual hnu a chhui a A nghal rual hnu chhui chu sakeiin seh tumin a lo chhui ve bawk a Sakei pawh chuan mihringin sanghal chu a ûm ve a ni tih pawh a hria a, an in huphurh ve ve hle mai a Sakei chuan Nêka leh sanghal inkarah vawi thum lai a lo tlak khalh ṭhin a Hetianga sakeiin vawi thum lai a lo tlâk khalh chuan sanghal zuitu mihring chu a seh ṭhin ni a kan pi pu te sawi chu a hre ve a Thui lo tê a kir ta a Mahse ulhbun phir nen meuhva pi pute duh loh ni mahse han kir chu dik a ti lova A rilru a tihuai a, pi pute thu a dik leh dik loh fiah tumin nghalrual leh sakei hnu inpawlh chu a chhui lui ta a A kir tanna aṭang khan thui lo tê a han chhui a Maupui hmun thelh ruih zawl, hnim dang pawh awm lohna khawpa thelh ah chuan sakei thinrim chuan a lo rûm khum dur dur ta mai a Sakei kah tumin Nêka chuan silai chu a kauva. A hma lawk hnaitêah chuan sakei chuan lo zuan mai tumin leiah a bawk phêk thlur mai a Chu chu a hmu reng a, mahse sakei a ni tih a hre thei hlek lo mai a A châng in sakei piahlam a en a, a changin sakei kha a en a, silai chuan a tin reng a, sakei chu a han en thul A changin a en khûm ṭhin a Sakei rawl chu a vin telh telh a, a zuan tum chuan a mei a hêm veleh sakei a ni tih a hrechiang ta a Nêka chuan a han kâp a, a kiang kawrtê ah a

zawng chhuak a

In [illegible] a mite a hen [illegible] [illegible] chuan sakei chu a lo thi a, an zawn hawng ta a ni [illegible] sakei [illegible] bawhna vel khi [illegible] a in [illegible] a bawhna [illegible] sa [illegible] leuh a ni [illegible] Sakei [illegible] var [illegible] hnat [illegible] sakei pawh [illegible] awi.

[illegible] ka hah zan lh [illegible] awmg Chhunbranga hen kan [illegible] Amah hi [illegible] leh sa pawh [illegible] nghalrual [illegible] Nghalrual chu a awmna [illegible] Sanghal ngek n a hma [illegible] ngek n ni-[illegible] lova, sakei seh a [illegible] zawk a [illegible] leh [illegible] chu-[illegible] Sanghal [illegible] sehtu [illegible] Sakei chuan seh tumin [illegible] a lo [illegible] a, [illegible] Chhunbranga [illegible] sakei a ni [illegible] a, a [illegible] han [illegible] pawhin a [illegible] lova. [illegible] a [illegible] mi [illegible] chhan [illegible] Sakei thin-[illegible] tumin a

han kang deuh ak a, i mei hmawr i han hem chu sakei ani tih a hre ta a, silai chu in a han kap a Sakei chuan a rawn zu in vik a, vin-neih thlak takin leihrui sen kual chu a bawh a, chu chuan a thên lêt a, a sir lehlam ah chuan a zuang thla ta a Rairuang hmun zingah chu-an sakei chu a tlan lût a, a thi phung mai i, mahse an chhui zui ngam ta lova Chhunhra-nga chuan, "Sakei bian leh ping dangte chu thing chang hmuna aichhe kaurin hnih eng, i var leh thildang hangte irpawlh ingin ka hmu a ni," a ti 'Sakei chu engmah hi thlu a hawn lova, ka hrelo hrim hrim ani a ti

39 Chhunhranga a chung a ka siwi kan kum 1978 February thla khan losûl haw lun dawnah a thang en turin a kal a A silai ri chu an hre ngei a, losûl haw rualna in liam thleng thei tui si lo haw ta lo chu zinriah ei khum ah an va zawng a A zawng tute chu sakeiin a lo rum khum a, sa hauh taksin a lo hmu'lova Chhun-hranga ruang chu la ngam lovin an hawn san leh a A tukah chuan pa saltha deuh leh a chhung te chuan an zuk hl wm a

40 Champhai ah Vanhruaiiana a Lal laiin sakei huai, sual tak hian losûl haw hnuhnung seh hlum a ching a Unau huaisen tak Tinchhama leh Tinhuaa te hian sakei chu sual an tum ta a Pakhatin fei a keng a, a dangin hreipui a pu a, mi dangte haw hnuah an haw hnuhnung lui ta a Sakei chuan kawng sirah a lo chang a, leh haw hmasate chuan an hel zel a Anni unau chuan sual ngei an tum avangin an hel ve duh lova, sakei awmna an thlen chuan an

insual ta a

Pakhat chuan a hrei ha a khawng thlawn hlauh mai a Fei keng zawk chuan feiin a lo chhun a. Sakei chuan Tinchhama lu ah chuan a seh a, Tinhuaa khupah chuan a seh sak a An Lal Vanhnuailiana chuan hmar lamah sakei seh thawi dam thiam awm chu ko turin tlangval zualko a kal tir a Zualko te chu chhun leh zan chawl lovin an kal a, an va ko haw ta a Chu dawithiam chu hun rei tak a cham a, a khup a a seh sak chu a dam a, a lu a seh sak zawk chu a dam zo lova, a thi ta a

41. Saithuama Lal khuaa paho chu sapelin an ram chhuak a, vamur pukah an riak a Zanah chuan an riahna puk thlangah chuan sakei a lo kal ta a, lungpui chungah chuan a thu vung mai a. Ramchhuak zinga pakhat Kangbeta chuan thingthu nung chuan a zuk vawm a, a vawm fuh a a ri pawp mai a Kangbeta chuan 'chawh rawh, chawh rawh,' a ti a Chumi hnu lawk chuan Kangbeta awmna hriat tum miawm tak hian sakei chuan a vel ta fo mai a. Zan an mut reh hnu chuan Kangbeta chu a rawn seh a, chhan hman hlek lohvin ala ta daih mai an ti

42. Rana, Lungdai khua ami chu zo leipui ah a feh a. Van a hnah a la lai chu sakeiin a seh ta a. A thluak chauh a ei a, a sa dang chu a ei si lova. Ar te tak ngial pawh hi a tiih chuan chhuanlam tur a awm zel a. Pi leh pu chuan thil mawm lo tak pawh engemaw vangah an puh thin. Rana pawh hian a kel khal a hman tur a hrai vang a ni an tih chu! Pi pute hian kel

chal an hralh duhlo a nı ang
43 Saıdâla, Kaıhranga khua chu kel khalın a ın-
thawı a Pûıthıam chuan nı khat leh chawhma
chu khawıah mah ramvak emaw kal chhuak lo
turın thu a pe a Mahse nı khat a serh hnuın
a tuk chaw eı kham chuan lovah a feh luı a
Sakeı chuan lo mawng atangın a rawn ûm a,
lo lu thlengın a tlan a, lo lu a theıtıt sur kar-
ah a man a, a seh hlum a Saıdâla'n puıthıam
thu a awıh lo hı hmanlaı upate chuan, 'thıang
lo' ah an ngaı a nı
44 Hauthakunga te thıan zahor na chhuak tuıchu-
am pûkah zana an rıak laı chu amah hı a seh
45 Patea, Hnahlan khua amı a seh a, mahse sa-
keıın a taksa a eı lova Amah Patea hı a beng
leh hnar a hêk a, chuvang chuan a eı duhlo a
nıh an rıng a Keı erawh chuan sakeı hı a
rılţam loh vang emaw mı dang thawm rıva a
hrıat vangın eı lovın a kalsan a nıh ka rıng
Ran sa dang tepawh hetıanga a seh hlum eı
lova a kalsan hı a awm fova A nıh loh leh
hla lo deuh ah ram sa a eı puar tawh emaw a
sual hrım hrım vanga seh ve maı pawh a nı
theı Mıhrıng hnar leh bêng hek a nıh vanga
eı lo chu a nıh ka rıng lo
46 Tuıthoh kıang tlangdung atangın hla deuhva a
ţhıante mı pakhatın a au vak a, sakeıın a rawn
pan a, a seh tıh thu ka hre bawk
47. Lal pakhat a seh Sakeıın ran a seh a, a khua-
ın zım an tum a An Lal leh Lal upa pakhat sılaı
kengın an kal hmasa a Sakeı chu an va hmu ta a,
saruang bulah chuan alo thu chu an Lal chuan kah
tumın a pan pheı zel a, sakeı pawhın ch tumın a

lo melh ve rûn mai bawk a Lal upa chuan an lal in a kah hmain sakei chuan a zuah hmasa dawn ngeiin a hria a, a kap har tawh mang e a tih rilru lai chuan sakei chuan a zuan a, a seh hlum ta a Lal upa chuan sakei chu a voh ve ta a, a kap hlum ta a

Mipui an lo thlen chuan zan ngai lovin an Lal leh sakei chu an zawn hawng ta a. He thu hi thingsai khua ami Chelhlua pa sawi ka hriat a ni a, Lal hming leh khaw hming ka theihnghilh ta a, pawi ka ti hle

48. Thingtlang naupang an lawn a, a zar hniam zawkah awmin te chu ti lovin a zingin sangber a naupang lawn chu a seh tlat mai a Sakei huan thingzar a zawh thiam lo'a ni awm mang e tain Vanzau khaw putar chuan ridh a

49. Lungtan khua mi pakhat chuan nghalruahin a lova bulah ding lai ci tur zanah a chang a Sakei sanghal beisei ve bawk a vehtu chuan a hmu a, a sehhlum ta a. A sehhlumna hmun chhuntenah an zuk en chuan tlangval sanghal changkha sawntlung bawk han takah a thu a, sakeiin seh tum a a rawn beih khan sawntlung chu a hal ta chiam mai a, chutih sakeiin'a man chauh'a ni tlah'an hniak hnu a'langin an hre thei

50. Kum rei deuh tawh takah Khan hmar lam a ram chhuah lo haw lamte chuan silai mu pawh an nei tawh lo a ni awm e" Mubu ram vêlah khuan zanah an kai lai chu sakeiin hmeichhia chu in dar ah a seh a, a kalpui ta a Hmeichhia chuan a kutin a thiante chu a bah tawk tawk a, a au yak yak'a, "Thiante u, min chhan rawh u, a ngho a hui a ni ang, chhan tlak ka lo ni e," tiin a au a. Chu hmeichhe chanchin pawh chu tlo lovin sakei chuan a khamphek ta a

pu a, ramhnuaiah chuan a pu lut ta a A thiante chuan, "Mi dang pawh min seh ve ang e," an ti a, chhan lovin an kalsan daih an tih chu!

51 Kum 1910 khan Champhaiah leipui kawng sat a ikal chu sakeiin a seh a A kum leh ah chuan Champhai a Assam Rifle sipai leh Mizote'n an zim a, an kap hlum ta

52 Thangsaluta Zan khat chu Dolura nu in hnuai a vawk riak sakeiin seh tumin a khawih ngek chiam mai a Sum hmun atang chuan Thangsaluta chuan sakei chu hmawlhin a hawlh mai a Sakei thinrim chu sum hmunah a lo chhova, Thangsaluta chu a seh a, khaw mawng lamah a kal thlak pui zel a, tumahin chhan ngam an awm lova Mi pakhat Dirmunia chuan khawlai a mei chhemna lungthu kha a la hawk a, sakei chalah chuan a lo chhu vak mai a, a chhu tlu der mai a, a mihring seh chu a thlauh ta a Hemi zan hian paho chu an nupuite'n an chelh bet zo vek an ti

53. Tueka leh Bawka, Lalsallova khua a mite chu lamhan ritin ramhnuai ah an riak a, sa an pel a, sazuk an kap a Zan mut reh ah chuan sazuk sa an ei bang saruh an thlang a an paih kha engin emaw ni a tawn ei ri rawt rawt mai a, Thumpuin a seh rik a nih an ring a, Bawka chuan a zuk en, a mu leh tur chu a banah sakei chuan a seh a Tueka lo tho chuan sakei pum chu a tawng a, a lu ah a hmuam a, a chal a seh tleu riu ruak a, a diar chu sakei chuan a kalpui a Tueka chu tihluihna a sorkar-hnathawk leh Sapte puak phurh an awltir a Tueka chhip chu a dam hnu pawhin bari siam sak ang mai in a rin ruak a ni

54 Keifang khua a mi Vana te lo thlovin ramah an riak a. Zanriah chaw ei nan hnah la turin vau ah a va kal a Hnah chu a la ngei mai a, mahse sakeiin a seh a, a thluak chauh a hip a, a taksa dang chu a ei lovin an sawi Vana hi a mit lehlam a del a, pi pute chuan chu vang chu nun an ring Hemi hnu hian he sakei hian 34-na a sawi tak Khâsi kha a seh leh a ni

55. Kum 1948 khan Lâihuata Lakher, Lûngphun khua leh a ṭhian chu Kolodine luiah zan len an deng dun a. An haw lam chu chul ram ah an kal dun zel a Sakei chuan a lo chang a, a hmasa zawk Laihuata chu a bawhthlu ta a, ani chuan sakei thin hnunah tak chemte in a lo vit vak mai a A ṭhian khan silaiin a kap bawk a. Sakei chu kawng thlang lamah a zuang thla ta a He chul ramah hian pawl buk a lo awm hlauh mai a, Lâihuata chuan, "Silai kha thun ṭha la, hei hian ka lo inveng ang a, nang zualkovin kal rawh," a ti a Lâihuata kha a hlam na hle mai si a A ṭhian chu zualko kal a mite pun turin khua a pan ta a. Khua a mipa kal thei zawng zawng chu an lo kal a, zan ah chuan an zawn hawng ta a Lâihuata malpui chu sakei chuan a seh thiak a A tuk zingah chuan sakei nen a an inbeihna chu an zuk en a, kawng thlang lawkah chuan a lo thi reng mai a. Hemi te ṭhian dun hian rem an hriain an pasal ṭha dun hle a ni. Huai leh remhriat hi a ṭha in mr tlak a ni

56. Burma rama Tlangpui Lal, Manghnga hi mi chak tak leh huaisên nen a fawm a ni a Ni khat chu lên deng turin luiah a kal a Lui a

zuk thlen chuan sakei nen an intawk ta thut mai a, sakei chuan a lo zuan a, ani pawh chu a duai duh bik lova a bei ve ta chiam mai a Sakei pawh hi sakei putar ngho bûl tawh a lo ni ve bawk a, a seh hlum thei bik lova an intha then leh ta a ni tih thu Thanzêla, Sangau khaw pa in min hrilh

57 Hün rei deuh fê tawh khan Kawl ram a Parte khüa ami nü pakhat hian a fate pathum nên ram bahra an lai a A fapa tleirawl bahra lai lai chu sakeiin a rawn seh ta a He nu leh a fa te hian chhan ngam lovin an tlan haw a, khua ami te an han pun a Khua a mite chuan sakei seh ruang la turin an kal ta a An khuaah chuan silai pakhat chauh a awm a, an pasaltha huaisen leh chak ber chuan silai chu a pu a, a kal hmasa a Sakei kalna chu a han chhui a, thui lo têah chuan tleirawl a seh hlum chu a ring ruh tliak chung chuan thing bul a sakeiin a lo thuttir chu a han hmu a Chu pasaltha chuan, 'Thing bul a hi a thuttir reng a lawm,' a ti hman chauhva, sakei chu ring tak a hük chungin a hnung lamah a rawn bawhthlu thuai mai a A tukkhum puan kawr tawnghâk suih bâwkna takah chuan a seh a, vawi thum a thing nawk nawk a A thiante dangin an rawn nan hmain a kalpui ta a Sakei chuan a mihring seh chu a meiin a zial a, chuti chung chuan a kalpui ta zêl a Thing luang bul a thlen pui a, a seh chu a thlah a, pasaltha thider chu a hmai ah te a liak a, a taksa dangte chu a hnîm a Pasaltha chu a thider a, thidang dêr angin a awm a A chemtê chu a kâin a seh kawh a

Sakei chuan thingtuluang lehlamah chuan a mei a zial a, a zuan ka hlenpui a Thingtuluang bul zawlkai chuan a ei ngeiin a hrin avangin remchang ber hmangin theihtawp a chhuah ve ta a. Sakei mei chu a pawt vak mai a, pasaltha nghawng hrang lam a, a seh hmasakna ngeiah khan seh leh a tum chu a lo lehhawi a. Mihring koki khing hnih chu a nem a, sakei ka zau lai takah khan a kut a zep a, a lemah chuan a hum ta vak mai a. A kut lehlamin chemte a hum a, chu chuan a yit ta vak vak mai a, a nat hlum ta a.

Chu pasaltha thih hnu chuan an khua Parte ah a lung an phun a, sakei lem leh pasaltha lem chu lungphun ah chuan an ziak a. Hei hi Sangau khua Thanzela pa Zawngawla nia hriat a ni.

58 Kawl rama Vuangtu bial Leisen khua a thianza ramvak zingah sakei aikaih an tih hi a tel ve a. Kum hnuaiah chuan sakei ramvak an hmu ta a, a aikaih a an ruat ngei chu a seh ta a ni. A thiante chuan an chhan a, an chhuhsak leh a, an zawn haw ta a. Sakei chuan a zui ve zel a, dai bul thlengin a zui a. Khaw tam takin sar thir hi Kawtlai ah an phum duh lo a, chu mi chu kawtchhuah ah an phum a. Hemi zan hian thian chu hla tu a awm a, an han enchhuan chuan a seh tu sakei hnai ngei kha hmun ah hria a, a zan leh ah chuan chan tawh ah hria a.

A zan hnihna ah chuan pasaltha pakhat man a chang ta a. Sakei chu a lo kai leh ta ngei a, a chhungtu hnen thlen chu hai thuk deuh zet se thlam a rin a, kap mai duh lova a hnutir zel ta. A thuk tawka a hriat veleh a kap ta a, a

kâp thlu der mai a Sakei hian tak sûm sarih a hian a ni He thu hi Thanzêla, Sangau khua a mi min hrilh bawk a ni

59 BUALHMUNGA LEH KEITE INSUAL

Hêmphunga Bualpui khua a an awm laiin a pa nen Thingsai leh Bualpui ramri zawn a Tiau lui ah lên an dêng a Bûk hlui chhe tak a awm a, chumi kawtah chuan meipui an chhêm hluah mai a Bualhmûnga chu a pa in lên a den san a, ani chu meilum aiin a lo thu a Keitê chuan Tiau lui kam hnim zing aṭang chuan a rawn tihthaih a, arpui ṭuk ang te leh ri thlawrh thlawrh te, ri deuh pup pup sawi thiam mang loh hian a rawn ti ṭhin a Ani chuan mei thu nung in a han ên vêl leh amah chu a hmuthei si lo va, engahmah ngai lovin meilum chu a ai san leh a Keitê chuan a hnung lam a ṭangin a rawn veh a, Bualhmûnga kawr nghawng hnung lam chhah laiah tak chuan a rawn seh a, a dar khinghnih a nembet chung chuan a seh a a thing nawk nawk mai a Bualhmunga chuan sakei a ni tih a hre lova, an awmna aṭanga hla lo tak ah chuan lên dêng ho midang in naupang an hruai ve te an awm tih a hria a, naupang dang te chuan an rawn fiam emaw a ti a, 'A tâwk tawh e, ka lu pawh i tihai zove, bâng tawh rawh," a ti ṭhin a Chutih lai tak chuan a pa lên dêng lo haw chuan a rawn hmu ta thut mai a, a pa chuan, 'Kha keitêin a seh che a lawm' a tih rual chuan a lên chu a paih thuai a, keitê chuan hnim zingah a tlânsan leh ta vat a Bualhmânga chuan mak a tiin a phâwk nasa mai a, a han ia en vêl a, a parandi kawr chhah

chuanga a puan tel a zem chauh tih loh chu eng mah pem a hmu lova

An pafa hnan sangha an la man tlem deuh a vangin Tiau lui mawng lam mel hnih velah hla ah chuan an insawn thla leh a. Tichuan a pa khan lên a den san leh ta a An pawh chuan Tiau lui kamah meilum aiin a lo nghâk leh a Keitê bawk chuan an hnu a rawn chhui thla ve leh a. Bualhmûnga chuan Tiau lui luang ri chauh a hria a, tui chu engin emaw ti val pap pap hian a hmu a, enge ni ang tiin a zuk en chuang a. Keitê bawk chu a ni tih a hre thuai a. Chem chuh a a let leh, chuan keitê khan khawmualah a nang phei anga ama chan a chhe zawk ang tih ngaiin chu lo ah tuah hnimhlum theih in beiseiin a pan phei ta a. A tawp ah chuan a mei ah tuia pawhpil tura berin a ring a, a pawt pil thin a. Bualhmkinga chuan, 'kei pawh ka pil ve thin,' a ti. Keitê chu tuiin a lên pil ta a. Keitê tae a lo ni a. Bualhmkinga malpui vei lamah a seh sak a, a ngho pakhat in a sehna hnu erawhchu a na hle nain a sawi Keitê nen an inbual hnan kum 20 mi nun a in sawi. Tunah Sangau khuaah a la awm.

60 [illegible] (Chin hills) [illegible] pakhat Vawm-[illegible] [illegible] pangan chuan [illegible] uai [illegible] lak [illegible] hlan [illegible] pakhat chu [illegible] a, sa-[illegible] a [illegible] chuan a [illegible] lova [illegible] a pu thla a, a ei leh ta a Mi dang pah te chu hlau

êm êm a kut invuan theuh chung chuan khaw hnai ber bûk atanga mêl 5 vêlah chuan an lut ta a A tûk ah chuan chu khua a mipa zawng zawng chu ruang la turin an zuk kal a, a lo ei zo vek a, a luruh them chauh an hmu a A seh blum pa hrênpereng chu tha tak a inthlep in hrui kualah sakei chuan a lo bang a Chuvang chuan Keimi ngeiah an ngai a ni Tun hma pawhin hemi bûk a riak hi a seh fo tawh an ti

61 Thau khua hi Pawih ram Mizoram nena in ep, Chhim tuipui (Kolodyne) ral ami a ni Sangalhi leh a unau Chhumlinga hi Thau khua ami muallianpui khuaah an pêm tawh a He mite unau leh an pute chu Thau khua a an awm laiin thlam khatah an riak ţeuhva, Zanlai velah chu an Sangalha zun chhuak chu a thova, thlâm kawngka ah chuan ava zung a, thlam kaiten bul a sakei thu vûng chu a va hmu a, "Hei, engemaw ni a thu vûng mai!" a ti hman chauh va, 'Aih' tiin a tê vak a, thlam chhung rawn zuan luh a tum chu a koki ah sakeiin a rawn seh hman a, a ban lehlam chu thlam a mi te khan an pawt bet tlat si a, sakeiin a hnuai lam atangin a pawt bawk si a A tawpah chuan, 'Awi ka pa, ka tuar ta lo, a ti a Sakei chuan a ḑâr lehlam a ban invuah chu a chang a, thlâm thlangah chuan a ei a Hetia an inbeih hian chem chuh nachang hria an awm lova, tuthlawh te chuan an chek a

A ruang chu a zân a zânin khaw lamah an zawn haw a, kawng a an kal lai chu sakei hian a zui zêl a, Sangalha chu kalkawng ah a thi a A thlân pawh zan leh ah sakeiin rawn haiin an sawi a Mahse

Thenu khaw Lalpa nen chuan kan inkawm a, ani chuan sakhua thlen a hai thu a hre lo. Pawih leh Mizote hian sakei aikaih chuan ek a ei sak thin an ti

62 Lalchhuta, Lungtian khua chuan thang a kam a, a en tur a kal chu a lo haw ta lova, sakei sehin ngei a nih khua a mite chuan an ring a. "An khaw pasaltha chu a hlau a" inhlam a, silai kengin Lalchhuta thang kamna lam pan chuan a kal ta vang vang mai a, Lalchhuta ruang chu ava chhuhsak a. Mipui an lo thlen chuan a sawnna siamin an zawn hawng ta a.

63 Vawmbuk khaw Lal chuan hming pahnih a nei a; an kohna ber chu "Palova," a ni. Kum 1955 mai khan Phawngpui tlang a ram vah a chhuk a, mi pakhat Thankiauva chu a sawm a. Ani chuan, "Nizan ka mumang a tha lova, ka kal chhuak duh love," tih a hnial a. An Lal chuan, "A dawihzep thlak e," a ti a, amah in a kal ta a. Chumi ni chuan a lo haw ta lova, a tukah an va zawn chuan sakei hnu pawh an hmu a, Phawngpui tlang pang hnawk deuh ah hian a lo thi chu an va hmu ta a. A ir ah sakei sehna hnuhnuhna chu a awm a, a taksa a ei si lo.

He Lal hian thubuai remna ah sakei ha sehin chhia a lo chham tawh a ni awm a. "Pi pute thla lo tih ang chi" ati emaw a ting emaw zawk vangin a thi a ni mai thei. Chhiechham hi Pathian lehkhabu pawhin a remti lo reng a ni.

Kawl ram a khaw pakhat Tlangrua a awm Lalchawia hian lalna tur ram a zawng a. Belbar ramah a thiamthenkhatte nen lo an va nei a. Rel khat deuhva khaw sam tur an nih aya-

ngin lo thlovin an riak thin a Zan khat chu Lalchawia chuan a nupui hlo thlovin thlamah a riah pui a, sakeiin a seh ta a Mi dang pun tur an awm si lova a nupui huaisen tak chuan a pasal ruang sakei seh chu a chhuh sak lawk a, in thlengin a paw haw ta main an sawi A nupui hi hmeichhe lian zet zawt a ni Lalchawia fate leh thiante chuan "Kan lal a rem hnih lo a ni ang e," tiin an thulh ta a Mahse a fate chuan an la hauh fova, khua chu an siam ta thova, tun thlengin in 30 lek an awm a, chhim tuipui (kolodyne) kam Mizoram ep lamah an la awm

65 Kum 1962 khan Lungchawi khua Lakher nula chuan dawrawn khatin ramhnuai atangin vaimim a phur a Savawm kawng kan tur nen an in tawk a, a zuan thlu ta a Kawng sirah chuan thing kawrawng a lo awm hlauhva Nula seh tum mihring anga savawm ding luah chu thing kawrawng chêp takah chuan a tang ta tlat mai a, nula chuan a dawhkilh chuan savawm ir ah a vit ta mawlh mawlh a, a vit hlum ta der mai a. Nula hian thing kawrawngah chuan savawm chu a tang bet tlat ang tih hre bik lo vin a at huai tih dawn chuan tih theih si loh thmangan tawpah nlru fing leh huaisen taka theih tawp chhuah a ni a, hmeichhe huaisen tak a ni Mi hrilhtu Zanawla savawm mit lei tur zawng chu he nula inah hian a thlengin chu savawm mit chu a lei sak a Savawm len lam chu sum ruk a lian a ni

66 Chhim tuipui (Kolodine) lui ah Sangau khua Chalertha chuan saphai barrel tun tia, a lu chu

bawhgpa lu aia lian deuh feet 15 vêl a sei a hmuh thu a sawi a Cheunâwna leh a ţhian chuan Bualpui ram zawn Tiau lui ah lên an denga Saphai barrel tin aia lian deuh tur an 'hmu bawk Suar ah lui hnar lam hawiin a bawk a, suar tawp lui mawng lam chu a mei-in a thleng a, lui hnar lam daidul li ah a lu a dah a A ţhian pa chuan thingtluluang em-aw tiin a kên a. Cheunawna chu a hnuhnung sawk a Tiau pho atang a hlam li vel aţanga a han en chuan thingtluluang a ni lo tih a hria a. A ţhianpa chu ko kirin a han entir a A hnar kaw zau lâm chu kut zungpui leh zung-chal hmawr insikturin a lai kaw zau lam ang niin an sawi

67 Lalphunga leh sakei insual

Pastor [illegible]kima sawi dan- Kum 1943 kum kha a ni ta awm e Khawbung khuain lam hla an neih kum a ni a, buhtuh zawh lam tawh hun lai a ni Ţûl lai a nih vangin mi an feh reb zo hle à Feh lo putar tlêm deuh an awm a, kei chu zin haw hlim hahchawl a ka awm ni tak a ni, tlerrawl chauh ka la ni a

Chawhhu lier lam a ni tawh a, pa pakhat kh-awlaiah ring takin a lo auva, "Pathian vêng naupang sakeiin Khawbung kulah a seh a A chhiar turin pa leh tlangval awm zawng zawng lo chhuak vek rawh u," tiin hmianhmawh tak-in a lo tlan a 'Khawbung Lui' chu Khawbu-ng khua atang a chhim lam, Zawlsei khua nen a kan inkar lui te pakhat a ni. Hmanlai a Hmar Khawbungho tinkhur lui a ni a. Chu-vangin 'Khawbung Lui' tih hming a pu hlen ta

a ni Chutah chuan naupang tleirawl dawn dawn fel tak pahnih Piangchhunga leh Thanseia chu nghate thlirin an ram vak a. Piangchhunga a hmasa a, Thanseian a zui a. Lui dung chu an zawh thla zel a. Thlang deuh lo an tlen chuan lui kam atangin sakei hi a lo dawk chhuak ta zawk mai a, a hmasa zawk Piangchhunga chu a man ta a. Naupang mai hriam pawh keng lo, sangha thlurna tur a chem, lensuah leh tan chauh keng an ni a. A thian Thanseia tan pawh han chhan ngaihna a awm lova. Hlau em em in an tlan hlaw a, in a thlen veleh a nu hnenah a sawi a. A hah lutuk si, hlau hawk si, sawi pawh a sawi hlei thei lova. Chuvelen in venna a pa lo awm chu an hrilh a. ani chu a tlu vel ta a ni.

Kan hriat veleh kan u siam sawk siwk a, kan tlan ta nghal a. Piangchhunga chu kan ngaih tuah êm êm mai a, a seh hlum loh tuman kan ring lova. Thanseia hnenah chuan, 'Seia, i kal ve loh chuan a hmun pawh kan hre lovang,' tiin hruai kan tum a. 'Ka kal duh lo, ka hlau êm mai, ka ngam lo. Lui kha zawh thla zel ula in hmu mai ang,' a ti a. 'Kan veng tlat dawn che a lawm, a laiah i kal dawn nia,' tiin kan thlêm a. Hlau tak chung chuan Upa te thu hnial duh loh vangin kan hruai thei hram a. Chutih lai chuan Piangchhunga chu thei leh thei lovin a lo vâk thleng a. A lu leh bân ah te sakei chuan a seh a, a hmui zawng zawng leh a thawmhnaw zawng zawng chu a thi hnuang mai a. A lo thleng ve ta mai chu mak kan

'ti hle a Khawbung lui dil kamah chuan bawng rual an tla a, chutia thi hnuanga Piangchhunga an hmu chu an phâwk hrû a, sakei rim an hriat vang pawh a ni fawm thei, an thaw hulh hulh a, an tlânchhe ta a

Kan kal zêl a, Pu Lalphunga a hmasa ber a, a tlanin kan inzui diah diah a Piangchhunga thi te chu kan chhui thla zêl a Thanseia chuan, 'Inring rawh 'u, kha lai kha a nia,' a ti zo hman chiah a, sakei chu hmuh lâwk lohvin thâwk leh khatah a lo dawk chhuak zawk a, a hmasaber Pu Lalphunga chu a man ta a Ani hi Lal tlangval sa tha nel nawl, fa pakhat chauh la nei, chak vanglai tak a ni a Silaia kah hman pawh ni hek lo, a kutin a lo dang a, an inchhai ta thial thial mai a Sakei ka a han zen palh a, a kutphahah tlang zawkin a lo seh a, a a lu ah a seh bawk a Chutihlai tak chuan a kianga kal Kaphrânga chuan a silai ken chuan chuktuahin a kâp a, fêi ten kan chhun ta tluar tluar a, sakei chu a chat thla ta a ni

Vanneih thlak takin he sakei hi hliam tuar chak tawh lo,' a ngho lehlam bul tawh a lo ni hlauhva Chuvangin Piangchhunga pawh kha engemaw tia lo tal chhuak leh thei hram hi a ni. ' He sakei pumrua hi a kan viauva, thau sela chuan, sâm nga chu thing ngei tur a ni A hliam hlui hi a na hle a ni ang, amah pawh a chen hle a, a chak vak tawh lova, a tawmna ngaiah chu lui pûkah chuan awm hmun a khuar a lo nun a ang. Upam 'Kâwlkei' an tih ang hi a ni awm e.

ooooOoooo

BUNG-49

CHHUAHTU THUKHAWCHANG

He lehkhabu hi Pu Saihnuna'n ama kut ziak ngei ang a chhuah a ni

Kum 1957 khan a sakei kah chanchin hi lehkha bu a chhuah atan ziak turin thu ka rawn a A han ziak chuan Mizo pa ramvâk thang tana sawi tul lo tih nihru ang pu chung a a ziak vangin lehkhabu a chhuah tham a tling thei ta lova Sakei kaptu thenkhat lehkhabu ziak sate a chhuar hnuin ramhnuai hmu ngai lova seiliante pawhin an hriatthiam theih tura chipchiar deuhva ziak dan tur a hrethiam ta deuhva Heti chung pawh hian dawt tel si lo leh ngaihnawm zawk a ziak thiamte chuan ziak sela, hei aia ngaihnawm zawkin an ziak thiam ngei ang A-maherawh chu ama tawngkam chiah a chhuah hian ţhatna zawk tam tak a nei ve thung a Lehkhabu chhuah hi thil awlai a ni lova, harsatna kawng hrang hrangte avangin a thih (5 12 1982) hma a he lehkhabu kan chhuah thei lo hi pawi ka ti hle

Pu Saihnûna hian sakei hi hlauhna thinlung a nei lova Sakei a hmu thei bik riau mai bawk a Upate chuan, "Sakei nen hian an inzawl a ni ber a," an ti ţhin Tun hma atangin sakei kaptu hi mi huaisen, pasalţha leh thil ropui ah Mizo mipuite chuan kan ngai a Mizoramah huaisen leh pasaltha tam tak an awm tawh mai thei Mahse Pu Saihnûna sakei kah chu sawi loh hmuh ringawt emaw a sulhnu hmuh zat hi hmuh leh tur chatuan pawhin a awm leh ngai dawn tawh lova A chhan chu mihring vang a ni Hetah hian ţhangtharte'n zir tur ropui tak kan nei ta, Sakei chaw chu ramsa sakhi, sazuk, sanghal, saza

etc te an nı Hengho chaw chu hnım leh thıngrahte an nı Kan ram a thingte rah hman lêk lovın kan kıt a, kan hal hlum, zel vangın ram sa, sava leh naubânte a bo zo tâ Mahmı a sawrkar hrang (Unıon Territory leh State) nei a kan awm hnuah silai namên lovın a pung a, tunah hıan Mızoramah sılaı 10000 vel a awm a, chûng chuan hmuh apiang kan kâp a. Mızoram hı ram sa, sava leh naubân chı hrang India ram a tamna ber a nih loh pawhın a tamna ber zing amı a lûng thin, Tunhmakum 50 kal ta (1940) vel te kha chuan an la tam hle Tunah erawh an bo zo ta.

India ram a ram sa chanchın zirtu hmingthang tak E.P.Gee-a (1966) chuan kum 1800 vêl laı kha chuan India ramah sakeı 40,000 aıa tam awmın a rıng. Khawvel ram hrang hrang ınzawınkhawm pawl (International Unıon for Conservatıon of Nature and Natural Resources) December 1969 ah Delhı a ınkhawmpuı chuan tunaʼn sakeı kah emaw tıh hlum tawh loh ah tun lungıual takın thu an tıtlu a Chu mı denchhen chuan India Prıme Mınıster, Indıra Gandhı-ı rawt chhuahın "Sakeı tıhpun Beıhpuı"(Project Tıger) Aprıl nı 1,1973 atangın State 8 ah an tan a. Kum reılo te chhunga sakeı 2,500 a tlang hman a Tuma tıhhlum phalloh a humhalhna Sanctuary leh National Park-te, State zawng zawngah an siam a State thenkhatın Sanctuary 40 aıa tam an neıh lamn Mızoramah pakhat chauh, Dampa Wıld Lıfe Sanctuary a awm ve a. Saptawng a "Wıld Lıfe" an tıh hı "Ram sa" tun Mızo tawngah kan ketlıng a Heıhı Oxford dıctıonary ah hrılhfıahna a awm lo. American dictıonary Webster ah chuan wıld lıfe hı 'thıl nung rêng rêng mıhrıng emaw, mıhrıngte ranvulh pawh nı lo, hawkkhupa kal chıte, savate, sanghate,

mihringin kan tihhlum thinte' tin a hulhliah a Khawvel hmun hrang hrangah hrilhfiahna hrang hi-ang a awm Tunlai khawvel pum a puwmdin [illegible] pui chu ngaw leh tui chhunga mihring [illegible] lo ram sate, savate, [illegible] nauban leh thing kungte reng [illegible] ni Kum 1989 ah Mizoram [illegible] chuan ram sa chhiarpui an [illegible] sakei 18 vel chauh awmin an [illegible] Sanctuary hi mêl kil li 340 a [illegible]

1 Zawng -274 2 [illegible]

4 Sakei- 4, 5 [illegible] 6 [illegible]

8 Sakhi—56 9 [illegible]

11 Salukh 30 12 [illegible]

vêl chauh awmin an [illegible] Wild Life Sanctuary [illegible] atanga a rûk a [illegible] 12 lai chu kum [illegible] pawh hi kan [illegible] ni [illegible] Mizoram [illegible] na atan pawisa [illegible] chhun khaw khat pawh [illegible] sawn chauh tur [illegible] hming [illegible] Bangladesh ram [illegible] zo vei [illegible] in a lang a, a [illegible] lo kir leh ngai [illegible]

Tunlai khawvel pum [illegible] tlawh loh a awm [illegible] awm tawh lo Mihringin [illegible] zo tawh a, khawvêl [illegible] vangin kan ram a [illegible] ch [illegible] lo kir leh tawh lo [illegible] thit a ngai a [illegible] Home [illegible] Depa-rtment) [illegible]

ngai ta a ni. A humhalhna tura sawrkar Dân (Mizoram Wild Life Protection Rules, 1990) siam hi zawm hrâm i tum ang u

Liansailova Sailo
Publisher

January, 1991 (Ex-Director &Deputy Secretary)

****